

T.C.

Ardahan Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Sosyoloji Bilim Dalı

**KÜLTÜREL KİŞİLİK BAĞLAMINDA TÜRK
MODERNLEŞMESİNİN TÜRK KÜLTÜRÜNE OLAN
ETKİLERİNİN SOSYAL ETKİLEŞİM VE SOSYAL UYUM
ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ**

Elba UYGUR

Dr. Öğr. Üyesi Burak ŞAHİN

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2022

KÜLTÜREL KİŞİLİK BAĞLAMINDA TÜRK MODERNLEŞMESİNİN TÜRK
KÜLTÜRÜNE OLAN ETKİLERİNİN SOSYAL ETKİLEŞİM VE SOSYAL UYUM
ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

Elba UYGUR

Dr. Öğr. Üyesi Burak ŞAHİN

Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Sosyoloji Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ardahan, 2022

KABUL VE ONAY

Elba Uygur tarafından hazırlanan “Kültürel Kişilik Bağlamında Türk Modernleşmesinin Türk Kültürüne Olan Etkilerinin Sosyal Etkileşim ve Sosyal Uyum Çerçevesinde İncelenmesi” başlıklı bu çalışma, 05.07.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Neriman AÇIKALIN (Başkan)

Prof. Dr. Hüseyin TÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Burak ŞAHİN (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mustafa ŞENEL

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Ardahan Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / Ardahan Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

05/07/2022

Elba UYGUR

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

(3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının **Dr. Öğr. Üyesi Burak şAHİN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Elba UYGUR

ÖZET

UYGUR, Elba. *Kültürel Kişilik Bağlamında Türk Modernleşmesinin Türk Kültürüne Olan Etkilerinin Sosyal Etkileşim ve Sosyal Uyum Çerçevesinde İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ardahan, 2022.

Türkiye'nin 200 yılı aşkın bir süreci kapsayan devlet merkezli modernleşme süreci birçok kültürel unsurda dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada, modernleşmenin etkisiyle gelişen bu süreçte meydana gelen kültürel değişim ve bu değişime yönelik sosyolojik dinamikler üzerinden açıklamayı gerektiren etkileşimler kültürel kişilik bağlamında ele alınmaktadır. Söz konusu etkileşimler her kültürün kendine özgü bir insan tipi ve kişilik oluşturmaları ile sonuçlanmaktadır. Türk kültürü içinde şekillenmiş olan insan tipolojisinin kültürel kişilikle ilişkilendirildiği bu çalışmada, Osmanlı imparatorluğundan yeni bir devletin kurulmasına kadar geçen dönem kopuş ve süreklilik esaslı ele alınmakta, sosyal etkileşim sürecinin belirleyicileri olan sosyoloji, psikoloji ve sosyal psikoloji disiplinlerinden elde edilen verilerle kültürel bir okuma yapılması amaçlanmaktadır. Türk düşüncesinde modernleşme meselesini tarihsel ve sosyolojik bir gerçeklik olarak ele alan Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan, Erol Güngör, Fuat Köprülü, İbrahim Kafesoğlu, Niyazi Berkes, Şerif Mardin, Nilüfer Göle, Kemal Karpat ve Bozkurt Güvenç'in görüşleri bu araştırmada yerini almaktadır. Kendi zihniyet dünyalarının Türk modernleşmesindeki literatüre katkıları, aynı meseleye farklı yaklaşımları; kimlik üretme çabalarının kökenindeki görüşleri sürecin anlaşılmasını kolaylaştırmakta olup bu yolculuğa rehberlik etmektedir.

Anahtar Sözcükler:

Türk modernleşmesi, Türk Kültürü, Kültürel Kişilik, Kültür, Toplumsallaşma.

ABSTRACT

UYGUR, Elba. *Analysis of Turkish Modernization Effects on Turkish Culture in the Context of Cultural Personality with in the framework of Social Interaction and Social Cohesion*, Master Degree, Ardahan, 2022.

Turkey's state-centered Modernization process, which covers a period of more than 200 years, has brought about a transformation in many cultural elements. The cultural change that occurred as a result of modernization, as well as the interactions that require explanation through sociological dynamics for this transformation, are examined in the framework of cultural personality in this paper. As a result of these encounters, each culture developed its own distinct human type and personality. In this study, human typology shaped by Turkish culture is linked to cultural personality. The period from the Ottoman Empire to the founding of a new state is taken into account on the basis of rupture and continuity, and it is intended to make a cultural reading with the information obtained from sociology, psychology, and social psychology, which are the factors that influence the social interaction process. In this study, modernization in Turkish thought is discussed from the perspectives of Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan, Erol Güngör, Fuat Köprülü, İbrahim Kafesoğlu, Niyazi Berkes, Şerif Mardin, Nilüfer Göle, Kemal Karpat and Bozkurt Güvenç who address the topic as a historical and sociological reality. Contributions of their own mentality to the literature in Turkish modernization, different approaches to the same issue; His views on the origin of the efforts to produce identity facilitate the understanding of the process and guide this journey.

Keywords:

Turkish Modernization, Turkish Culture, Cultural Personality, Culture, Socialization.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	
ETİK BEYAN.....	
ÖZET.....	5
ABSTRACT	6
İÇİNDEKİLER	7
TABLolar DİZİNİ	10
ŞEKİLLER DİZİNİ	11
ÖN SÖZ.....	12
GİRİŞ	13
1. BÖLÜM.....	17
KÜLTÜREL KİŞİLİK	17
1.1. KÜLTÜREL KİŞİLİK KAVRAMSAL ANALİZ:.....	17
1.1.1. Kültürel Kişilik Tanımı.....	18
1.1.2. Kültürel Kişiliğin Kültürel Boyutları.....	21
1.1.2.2. Kültür ve Psikoloji Arasındaki İlişki	28
1.1.3. Kültürel Kişiliğin Kişilik Boyutları:	30
1.1.4. Kültürel Kişiliğin Özellikleri.....	33
1.2. KÜLTÜREL KİŞİLİĞİ OLUŞTURAN TEMEL UNSURLAR:	35
1.2.1. Kimlik.....	35
1.2.2. Kişilik	37
1.2.3. Mizaç ya da Huy	39
1.2.4. Benlik.....	40
1.2.5. Karakter	41
1.2.6. Değerler	42
1.3. KÜLTÜR –KİŞİLİK EKOLÜ.....	43
1.3.1. Kültür –Kişilik İlişkisinin Tarihçesi	45
1.3.1.1. Sapir, Benedict ve Mead.....	48
1.4. TOPLUMSALLAŞMA KÜLTÜR VE KİŞİLİK.....	53

1.4.1. Sosyal Sistem.....	55
1.4.2. Kültürel Sistem	56
1.4.3. Kişilik Sistemi	56
1.4.4. Davranışsal Organizma.....	56
1.4.5. Sosyal Etkileşim	57
1.4.6. Sosyal Bütünleşme	61
1.4.7. Sosyal Uyum.....	62
2. BÖLÜM.....	64
TÜRK MODERNLEŞMESİ	64
2.1. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E MODERNLEŞME:	64
2.1.1. Modernlik, Modernleşme Modernite Kavramlarının Analizi.....	64
2.1.1.1. Modernleşmenin Boyutları	67
2.1.1.1.1. Toplumsal Modernleşme	67
2.1.1.1.2. Kültürel Modernleşme	68
2.1.1.1.3. Tepkisel Modernite -Öykünmecî Modernite	70
2.1.2. Osmanlıda Modernleşmeye Yönelik Kullanılan Tanımlamalar	71
2.2. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E MODERNLEŞME SÜRECİ.....	73
2.2.1. Kopuş Esaslı Yaklaşım	75
2.2.1.1. Nilüfer Göle	75
2.2.1.2. Niyazi Berkes.....	76
2.2.2. Süreklilik Esaslı Yaklaşım.....	77
2.2.2.1. Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak Ziya Gökalp	79
2.2.2.2. Kültür Değişimleri Mümtaz Turhan	83
2.2.2.3. Kültürel Çerçeve Erol Güngör.....	85
2.2.2.4. Merkez Çevre Yaklaşımı Şerif Mardin.....	86
2.2.2.5. Kemal Karpat.....	87
2.3. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E MODERNLEŞME ÇABALARI	88
2.3.1. Toplumsal Yapı	89
2.3.1.2. Kişilik	91
2.3.2. Sosyal Kurumlar	93
2.3.2.1. Aile	94
2.3.2.2. Ordu	95

2.3.2.3. Eğitim	96
2.3.2.4. Din	98
2.3.2.5. Siyaset (Devlet Yapısı)	100
2.4. MİLLİ KİMLİK	101
2.4.1. Genç Osmanlılar ve Jön Türklerin Şekil Verdiği Osmanlı Türk Düşüncesi	104
2.4.2. Atatürk Milliyetçiliği	106
2.5. MODERNLEŞME SÜRECİNDE TOPLUMSALLAŞMA SÜRECİ	108
3. BÖLÜM	112
TÜRK KÜLTÜRÜ	112
3.1. TÜRK KÜLTÜRÜ KAVRAMSAL ANALİZİ	112
3.2. TÜRK KÜLTÜRÜNÜN KAYNAKLARI	114
3.3. TÜRK KÜLTÜRÜNÜN ORTAK ÖZELLİKLERİ üzerine düşünceler	117
3.4. TÜRK LÜĞÜN DEVLET İÇİNDEKİ KONUMU	119
3.5. OSMANLIDAN CUMHURİYETE TÜRK KÜLTÜRÜNE AİT ORTAK UNSURLAR	121
3.5.1. Türk Kültürünün Hâkim Olduğu Yapıda Bireysel Özellikler	124
3.6. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E MODERNLEŞMENİN TÜRK KÜLTÜRÜNE OLAN ETKİLERİ	128
3.6.1. Modernleşmenin Birey Üzerindeki Etkisi	130
3.7. TÜRK MODERNLEŞMESİNİN TÜRK KÜLTÜRÜNE OLAN ETKİLERİNİN SOSYAL ETKİLEŞİM VE SOSYAL UYUM SÜREÇLERİ İLE ELE ALINMASI	134
SONUÇ;	137
KAYNAKÇA	141
EK.1. Tez Orjinallik Raporu	151
Ek.2. Etik Komisyon Muafiyeti Formu	152
ÖZGEÇMİŞ	153

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Kùltürün temel özelliklerine ilişkin bir kontrol listesi.....	22
Tablo 2. Triandis ‘in bireycilik ve toplulukçuluk tanımlayıcı özellikler listesi	24
Tablo 3. Temel kişiliğin ortak paydasını meydana getiren birincil kurumlar ve temel kişilik yapısı tarafından meydana getirilen ikincil kurumlar	31
Tablo 4. Büyük Beşli olarak anılan kişilik özellikleri.....	38
Tablo 5. Genel Eylem Sisteminin Yapısı.....	54
Tablo 6. Eylem	54
Tablo 8. Geleneksel ve modern olana göre ideal alınan değerler	110

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Kültürel faktörler ve Psikoloji arasındaki diyalektik ilişki	28
Şekil 2 . Sosyal etkileşim, sosyal bütünleşme ve sosyal uyum süreci	58
Şekil 3. Sosyal Etkileşim Modeli	60
Şekil 4. Sosyal uyum ve sonuçları arasındaki ilişki.....	62

ÖN SÖZ

İnsan kültürün ürünü olup kültürün de sürekliliğini sağlamaktadır. Bu iç içe geçmiş ilişkinin yaratmış olduğu döngü kültür kişilik ekseninde ele alındığında değerlerin belirleyiciliği ile oluşmuş kültürün, insanın kişilik -karakter yapısında duygu, düşünce davranış bütününde benliğinde etkili olduğu görülmektedir. Toplumsal yapının şekillenmesinde, insanlar arasındaki ilişki dinamiklerinde etkin olan kültür ve onu besleyen değerler “ kültürel kişilik ” kavramını oluşturmaktadır. Kimlik ve kişilik, içinde bulunulan kültürün belirlediği davranışlar ve düşünce mekanizmaları ile kazanılmaktadır. Dolayısıyla her kültür bireylere kişilik özelliklerini ifade etmek için zemin sunmaktadır. Türk modernleşmesinin amacı ve kapsamı bakımından farklı özellikler taşıdığı Osmanlı’nın son dönemleri ve genç Cumhuriyet’in ele alındığı bu çalışmada Türkiye’nin özellikle toplumsal ve kültürel yönden birçok unsurdaki dönüşümü “ kültürel kişilik ” bağlamında incelenmektedir. Osmanlı Türk modernleşmesinde Türk Kültürüne ait ortak unsurların değişimleri incelenirken sosyolojinin bakış açısının rehberliğiyle insan davranışlarının arkasındaki değerler, kabuller, inançlar, gelenekler, töreler, bağlar bu yaklaşımla ele alınmaktadır.

Bu kavramların araştırıldığı Türk modernleşmesi ve Türk kültürünün sahip olduğu geniş araştırma sahasına yönelik yapılan kültürel okumanın zor ve meşakkatli yolculuğunda süreci Antropoloji, Sosyoloji ve Psikoloji gibi farklı disiplinlerle ilişkilendirilerek sarmal bir yapı şeklinde nakledilebilmeme olanak sağlayan, tez çalışması ve yüksek lisans öğrenciliğim boyunca bana birçok konuda yol gösteren, anlayış, hoşgörü ve sabrıyla bana destek olan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Burak Şahin’e müteşekkirim.

Yüksek Lisans ders aşamasındaki dersleri ve yayınlarıyla “ kültürel kişilik ” kavramını araştırmama yöneltten, bilgi ve birikimlerinden faydalandığım Prof. Dr. Hüseyin Türk’e, çalışmamın şekillenmesinde önemli payı olan bilimsel araştırmalara yönelik kazandırmış oldukları görü ve ufuk açıcı bakış açısı için Prof. Dr. Sibel Cengiz ve Dr. Öğr. Üyesi Berivan Vargün’e ayrıca teşekkür ederim. Son olarak çalışmamın her anında desteğini esirgemeyen ailem, eşim Ertürk Uygur’a ve tez çalışması nedeniyle onlara zaman ayıramadığımda gösterdikleri anlayış için oğullarım Emir ve Kerem’e minnettarım.

GİRİŞ

Modernleşme hem son Osmanlı, hem genç Cumhuriyet devrinin rotasını, istikametini belirleyen bir kavramdır. Kültürel siyasal toplumsal birikim zenginliği olan Türkiye’de kültürel eksende bu kavrama baktığımızda düşünce hayatımızda Batı ile benzerliklerimizin ve farklılıklarımızın vurgulandığı görüşler bulunmaktadır. Batılılaşmayla din ve medeniyet üzerinden bir kırılma görünüyorsa da asıl olan ekonomik dönüşüm ile birlikte kültürel dokunun değişimine yönelik olan yeniliklerdir.

Modernleşme sadece ekonomik bir baskı aracı değil aynı zamanda toplumsal ve kültürel dayatmaları da beraberinde getiren bir süreçtir. Bireye ait kimlik temelli çatışmaların olduğu bu sürecin kaynağında Cumhuriyet Türkiye’sinin içine doğduğu Osmanlı kültürel birikimine karşı takındığı tavır esastır. İslamla geleneğin iç içe geçtiği Osmanlı toplumsal yapısının tarihsel bir dönüşümle laik ve seküler bir yapıya evrildiği Türk modernleşmesinde sosyal etkileşim ve uyumun etkisiyle şekillenen toplumsallaşma deneyimleri “kültürel kişilik” için dönüm noktası olmuştur (Ertugay, 2020).

Kişiliğin sosyolojik boyutta temel kavramsallaştırmalarından olan kültürel kişilik bağlamında geç Osmanlı’dan Cumhuriyet’e kadar olan dönemdeki Türk modernleşmesinin ele alındığı bu çalışma ile Türk kültürünün belirleyiciliğinde bireylerin kültür-kişilik-davranış ilişkileri incelenmektedir. Bu süreçte toplumların kültürel yapılarının, davranışları şekillendirmekte olduğu ve kültürlenme ile kuşaklararası aktarıldığını belirten Kültürel antropolojinin Kültür-Kişilik öğretisinden yararlanılmıştır. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e değin uzanan Türk modernleşmesini Kültür ve kişilik esaslı ele almak, geçmiş zamanlara ait toplumsal zihniyetin izini sürmeyi ve buna bağlı oluşan insan tipolojisinin kültürel kişilik kavramıyla ilişkilendirilebilmesini sağlayabilmektedir. Tanzimat ile başlayan bu dönem farklı bakış açıları ile detaylandırıldığında kültürel kişiliği oluşturan değerlerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı kabukta farklılıklar oluşsa da özde birtakım niteliklerin korunduğu görülmektedir. Nitekim Batılılaşma gayesi altında çoğu zaman değerler erozyona uğramış olsa da devlet ve millet tarafından her zaman sahiplenilmekte ve gündelik yaşamda bireylere rehberlik etmekte olduğu görülmektedir. Cumhuriyet ile birlikte ulusun devleti toplumsallaştırması söz konusudur. Kültürel

kişiliğe konu olan değerleri üreten ulusun devlet ile ilişkisini belirleyen kurumlarda modernleşmeyle birçok değişiklik olmuş olsa da Türk kültürünün bireye yansıyan kısmında, kültürel kişiliğinde özsel değerler korunmuştur. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk modernleşmesinin yaşandığı süreçte toplumun ruhunun ortaya konduğu toplumsallaşma sosyal, psikolojik ve kültürel belirleyicileri ile sosyal etkileşimi sağlamakta bireylerde birliktelik oluşturup aidiyet duygusunu pekiştirmektedir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde “ kültürel kişilik ” kavramı analiz edilmekte psikolojik antropoloji disiplini içinde sosyoloji ve sosyal psikoloji ile ilişkilendirilerek incelenmektedir. Sosyal antropoloji disiplini içinde kültürleme, sosyolojide toplumsallaşma olarak ifade edilen kültürel değişme süreci, kültürel kişilikle birlikte Franz Boas, Ruth Benedict, Margaret Mead 'in Kültür - Kişilik öğretisi içinde eritilmiştir. Özellikle modal kişilik kavramının özellikleriyle ele alınan ulusal karakter çözümlemesi sonraki bölümlerde detaylandıran Türk kültürünün devamlılığının kültürel değerlerle sağlandığına yönelik savın araştırılmasının ilk fazı olmuştur. Nitekim kuşaktan kuşağa nakledilen kodların kökenindeki bu değerlerin analizinin yapıldığı toplumsal olgu, çalışmanın ana teması olan kültürel kişilik ya da aynı anlamda kullanılan toplumsal kişilik ve ulusal kişiliktir. Ben ve öteki bilincini pekiştiren bu kavram kültür ve yaşam tarzına göre şekillenmektedir. O halde kültürel, toplumsal kişilik önemli ortak şeylere sahipliği gerektirmektedir. Bu ortak değer ve anlam dünyası toplumsal kültürle kişilik arasında köprü vazifesi görmektedir. Bireylerin davranış örüntülerini etkileyen bu yapılanma her kültürde farklı anlam mekanizmaları üretmektedir. Türk modernleşmesi gibi toplumsal dönüşümlerin yaşandığı dönemlerde önceliklerin ve sosyal dokunun değişmesi kültürel unsurları da etkilemiştir. Ancak toplumsal zihniyetin nesilden nesile aktarılmasına aracılık eden gündelik yaşam etkinlikleri, ortak olan dil ve inanışlar, gelenek ve göreneklerin varlığı toplumsal hafızayı canlı tutmakta ve değerlerin sahiplenilmesine yol açmaktadır (Göka, 2009: 241; akt. Gerçik, 2020). Bu aktarım mekanizmasının gerçekleştiği Türk Osmanlı toplum yapısının bileşenleri bu çalışmanın ikinci bölümünde Türk Modernleşmesi başlığında kurumlar vasıtasıyla ele alınmaktadır. Bu süreçte İmparatorluktan Cumhuriyet'e süreklilik ve kopuş esaslı yaklaşımlara sahip sosyologların görüşlerine tarihsel bir sıralamayla başvurulmaktadır. Ayrıca Osmanlı Türk modernleşme sürecini kültürel kişilikle ilişkilendirebilmek için tarihsel veriler yanında sosyal psikoloji ve psikoloji bilgilerinden de yararlanılmaktadır. Her üç disipline de konu olan kimlik,

kişilik, karakter gibi kavramlar ve bunların tetiklediği davranışların kökenindeki değerlerin her iki dönemde de geçerli kalıplarına ulaşılmaya çalışılmaktadır. İmparatorluk'tan Ulus Devlete evrilen yapıda Türk milleti sahip olduğu özellikleriyle kültürün ilk tipinin veya ana kültür kalıbının taşıyıcısı olmuştur. Türk Kültürü başlıklı üçüncü bölümde, milli kültürün ortaya çıktığı andan günümüze kadar uzanan dönemde, toplumdaki bireylerin sahip olduğu kültürel değerlerin kültür sisteminin devamlılığını sağladığının gösterilmesi amaçlanmaktadır. Kültürel kişiliğin potlaç kültüründen beslenen kaynağı ile birlikte alındığı bu kısım Türk kültürüne ait özelliklerin detaylandırılması ile devam etmekte modernleşmenin ve toplumsallaşmanın etkisiyle oluşan değişikliklerle sonlandırılmaktadır. Türk kültürünün etkilediği davranış örüntüleri ve toplumda yer edinmiş alışkanlıklara sebebiyet veren değerlere uyan bireyler yine toplumsallaşmayla bu normları kuşaktan kuşağa aktarmaktadır. Yapılan çalışmanın kapsamında ele alınan Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk modernleşme sürecinde de yaşanan değişikliklerle, sahip olunan kültürel dokunun sentezlenip farklı bir yapı oluşturduğu görülmektedir. Bu yapı sosyal etkileşim, sosyal uyum süreçleri ve kültür-insan ilişkisi aracılığıyla var olan değerlerin bir sonraki nesile aktarılmasını sağlamaktadır. Bireylerin farklı hayat görüşleri, değer yargıları ve mevcut yaşam koşullarında şekillenen bu yapı da özsel değerler form değiştirse de süreklilik esastır (Turgut, 2008: 85).

Bu sürekliliği sağlayan Türk kültürüne ait kültürel özellikler ve çekirdeğindeki değerlerin ele alındığı çalışmanın konusu Türk modernleşmesinin Türk kültürüne olan etkilerinin araştırılmasıdır. Kültürel kişilik bağlamında ele alınan bu süreçle Türk toplum yapısında kültürün nasıl anlamlandırıldığı, süzüldüğü ve saygı duyulduğunun ifadesi olan değerler, hedefler, inançlar ve alışkanlıklar kültürel kişiliğin belirleyici etmenleri ve ortak yönleri aracılığıyla incelenmekte olup Türk toplumunun duygu, düşünce, davranış örüntülerine ait kültürel kodlara ulaşılması amaçlanmaktadır. Birbiri ile sarmal halde incelenen Kültürel kişilik, Türk modernleşmesi ve Türk kültürü kavramlarının ele alınmasında çalışmanın sınırlılığını Türk modernleşmesi kapsamında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin yapıldığı dönem oluşturmaktadır. Zamansal sınırlılıkla ele alınan Türk kültürüne ait özellikler sosyal etkileşim ve sosyal uyum süreçlerinin bileşenlerinden olan sosyal kurumlar aracılığıyla analiz edilmekte geçmişten günümüze toplum için öncelikli olan değerlerin varlığı gösterilmektedir. Modernleşmenin etkilediği birçok kurumun kendi

içinde yaşadığı dönüşümüne kaynaklık eden birçok kavramın açıklanmasını sağlayan ve çalışmanın verilerini oluşturan birçok görüşün karşılaştırmalı analizine yönelik yapılan araştırmanın metodunda dokümantasyon analizi tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırma tekniği olan bu metotla çalışmamıza konu olan üç ana başlık ve içerikleriyle ilgili kitaplar, tezler, makaleler, dergilere yönelik kaynak taraması yapılmış, incelenip yorumlanmıştır. Toplanan teorik verilerle kavramlara yönelik önceki çalışmaların ışığında sosyoloji, antropoloji ve psikoloji disiplinindeki yaklaşımlar bütünleştirilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak Kültür Kişilik öğretisindeki yaklaşımlar, sosyal etkileşim ve sosyal uyumun belirleyicileri ve Türk modernleşmesinin birlikte ele alınmasıyla kültürel kişiliğe ait kavramlar betimlenmiş olup bu kavramların Türk toplum yapısında şekillenmiş Türk kültürüyle ilişkilendirilmesi sağlanmış olmaktadır. Kültürel Kişiliğin hayat bulduğu bu disiplinler arası çalışma; Antropoloji Sosyoloji ve Psikoloji gibi bitişik alanların birbirlerinin kavramlarını ve amaçlarını anlaması bakımından önem arz etmektedir

1. BÖLÜM

KÜLTÜREL KİŞİLİK

1.1. KÜLTÜREL KİŞİLİK KAVRAMSAL ANALİZ

Sosyal bilimlerin en genci olarak nitelenen, insanın var olduğu tüm alanları kapsayan Antropoloji ‘‘insan’’ anlamına gelen Yunanca ‘‘ anthropos’’ ve ‘‘bilim, açıklama’’ anlamına gelen logos sözcüklerinden türetilmiştir. Antropolojinin dâhil olduğu insan bilimlerinin öznesi ve temel sorunsalı olan insanı araştırmak, açıklamak bu disiplinin amacıdır (Durul, 2022: 11). Antropolojinin alt dalı olan kültürel yaklaşımı benimseyen ve bu çalışmanın konusunun ait olduğu sosyal kültürel antropoloji Türk’e göre kültür sistemini ve toplumsal yapıyı maddi ve manevi öğeleriyle birlikte ele alan, bu süreçte kendine özgü yöntem ve teknikleriyle incelemelerde, karşılaştırmalarda sınıflandırmalarda bulunan bir bilimdir. O’na göre bu disiplin değişme ve kültürel evrim yasalarını ortaya çıkarmayı amaçlamakta ve de amacına yönelik elde ettiği sonuçları uygulamakta ve insan geleceği ile ilgili tahminlerde bulunmaktadır (Türk, 2021:12). Antropologların bu süreçte ele aldığı esas yapı kültürdür (Bates, 2018: 6). Bireylerin içine doğduğu kültüre ait değerlerin şekillendirdiği kültürel kişilik de kültür odaklı bir yaklaşımın ürünüdür. Kültürel kişilik kavramının kişiliğin sosyolojik boyuta açılan temel kavramsallaştırmalarından olduğu söylenebilmektedir. Kültürel antropolojinin Kültür-Kişilik öğretisinin altında ele alınan bu kavramda esas olan kültür-kişilik-davranış ilişkisinde kültürün belirleyiciliğidir. Nitekim her toplumun kendine ait değerleriyle biçimlenmiş olan kültürel yapısı bireylerin davranışlarını şekillendirmekte ve öğrenme ile kuşaklararası aktarılmaktadır (Turgut, 2008: 88). Kalıp davranışların esas olduğu bu süreçte kültürün sahip olduğu toplum üyelerinin davranış örüntülerini şekillendiren nerde,ne zaman ,nasıl davranacağına yönelik sorularının cevapları bulunmaktadır. Hazır reçeteler şeklinde bireye sunulan bu kalıplar nesilden nesile aktarılmakta ve de zor değişen öğeleri bünyesinde bulundurmaktadır (Türk, 2021: 39). Kültürel kişiliği oluşturan bu yapılanma farklı disiplinlerde farklı yönleriyle ele alınmakta özellikle sosyoloji, sosyal psikoloji ve antropolojinin kültür ve kişilik çalışmalarına konu olmaktadır. Özellikle Psikolojik antropolojiye ait olan kuram ve yaklaşımlarla ele alınan toplumsal kültürün kişilikteki ifadesi olan ‘‘ kültürel kişilik ’’, Abram Kardiner, Franz

Boas ve Ralph Linton, Pitirim Sorokin ve Talcott Parsons gibi sosyolog psikolog ve antropologların çalışmalarıyla gündeme gelmiştir. Bu üç bilim dalının ortak paydası olan kişilik hakkındaki çalışmalarla şekillenmiş; bu üç alanın bütünleşmesini sağlayacak aksiyon teorisi ile tanımlanmış bir kavramdır (Yörükhan, 2015). Bu tanımlamaya konu olan aksiyon sistemi Parsons'a ait olup toplumsal eylemden yola çıkarak organizma, kişilik sistemi, sosyal sistem ve kültürel sistemlerin birbirleriyle ilişkilendirilmesi ve işleyiş mekanizmalarından oluşmaktadır (Baltacı, 2019: 17). Bu sistemde esas olan kişilik sosyal ve kültürel olanın değerler, normlar ve inançların belirleyiciliği ile örüntü oluşturup bütünleşebilmesidir. Bu sistemin yapısal öğelerinden olan kültürel kurumların incelenmesi kültürel kişiliğe ait verilerin elde edilmesini kolaylaştırmaktadır.

Kültürel kişilikle ilgili toplumsal yapıya ait özellikleri tanımlayabilmek için hem değişim ile ilgili kavramları incelemek hem de toplumların kendine özgü yapıların değişiminin de tarihsel bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir (Kongar, 2019: 316). Nitekim belirli bir toplumda ortak/toplumsal/kültürel/ulusal kişilik, toplumsal yapı ile kültür arasındaki ilişkilerde oluşumunu sürdürmektedir (Ergun, 2000: 14). Bu ilişkilerde kültürün motive ettiği kişilik, sosyalleşmenin etkisiyle ilişki dinamiklerince toplumsal sistem içinde yerini bulmakta ve bütünleşme sağlanmaktadır. Parsons'un eylem kuramı kişilik sistemi, kültürel sistem ve sosyal sistem olarak kendi içinde ilişkili ve tamamlayıcı özelliklere sahip olup çıktı olarak kültürel kişiliği oluşturmaktadır. Onun kültürü değerlerin, geleneğin, düşüncelerin, inançların, sembollerin temsilcisi olarak tanımlaması kültürel kişiliğin toplumdaki ilişkilere ve değerlere yönelik bütünleştirici etkisinin göstergesidir (Sarp,2016).

1.1.1. Kültürel Kişilik Tanımı

Sosyoloji, Sosyal kültürel antropoloji ve Psikolojinin ele aldığı insan davranışlarının kültürle ilişkilendirilmesi konusu kendine “Kültür ve Kişilik ”başlığıyla sosyal kültürel antropoloji içinde yer bulmuştur. İnsanlar bulundukları çevreye kültür ile uyum sağlamaktadır. Bu uyum sürecinde insan davranışlarının kültürle ilişkilendirilmesi konusunun ele alındığı araştırmaya konu olan “ kültürel kişilik ” kavramı da bu üç disiplinin bileşenlerinden oluşmaktadır. Kültürel kişilik, Toplumsal kişilik, Ulusal Kişilik olarak da adlandırılan kişilik araştırmaları özellikle antropoloji disiplini içinde; kişilik

kuram ve kavramlarından yola çıkıp bunu toplum genelinde sınayarak, kültüre bağlı özellikleri ortaya çıkarmaya, kişilik ve davranış üzerindeki kültürel etkileri açıklamaya çalışmaktadır. Kültürel kişilik Sosyoloji, Sosyal kültürel antropoloji ve Psikoloji disiplinleri arasında kişilik konusu etrafında şekillenmiş temel ve yapıcı unsur olan bir kavram olup bünyesinde bireysel farklılıklar dışında toplumdaki üyelerin özellikle birbirine benzer özelliklerini barındırmaktadır. Kısacası kültürel kişilik sosyal karakteri oluşturan toplumdaki bireylerin ortak payda oluşturan özelliklerinin bütünüdür. Kültürel kişilik kavramı ile kültürün şekillendirdiği kimlik ve onun yansıttığı kişilik özelliklerinden tek bir öge ele alınmaz. Aksine gerek kişiliğin gerekse kültürün tüm öğelerine ulaşılıp bu kavram anlamlandırılmaktadır (Ergun, 2000: 183).

İnsan kültürün ürünü olup kültürün de sürekliliğini sağlamaktadır. Bu iç içe geçmiş ilişkinin yaratmış olduğu döngü kültür kişilik ekseninde ele alındığında değerlerin belirleyiciliği ile oluşmuş kültürün insanın kişilik -karakter yapısında duygu, düşünce davranış bütününde benliğinde etkili olduğu görülmektedir (Kırımlı, 2014: 211). İnsan davranışlarının sınırlarını belirleyen ve şekillendiren kültür sayesinde ki birey sosyal yapıda belirlenen değerlerin ölçüsüne uymaktadır (Turgut, 2008: 92). Bu yüzden genelde Kültüre yönelik tanımlamalar davranış esaslı olup, kültür ortak değerler, görüşler ve algılar olarak ele alınmakta ve bu öğelerin davranışların sergilenmesi ve yorumlanmasında etkin olduğu belirtilmektedir (Haviland ve diğerleri, 2008: 103).

Tarihsel birikimin etkisiyle şekillenmiş olan kültür, kültürel kişiliğin diğer bir deyişle sosyal karakterin üzerinde etkindir. Toplumun her bir üyesinde ortak kültürel dokuyu oluşturan yaşanmışlıklar benzer özellik ve yönelimlere neden olmaktadır. Bireylerin doğuştan getirdikleri huylar ve mizaçlar, olayları algılama yetenekleri, ebeveynlerin yaklaşımları, eğitim seviyeleri, dini inanışları, kültürlerarası etkileşimleri kültürel kişiliğin oluşumuna katkıda bulunmaktadır (Gerçik, 2020: 3). Bireylerden oluşan toplum sahip olduğu ilişki dinamiklerince örgütlenmiş olan bir yapıya sahiptir. Kültür bu sosyal yapı içindeki bireylerin yaşam ve hareket tarzlarını belirlemektedir. Bütün toplumların sahip olduğu kültür sayesinde davranış biçimleri şekillenmektedir (Gezgin, t.y. : 130).

Kültürel kişiliği açıklarken birey ve toplumun ait olduğu kültürel yapının değerleri ile birlikte ele almak gerekmektedir. Toplumsal yapıyı şekillendiren kültür, bireyler arası ilişkileri ve toplumların yaşam tarzını yansıtan bir kavramdır. Her kişi kültürlenme ve sosyalleşme denen ikiz süreçlerin ürünüdür. İnsanların kişiliğini oluşturan kimlikler

demeti tek bir kişinin gösterdiği davranışlardan çok daha fazla bir davranış repertuarını yapabilir olduklarını göstermektedir. Sosyologların ve antropologların toplumların ve kültürel grupların tutum ve davranışlarındaki değişiklikleri incelerken ele aldığı Kültürel kişilik kavramını kültürlerarası psikologlar kültürlerarası araştırmalarında ulusal kültürlere dayandırmaktadır (Gross, 2019: 395).

Bireysel kişilik bireysel psikoloji ile ele alınırken kültürel kişilik bir sosyoloji gerçeği olarak içinde bulunduğu kültürün özelliklerini taşımaktadır. Sosyo kültürel sistemin iletişim mekanizmalarıyla kazanılan kültürel değerler kişiliğin oluşumunda etkindir. Birey içine doğduğu kültürün içinde büyüüp o kültüre özgü davranışları ve düşünceler sistemini benimsemektedir. Dolayısıyla kimliğini ve kişiliğini kazanan bireyin biyolojik güdülerinin kontrol altına alması ancak içindeki kültüre özgü düşünce sistemiyle olmaktadır. Kültür ve kişiliğin iç içe geçmiş yapısıyla şekillenmiş olan bu süreçte karşılıklı etkileşim esastır. Başlangıçta kültürün etkisiyle yapılanmış olan kişilik sonrasında kültürü etkilemektedir (Engin, 1990: 171). Bir bireyin kişiliği bir kimlikler demeti, bir kimlikler yumağı, bir kimlikler toplamı, bir kimlikler çokluğu, bir kimlikler bütünü olarak bir toplumla ilişkiler sağlar, sağlamaktadır (Ergun, 2000: 173). Toplumdaki bireyler sahip oldukları rollerin belirlediği kimlikleriyle belirtilmekte kişilikleriyle de uyumlu gerçeklerini sunmaktadırlar. Bireyin topluma uyumunu sağlayan dinamik örgütlenme olan kişilik olmak ya da haline gelmek şeklinde anlaşılabilir. İnsan olanaklarını inceleyen sosyoloji disiplini sayesinde bu oluş halleri belirli bir toplumda özellikle düşünce, duygu, inanç ve davranış olarak bireylerin ruhsal /manevi olanakları yani kültürel olanaklar açısından incelenmektedir (Jenkins, 2016: 19). Kültür, ortaya çıkışı doğuştan kazanılan biyolojik donanımlar sayesinde olup, toplumsal öğrenmelerle kazanılan, sosyal etkileşim yoluyla sürekliliği sağlanan, yaşamın her alanındaki maddi manevi öğeleri kapsayan toplumsal yaşam tarzı ve hayat görüşünün bileşkesi şeklinde bütünleştirici etkisi olan, evrimsel adaptasyon aracıdır (Türk, 2021: 25). O halde kültür diye bir varlık vardır ve kültür diye belirli bir toplumda insanlar arasındaki ilişkileri bir toplumsal yaşayış tarzı olarak gerçekleştiren bir süreç vardır (Ergun, 2000: 23). Kültürel kişilik kavramıyla bu sürece dâhil olan bireylerin ortak niteliklerinin ve sahip olduğu değerlerin tanımlanması amaçlanmaktadır.

1.1.2. Kültürel Kişiliğin Kültürel Boyutları

İnsanların yaşamlarını sürdürmesine yardım eden “ kültür ” sahip olduğu özelliklerle çevrenin insanlar tarafından yapılan kısmını oluşturmaktadır. Özünde insanların kültürle etkileşimli bir ilişkiye sahip oluşu söz konusudur. Biz kültürü yaratır ve şekillendiririz ve kendi kültürel yapılarımızdan etkileniriz (Gross, 2019: 400). Kültürel Kişiliği şekillendiren değerlerin oluştuğu ve paylaşıldığı ortam olan bu kültürel yapılara ait olan kültürel kodlar sosyal bütünleşmeyi sağlamaktadır. İçinde bulunduğu toplumun özelliklerini yansıtan kültürel kişilik bireyin kurumlar aracılığıyla uyum sağlayıp toplumsallaşmasını sağlamaktadır (Ersoy, 2006: 50). Dolayısıyla kültür olarak töre ve gelenekler gibi ulusal öğeler dâhil, birçok ilişki dinamiğini bünyesinde bulunduran ekonomi, ahlak, hukuk, eğitim, aile, siyaset gibi kurumlardan bahsedilmektedir (Ergun, 2000: 17). Kültür temelli öğrenmelerin kökeninde bulunan bu kurumlar ile içinde bulunulan kültüre yönelik ortak bir dil oluşturulmakta sosyal etkileşim sağlanmaktadır. Kültürlenme kavramıyla da ifade edilen bu eğitim sürecinde normlar, değerler, inançlar ve paylaşılan değerler nesilden nesile aktarılmakta ve kültürün sürekliliği sağlanmaktadır (Gross, 2019: 394). Bu süreklilik Türk’e göre (2021) “...yaşanan, yaşatan ve yaşayan varlık olarak geçmişten geleceğe aktarılan bir sürekliliktir”(63). Kültürel kişiliğin oluşmasını sağlayan kültürlenme ile kişiliği etkileyen psikolojik süreçler belirli sosyal ve kültürel değerler tarafından beslenir. Bu değerlerin bireyler tarafından benimsenmesi ve bunlara uyulması topluma karşı aidiyet duygusu kazandırmaktadır (Arkonaç, t.y. : 196). Parsons kültür içinde davranışların sosyal sistemi oluşturduğunu belirtir. Sosyal sistem ve kültürün iç içe geçmişliğinin görüldüğü bu tanımda ortak bir kültür ve ortak bir sosyal yapı kültürel kişiliğin zeminidir. Nitekim belirli bir toplumda ortak/toplumsal/kültürel/ulusal kişiliğin incelenmesini sağlayan kültürel araştırmalar çoğu zaman alt kültürlerden oluşan ulusal kültürlere dayalıdır (Ritzer ve Stepanisky, 2018: 486). Kültürler sahip oldukları unsurlarla görünürde mozaik bir yapı sergilese de sahip olduğu değerler ile ortak bir hayat üslubu meydana getirmekte ve milli/ ulusal bir karakter oluşturmaktadır (Kösoğlu, 2018). Peki, o zaman ulusal kültürü ele alışımızda kullandığımız kültür kavramının temel özellikleri nelerdir? Bir toplumun kişiliğini analiz ederken kullanılan kültürün ortak noktalarına yönelik Brislin 12 özellikten oluşan bir kontrol listesi önermektedir (Gross, 2019: 402-403).

Tablo 1. Kültürün temel özelliklerine ilişkin bir kontrol listesi

- 1.Kültür belirli davranışları yönlendiren yaşam hakkındaki fikirler değerler ve varsayımlardan oluşur.
- 2.Kültür çevrenin insanlarca yapılan özelliklerinden oluşur.(Fakat iklim gibi doğal  vre özelliklerine verilen tepkilerde  vrenin bir parçasını oluşturur.)
- 3.Kültür nesilden nesile aktarılır. Bu aktarma sorumluluğu bir topluluktaki ebeveynlere, öğretmenlere, dini liderlere ve diğer saygın yaşlılara verilir.
- 4.Bir topluluktaki birçok insanın başlarına gelen şeyler olarak hatırladığı çocukluk deneyimleri olacaktır.
- 5.Bir kişinin kültürünün özellikleri yetişkinler tarafından sıklıkla tartişılmaz, çünkü kültür yaygın şekilde paylaşılıp kabul edildiğinden tartişmak için çok az neden olur.
- 6.Kültür iyi niyetli bir anlaşmazlıkta çok farklı geçmişlerden gelen kişiler arasındaki etkileşimde en net halini alabilir. Her biri kendi kültürüne göre oldukça normal davranabilir, ancak diğer kültür tarafından bu şekilde yargılanmaz.
- 7.Kültür tanidik davranışların veya durumların temel bir taslağı sunulduğunda kişilerin boşlukları doldurmasına izin verir.
- 8.Kültürel değerler tavizler ve yanlışlıklara rağmen kalır. İstisnaları listelememize rağmen, kültürel değerin belirli davranışlara yol göstermeye devam eden bir sabit olduğu görülür.
- 9.İnsanlar kültürel değerler ihlal edildiğinde ya da bir kültürün beklenen davranışları göz ardı edildiğinde duygusal tepkiler verirler.
- 10.Bir kültüre ait değerlerin bir kişinin hayatında farklı zamanlarda kabul edilmesi ve reddedilmesi mümkündür. Örneğin isyank r ergenler ve geç erişkinler kendi kültürlerinin beklentilerini çocukları olduktan sonra kabul etmeye başlarlar.
- 11.İnsanlar kültürel değişime direnme eğilimi gösterirler.
- 12.Kültürler arasında doğru ve beklenen davranışları karşılaştırınca keskin biçimde zıt düşen inançları ve yönelimleri gözlemlemek mümkündür; örneğin zamanın ele alınışı ve belirli karmaşık davranışlar için kuralların veya normların netliği gibi.

Kaynak: Gross, 2019: 402-403

İçinde muazzam bir çeşitliliği saklayan ulusal kültürleri kültürün bu temel özelliklerine göre ele aldığımızda her bir sosyal yapının kendi içinde bütünsel, uyumlu sistemler olduğu görülmektedir. Diğer taraftan kültürün kendi kişiliği ele alındığında karakter bakımından farklı toplumlarda değiştiği görülmektedir. Yeryüzünde içerdiği tüm kültürel unsurların tek üreticisi konumunda bir kültür yoktur. Her ne kadar kendi özgün yaratışları söz konusu olsa da mutlaka kültürleşme ile farklı kültürlerdeki unsurlardan etkilenmektedir. Ancak bu alışverişlerde almış olduğu unsurları kendi değerler sisteminin süzgecinde geçirip i selleştirdiğinde milli kültür/ ulusal kültür sağlanmış olur. Bu da her toplumun farklı kültürel özelliklere sahip olduğunun göstergesidir (Kösoğlu, 2020a: 19).

Kültürlerin farklı uluslarda nasıl farklılaştığını gösteren anahtar boyutları belirlemek konusunda Hofstede ve Triandis' in de çalışmaları kayda değerdir. Özellikle Hofstede'nin Bireycilik ve Toplulukçuluk tanımlamalarını çalışma kapsamında ele almak gerekmektedir. Hofstede'nin 40 farklı ülkede Binlerce IBM çalışanıyla yaptığı araştırmadan elde ettiği 4 boyuttan biri olan bu kavram kişinin kimliğinin kişisel tercihler ve başarılar (bireycilik),ya da az çok kalıcı olarak bağlı olduğu Kolektif grupların karakteristikleri (toplulukçuluk) tarafından tanımlanıp tanımlanmadığı kültürler şeklinde açıklanabilir (Gross, 2019: 405). Kağıtçıbaşı 1980'leri “ bireycilik ve toplulukçuluğun on yılı” olarak adlandırmıştır (Kağıtçıbaşı, 2019: 122). Günümüzde de bu paradigmanın kullanımı halen devam etmektedir. Bireycilik Avrupa'nın sosyal ve düşünce tarihinde etkilerini gösteren, Antik Yunan ve Ortaçağ Avrupa'sına kadar uzanan geçmişi olan, Batı dünyasını diğer kültürlerden ayıran en önemli kurgulardan biridir. Yirminci yüzyılda sosyoloji ve antropolojide kavram Parsons tarafından ele alınmış kişinin ötekilere göre ele alınışında sistematik farklılıkları gösterilmek istenmiştir. Benlik ve topluluk esaslı yaklaşımda esas olan davranışlarda gözlemlenen kültürel farklılıkları kültürel seviyede açıklayabilmeye yönelik kullanılışından kaynaklanmaktadır (Kağıtçıbaşı, 2019: 123). Aslında bu kavramın öncülü Cemaat cemiyet ayrımını yapan Tönnies'tir. Hofstede ise kuramsal olarak anlamı olan ve kültürlerle atfen kullandığı bireycilik toplulukçuluk paradigması ile farklılıklara anlam yüklemiştir. Sonuçta bu anlamlandırmalar davranışlardaki kültürel farklılıkları açıklamaya yönelik veriler oluşturmaktadır. Temel olarak kültürleri tanımlamada kullanılan bireycilik ve toplulukçuluk Kağıtçıbaşı'na göre (2019) “ ideolojik kavramlar olup ayrıklık -bağıllık boyutuyla birlikte sosyal normatif olma özelliği de edinmiştir. Bireycilik daha çok modernite ile bağdaştırılırken; toplulukçuluk geleneksel ve tutucu bir ideolojiyle bağdaştırılmıştır” (s.124). İki tür eğiliminde var olduğu toplumlardan Batıdaki vurgu bireyciliğe Doğudaki ise toplulukçuluğa yöneliktir (Gross, 2019: 405). Triandis Hofstede'nin ana kurgusuna ek olarak sosyal davranışa neden olan kültürel kişiliği şekillendiren dört ek faktör bulmuştur. Toplulukçulukla ilgili aile bütünlüğü, karşılıklı bağımlılık olup bireysellelikle ilgili hedonizme dayalı güven ve grup içi ayrılmalardır. Triandis' in belirlediği kültürel düzeyde toplulukçuluk ve bireycilik paradigmasına yönelik diğer tanımlayıcı atıflar Tablo2 'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Triandis 'in bireycilik ve toplulukçuluk tanımlayıcı özellikler listesi

- 1.Toplulukçu kültürler için iç-grup hedeflerin bireysel hedefler üzerinde önceliği vardır. Bireyci kültürler için tam tersi geçerlidir ve toplulukçu bu kültürü bencil olarak algılar.
- 2.Toplulukçu kültürlerin davranışı büyük ölçüde iç grup normlarına göre düzenlenirken bireycilerin davranışları büyük oranda kişisel olarak hoşlanılanlar hoşlanılmayanlar ile maliyet fayda analizleri tarafından düzenlenir. Dolayısıyla çocuk sahibi olma gibi geleneksel davranışlar için(dışa dönük grup referansına sahip) normlar toplulukçu kültürlerde daha önemlidir; buna karşın (içe doğru bakan, kişisel referanslı) tutumlar bireysel kültürlerde daha önemlidir.
- 3.Toplulukçu kültürler toplumsal hiyerarşiyi bireycilerden çok daha fazla vurgular, genellikle baba hanenin başı ve kadınlar genellikle tabi kılınanlardır.
- 4.Toplulukçu kültürler uyum ve görüntüyü kurtarmayı vurgular. İçinde anlaşmazlıklar bulunmayan gruplar arası homojenliği tercih ederler; böylece dış dış gruplara birleşik bir cephe gösterilir. Fakat bireysel kültürlerde grup içindeki anlaşmazlıklar kabul edilebilirdir ve çoğunlukla kuşkuları gidermeye yardım eder.
- 5.Toplulukçu kültürler iç grup kaderini ve başarıyı ve bunun içindeki karşılıklı bağımlılığı vurgular. Kendine güven "ben iç grubun yükü değilim" demektir; bireyci kültürlerde ise " "ben kendi işimi yapabilirim " demektir. Bireyci kültürlerde genellikle daha büyük duygusal ayrışmalar vardır.
- 6.Toplulukçu olanlar tanımlanabilir bir iç gruba daha fazla dikkat ederler ve grup dışı üyelerle karşılaştırıldığında bu grubun üyelerine karşı farklı davranırlar. İç grup üyeleri en iyi tanımlayan, üyelerin ortak kaderidir. Çoğu zaman iç grup hayatta kalma birimi ve gıda topluluğudur; öyle ki yiyecek yoksa grup üyelerinin hepsi açlıktan ölür. Çoğu kültürde aile temel iç gruptur. Ancak bazılarında kabile/aşiret veya ülke aynı derecede önemli olabilir. Başka bir örnek çalışma grubu olabilir; Japon kültürünün faydalandığı inanılmaz ekonomik başarıyı yansıtır.
- 7.Toplulukçu kültürler için benlik bir grubun uzantısı veya ilavesidir; ancak bireyselci için benlik ayrı ve farklı bir varlıktır. Ben ifadeleri tamamlanması istendiğinde toplulukçu olanlar genellikle daha iç grupla ilgili yanıtlar verir.(Ben oğluyum, Bir Romalı Katolik'im) oysa bireyci kültürlerde genelde kişiye atıfta bulunan cevaplar verilir. (Ben iyiyim Ben çalışkanım)
- 8.Toplulukçu kültürlerde aralarında çatışma varsa dikey ilişkiler (örneğin ebeveyn-çocuk) yatay ilişkilerden (eş-eş) önceliklidir. Bireyselci kültürlerde ise tam tersidir.
- 9.Toplulukçu kültürler aile bütünlüğünü, güvenliği itaati ve uyumculuğu vurgularken, bireyselci olanlar başarı zevk ve rekabeti vurgular Bu farklılıklarla tutarlı olarak bireyci kültürler özerklik kendine yetmeyi teşvik eden çocuk yetiştirme yöntemlerini kullanırken toplulukçu kültürler çocuğun itaatkâr ve görevine sadık olmasını ve grup için fedakârlık yapmasını teşvik eder.

Kaynak: Gross, 2019: 406

Üyelerinin içinde bulunduğu kültürün bileşenleri olan kişilere, nesnelere, olaylara atfettiği anlamlar kültürün sosyal sistem içinde kişilik kuramlarına dâhil olmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu yönde araştırmalar yapmak kültür ve sosyal sistemin iç içe geçmişliğinin kabulü anlamındadır (Gross, 2019: 401). Özellikle Beş faktör modelinin

kişilik yapısı hakkında evrensel ve kapsamlı özellik kavrayışı, kültürü kişilik analizlerinin içine çekmiştir. Bireysel farklılıklara odaklanan çalışmalar kültürün kişisel özelliklerin ifadesi ve ilişkileri etkileyebilecek yapısının, davranışı tahmin etmek için kullanabileceği yönünde düşünceye sevk etmiştir (Yahyagil, 2019: 39). Kişiliğin içinde farklılaştığı kültüre göre şekillenen farklı benlik düzeylerinin kökeninde bağımlı ve bağımsız oluş halleri vardır. Kendine özgü ve farklı kişilik özelliklerini bünyesinde barındıran özerk bireyin bulunduğu Batı toplumlarında kişi eylemleriyle tanınmaktadır. İnsanlar davranışlarıyla niteliklerini ve iç süreçlerini ifade ederler; bundan dolayı da tutarlı ve istikrarlı olması beklenir. Araştırmanın yönü Batı dışı kültürlerde yaşayan insanların davranışlarına deneyimlerine çevrildiğinde bireyin üyesi olduğu grubun davranışlarını şekillendiren kültürün etkin olduğu bir durum söz konusudur. Kişiyi tanıyabilmek için içinde bulunduğu grubun eylemlerini analiz etmek gerekir. Kültürel öğelere verilen anlamlara yönelik duyarlılık söz konusudur. Kişilik farklılıklarında esas olan kültürel etmenlerdir. Feminist Antropolojinin Psikolojik yaklaşımının temsilcilerinden olan Chodorow'a göre de kültürden etkilenen kişilik yapısı çocuklukta yaşanan ilişkisel deneyimlerden etkilenmiş ve büyüdükçe genel bir yapıya kavuşmuştur (Özbudun, Şafak ve Altunkek, 2019: 375).

1.1.2.1. Kültür Öğrenmedir ve Kültür Öğrenme ile Elde Edilir

Bireylerin davranışlarına ait kalıplar içinde bulundukları kültürün içinde bulunmaktadır. Kültürleme süreci olarak isimlendirilen bu süreç toplumsallaşmayı beraberinde getirmektedir. Kültür toplumda insanlar arasındaki ilişkileri sağlamaya yarayan bir genel sistem olup bireylerin kişilik özellikleri üzerinde etkinliğiyle, onların kişilik yapılarını değiştiren öğrenmeleri bünyesinde bulundurmaktadır (Ergun, 2000: 136). Yaşamsal fonksiyon oluşturan bu öğrenmeler aslında kültürel kalıplara uyum sürecini kolaylaştırıp inançlar ve kurallarla birlikte kültürün özünü oluşturmaktadır. Ülkeler arasında hatta daha alt parçalara bölüp bölgeler arasındaki kültürel farkları oluşturan temel ölçüt ise insanlar tarafından ortaklaşa benimsenip paylaşılan değerler ve bunlara yüklenen anlamlardır. Hofstede'nin deyiimiyle insanlar bir anlamda kendi zihinsel yazılımlarını programlamakta ve sonuçta her toplum kendine özgü düşünce davranış eylem ve iletişim kalıpları oluşturmaktadır (Yahyagil, 2019: 19). Öğrenilmiş davranış tarzları insanların toplum içindeki faaliyetlerinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. “ Türemüzün en ayırt edici

vasfı kültür adını verdiğimiz karmaşık ama anlaşılması zor özelliktir ” (Bates, 2018: 47). Antropologlar ve kültürel psikologlar insanların kültürü çevrelerine yükledikleri anlamlarla yarattıkları görüşündedirler (Kağıtçıbaşı, 2019: 79). Kültürü meydana getiren unsurlarla ilgili çeşitlilik, kavramında farklı yönlerden ele alınışı zorunlu kılmaktadır. Yüzden fazla tanımı içinde barındıran bu süreçte sözelimi Tylor kültürü insanların toplumda deneyimleriyle ve öğrenmelerle edindikleri yetenek ve alışkanlıklar dışında bilgi, inanç, sanat, hukuk, ahlak ve geleneği de içeren karmaşık bir bütün olarak ele almaktadır (Barnard, 2020: 158). İnsanların yaşadıkları toplumda öğrenmeye dayalı ve bireyler arasında aktarılan birçok davranışının kökeninde kültür bulunmaktadır. Yaşamımız boyunca içinde bulunduğumuz kültürden öğrenerek elde ettiğimiz birçok bilgi ya tamamıyla değişmekte ya da form değiştirmektedir. Kuşaklararası birçok geleneği ele aldığımızda bunun yansımaları görülmektedir. Ancak sergilenen davranış ne kadar farklılık sergilese de ona anlam veren değeri yansıtmaktadır. Kültürün öğrenilmesinde etkin rol alan simgesel iletişim sisteminin aracısı olan dil gerçekliğin yorumlanmasını sağlamaktadır. Birey içine doğduğu toplumda dilin etkisiyle toplumsal kuralları ve beklentileri öğrenerek büyümektedir. Zamanla bireyin davranışlarındaki birçok değişiklikler toplumun geneline yayılarak kültürel bir değişikliğe sebep olabilmektedir. Kültür ve kültürel değişiklik arasında öğrenme ve davranış etkin bir araç konumundadır. Kültür öğrenme ile kazanılmış olan davranışlar olsa da insanların sadece önceki kuşakların etkisiyle edilgen bir şekilde alışkanlıklar edindiği düşünülemez. Gerek koşullar gerekse kültürlerinde insanlar tarafından yaratıldığı olgusunun da kabul edilmesi gerekmektedir. Dinamik bir etkileşimin içinde olduğumuz kültürle olan ilişkimizi salt uyulması gereken öğrenilmiş kurallara indirgeyemeyiz. Problem çözmeye yönelik stratejilerimizin verileri de içinde bulunulan kültürden elde edilmektedir. (Bates, 2018: 49). Bireysel davranışları yeni bir oluşum içinde sentezleyen kültür bu sürecin kökenindeki değerler ve algılar hakkında bilgi vermektedir. Bütünleştirici etkisiyle bireylerin davranışlarını şekillendiren kültür öğrenmelerle nesilden nesile aktarılmaktadır. İnsanların oluşturduğu süreç olan kültürü paylaşan bireyler ortak davranış örüntüleri gerçekleştirmektedirler (Ratner, 2014: 7). İnsan ilişkilerinin temelini oluşturan iletişimlerini etkileyen bu işlevsel yapıda esas olan kültürel yönelimler ya da kültürel kalıplardır. Toplamların yaşam biçiminin temeline, iletişim tarzlarına, yaşam

sürecine ilişkin düşünce ve davranışlarına ışık tutan bu kavramla ilgili sınıflamaların başlıkları Yahyagil tarafından şu şekilde açıklanmıştır;

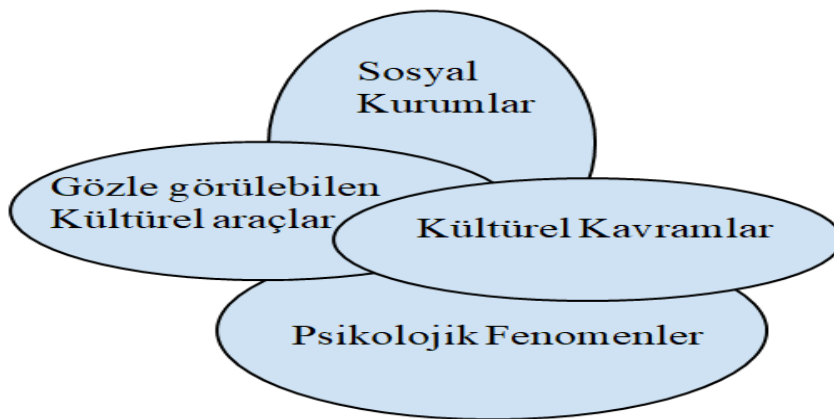
- Bireylerin diğer insanların doğasını (tabiatını) iyi ya da kötü olarak algılama eğilimleri
- Bir toplumdaki bireylerarası ilişki kurma ve yazılı sözlü iletişimin özellikleri
- İnsanların doğa ve çevreyle bağıntısı, bunu sağlamak için geliştirdikleri yöntemler
- Bireylerin kendilerini dış Dünya ile ilişkilendirme yetenekleri
- Bir toplumdaki bireylerin genel olarak zamanı algılama biçimleri
- Bireylerin toplum içinde kendilerini ifade etme olanakları ve yetenekleri
- Bireylerin yaşam sürecini değerlendirme biçimleri (Yahyagil, 2019: 25).

Bu kültürel kalıpların şekillendirdiği kültürel özelliklerin belirlediği insan davranışları incelendiğinde; öğretilen ve öğrenilen davranışları bünyesinde bulunduran kültürün, nesiller boyu aktarılmakta olduğu, kazanılan deneyimlerle bireylerin davranış örüntülerinin anlamlandırıldığı görülmektedir. Toplumların kendilerine has düşünüş, duyuş ve davranış modelinin kökenindeki her şey bireylerin doğduğu günden itibaren koşullanmaları sayesinde içselleştirilmiştir. Yani birey yaşadığı kültürün uzmanı olarak o toplumca kabul görmüş gündelik yaşam faaliyetlerine eğilim göstermektedir. Bireyin kişiliğinin şekillenmesinde etkili olan bu süreç Kültürleme (enculturation) olarak isimlendirilmektedir. Bu kavramda etkin olan kişisel adet ve modeller zamanla değişiklik gösterse de özde temel ihtiyacın karşılanmasına yönelik özelliklere sahiptir. Kültürleme bireyin hayat döngüsü içinde süreklilik arz etmektedir. Sonuçta çocuklukta başlayan süreç bireyin olgunluk çağına kadar devam eder. Yetişkinlik dönemine ulaşmış olan bireyi içinde bulunduğu kültür öylesine şartlandırmıştır ki içinde yaşadığı toplumun normlarına uygun olarak davranışlarının sınırını belirleyebilir ve bu sınırlar içinde mobilize olabilmektedir (Gezgin, t.y. : 129). Kendi kültürü ile uyumlu dünya görüşü ve bakış açısı kazanan birey içinde bulunduğu kültüre göre düşünür, davranış örüntülerini şekillendirir ve giyinir. Yaşadığı toplumdaki kültüre mensup kişi bulunduğu ortamda gördüklerini öğrenip uygulamaktadır. Kültürleme davranış normlarının ve değer yargılarının öğrenilip içselleştirildiği bir süreçtir (Türk, 2021: 64). İnsanların toplumsal kalıtımı olarak isimlendirdiği kültüre ait öğrenme süreci ile Linton, bireyin içinde büyüdüğü kültürdeki biyolojik ihtiyaçların toplumsal açıdan uygun haliyle giderilmesinin öğrenilmesi olarak açıklamıştır. Her kültürün kendine özgü değer ve normlarıyla belirlediği bu süreç öğrenilmiş davranışlar olarak kültürün devamlılığını sağlamaktadır. Kültürlenme ile kazanılmış olan, çoğu temel ihtiyacın giderilmesine yönelik davranış

örüntüsü; içinde bulunduğu kültürde paylaşım, işbirliği ve duygusal bağ kurma gibi anlamlar da kazanmaktadır (Haviland ve diğerleri, 2008: 113).

1.1.2.2. Kültür ve Psikoloji Arasındaki İlişki

Günümüzde toplumsal gelişimin temel dinamiği olan insan ve ona yapılan yatırım psikolojinin öznesi olan insanın mercek altına alınmasını gerekli kılmaktadır. Kültürün önemini giderek arttıran bu psikolojik araştırmalarla yerel kültürel pratiklerden elde edilen bilgiler kültürün tanımlanması için veri toplamaktadır. Farklı disiplinlerden doğan görüşler ile oluşmuş disiplinler arası olan bu çalışmalar psikolojinin kültürel yapıyı nasıl kazandığı sorunsalı üzerine yapılmaktadır. Özellikle kültür ve insan etkileşiminde esas olan, anlam mekanizmaları üretebilme konusu, içinde bulunulan kültürel kodlarla ilgilidir (Karadayı, 2001: 192). Dolayısıyla kültürel psikolojinin işler hale getirdiği anlamlandırma mekanizmaları; kültürü kenarda tutmak yerine merkeze yerleştirerek psikolojinin kültürel bir yapı kazanmasını sağlamaktadır (Bock, 2001: 393). Psikoloji kültürün ortaya çıkması için gerekli olan davranış mekanizmasını oluşturmaktadır. Kültürel faktörlerde psikolojiye ait olan duygu, düşünce, motivasyon benlik gibi kavramları şekillendirir. Psikoloji kültürel faktörlerin hayata geçilmesini sağlarken motivasyon, muhakeme, iletişim ve algı gibi psikolojik fenomenleri kullanır. Dolayısıyla kültür ve psikoloji arasında karşılıklı bağımlılık söz konusu alıp kültür psikolojiyi psikoloji de kültürü içermektedir (Ratner, 2014: 28).

Şekil 1. Kültürel faktörler ve Psikoloji arasındaki diyalektik ilişki

Kaynak: Ratner, 2014: 29

Birçok psikolojik kuram aslında kültürel bir inşa olarak özgül bir eğilimi ve yorumlamayı barındırır. Bu psikolojik süreçte esas olan insan davranışının içinde bulunduğu kültürden etkilenmesidir. İnsan olgularını içeren ortam olan kültür insan gelişimi için ele alınması gereken en önemli kavramlardandır (Kağıtçıbaşı, 2019: 35).

Toplumdaki bireylerin gündelik davranış örüntülerini şekillendiren, duygu ve düşünce kalıplarına yön veren kültür; toplumdaki herkesin kabul ettiği çoğu zaman kendileri farkında olmadan hayatlarını düzenleyen kurallardır. Bu kurallar aslında bireylerin değerler ve dünya algılarından oluşmakta olup nesilden nesile aktarılacak sonradan öğrenilmektedir (Haviland ve diğerleri, 2008: 69). Dolayısıyla kültür kavramı büyük insan gruplarının paylaştığı değer yargıları, inançlar ve ilkelerin temelini oluşturduğu algı, davranış ve eylem biçimlerinin bütünü, kazanılmış ortak bir zihinsel yapılanma olarak da ele alınabilmektedir. Bu yapıya ait değer ve inançlar kültürlenme ile aktarılmakta ancak zaman içinde değişime uğramakta farklılaşmakta ve hatta tümü ile yitip gidebilmektedir. Özellikle dil üzerine yapılan çalışmalar bireylerin anlam arayışlarına nitelik kazandırıp ilişkilerini şekillendirir. Böylece kültür antropolojinin sembollere yüklediği anlamlarla kuşaklararası aktarılmaktadır (Karadayı, 2001: 197). İlginç olan insanın doğumunu izleyen ilk beş yıl süreçte bilinçli olmaksızın içinde yaşadığı sosyal çevreden ön kabullenmeler ile değerleri ve inançları büyük ölçüde öğrenmesi ve benimsemesidir (Demir, 2017: 166). Kültür psikoloji içinde gömük olup bireyler kültüre uyum sağlama sürecinde psikolojik mekanizmalardan faydalanmaktadır. Bu etkileşim sürecinde psikolojik fenomenler ve kültürel faktörlerin birbirine dayandığı ya da oluşumunu sağladığı bir yapılanma söz konusudur. Özellikle insan psikolojisinin dışı vurumunu sağlayan kültürel faktörlerin yapılanması; psikolojinin ne denli kültürel olduğunun göstergesidir. Bu manada kültürel faktörlerin psikolojiyi oluşturup içeriğini oluşturmasında toplumdaki bireylerin kültür kaynaklı içselleştirdikleri değerler ve davranışlarını yönlendiren araçlar bulunmaktadır. Sözgelimi düşünce süreci, duygusallık, motivasyon, benlik algısı bellek ve algılanma gibi psikolojik kavramlar için kültürel yapı içinde işyerleri, okullar, mabetler gibi kurumlar aracılılık etmekte ve her bir kurumdaki işleyişde bireyin psikolojisini yönlendirmektedir. Bu süreçte esas olan insanların kültürel araçları kullanırken onların içeriğindeki psikolojik içeriği içselleştirebilmesidir (Ratner, 2014: 31). Bu içerik bazen de bize kültürel yapının bir başka ögesi olan efsaneler, halk

masalları ve edebiyat gibi kaynaklar aracılığıyla ulaşmaktadır. Bu manada kültürün oluşum süreci içinde ve aldığı ilişki biçimlerinde töre ve gelenekler gibi ulusal öğelerin katkıları ve önemleri unutulmamalıdır (Bock, 2001: 419). Dolayısıyla antropolojide araştırma konusu olan kültür aslında farklı bir disiplin olan psikolojide de araştırma konusu olmuştur.

1.1.3. Kültürel Kişiliğin Kişilik Boyutları

Kültür ve kişilik kuramlarının özellikle kültür ile çerçevelediği psikolojik analizler, içinde bulunulan kültürde gözlemlenen davranışların anlamlandırılmasını sağlamaktadır. Yapılan çalışmalar bireyin sahip olduğu kişilik özelliklerinin toplumun kültürel kişiliğinden etkilenerek oluştuğu farklı kültürel ortamlarda da çocuklar, ergenler ve yetişkinler için farklı anlamlar ifade ettiğini göstermektedir (Kağıtçıbaşı, 2019: 78). Kültürün niteliklerinin temsil edildiği bu süreçle şekillenen kişilik tipleri ve kültürel unsurların bireylerin yaşam deneyimleri üzerinde etkilerinin bulunduğu görülmektedir (Güven, 2022: 140). Kültürün bireysel bilinçlere sunduğu birçok değer ve kavram kişiliğin belirleyici unsurları olarak ele alınabilmektedir. Ahlaki ilkeler, toplumsal normlar, inançlar, gelenek gibi birçok kültürel yapı toplumda ortak bir psikolojik temelin ya da toplumun kültürel kişiliğinin belirleyici bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel kişiliğin beslendiği bu kaynaklara kendi bireysel özelliklerini de eklemleyen bireyin bu süreci bireysel kişilik tabiri ile kavramlaştırılmaktadır (Ergun, 2000: 90). Kültürel kişiliğin bireye sunduğu kişilik özelliklerinin oluşturduğu bu kişilik yapısı sosyalleşmeyle inşa edilmiş olup, toplum yapısı ve egemen kültür arasındaki ilişkiyi sağlayan bir kavramdır. Kültürden kültüre değişen bu kavram toplumsal yapı içindeki sosyal kurumlar arasında köprü olarak konumlanmaktadır. Kültürel kişiliği kişilik esaslı olarak irdelediğimizde; kişilik araştırmalarına özellikle kültür araştırmalarında öncelik verildiğini bunun yöntem bilimsel bir zorunluluk olarak kendini gösterdiği görülmektedir (Ergun, 2000: 11). Kültürel kişiliği kişilik boyutuyla ele alışıdaki amaç bireysel bilinçlerin örgütleyici toplumsal yapıyla ve onun biçimlendirdiği kültürle olan ilişkilerinde, bireysel kişilik olarak ve dolayısıyla sonunda toplumsal kişilik olarak ne derece ne denli bir dinamik örgütlenme oluşturduklarını öğrenmeye çalışmaktır (Ergun, 2000: 149). Bu süreçte Antropolog Ralph Linton ile Cra DuBois ve Abram Kardiner 'in biçimlenmesinde etkin rol aldığı, toplumun temel kişilik yapısını ortaya çıkarmaya yönelik temel kişilik

yapısı ve tipik kişilik kavramlarına dayanan yaklaşımlarına başvurulmaktadır. Nitekim Linton temel kişilik yapısı kavramına yönelik; bir kültürde bir toplumun üyelerinin ortak yaşantılarına ve kişilik özelliklerine dayalı bir bütünleşme tipinin olduğunu ileri sürer. Bu kavram kültüre iştirak eden bireylerin kişiliklerinin ortak paydasında yer alan kültür bütünleşmesinin odak noktasındadır (Bock, 2001: 123). Kardiner ve Linton ele aldıkları temel kişilik yapısı ile toplum tarafından kültürün ayırıcı özelliklerinin kabul edilmesi, reddedilmesi çoğu zaman yeniden yorumlanması gibi kültürel olayları anlaşılmasına yardım etmektedirler. Kültür ve kişilik arasındaki ilişki toplumun üyelerinin davranışlarını belirlemektedir. Onlara göre bir bütün olan kültür bu ortak davranışlar, temel kişilik yapısını meydana getiren ilk yaşantılar sayesinde modellenmektedir. Aslında toplumun tüm üyelerinin temel kişilik yapısı kültürün diğer yönlerini oluşturmakta ve sürdürmektedir. Karşılıklı ilişkinin olduğu bu yapı kültürün iki parçaya bölünmesine neden olmaktadır (Bock, 2001: 124).

Tablo 3. Temel kişiliğin ortak paydasını meydana getiren birincil kurumlar ve temel kişilik yapısı tarafından meydana getirilen ikincil kurumlar

Birincil Kurumlar	Temel Kişilik	İkincil Kurumlar
Yaşam destek tipi	Paylaşılan Kaygılar	Din, Ritüel ve Folklor
Hane Halkı Biçimi	Savunmalar ve Nevrozlar	
Çocuk Yetiştirme		

Kaynak: Bock, 2001: 124

Birincil kurumları (çevreye uyarlanma görülür) temel kişilik yapısına (birincil kurumlara, bireysel uyarlanma) bağlayan nedensel zincir, buradan sırayla, ikincil kurumlar (paylaşılan çatışmaların yansıtılmasından dolayı) gelişir. Kardiner birincil kurumları çevreye uyarlanma olarak görmektedir. Onların başlangıcını izah etmeden bir toplumun kendi çevresine uyarlanmasının sonucu olarak meydana geldiklerini ifade etmektedir. Birincil kurumların belirli bir grubuna dâhil olarak bir toplumda doğan bireyler bir şekilde uyum göstermeye zorunlu olduğunu belirtmektedir. Kardiner ve Linton'a göre bireyin bu kurumlara uyum sağlamasında onun gereksinimlerinden doğan belirli bastırılmış düşünce duygu grupları etkin olmaktadır. Yani kültürel kişiliğin belirleyici unsuru olan kişiliğin gereksinimleri ve algılayıcılarına göre kurumlar oluşmakta bu da toplumda belirli bir toplumsal kişilik tipini yaratmaktadır. Kardiner 'in temel kişilik yapısı yaklaşımının kökeninde bulunan bu düşünce toplumlardaki birincil

ve ikincil grupları birbirine bağlayan psikolojik süreçleri çözümlemektedir. Neticede “ikincil gruplar yalnızca birincil olanların insan zihnine yaptığı etkilerden” anlaşılmaktadır Birincil gruplardaki ilk yaşantıların oluşturduğu çatışmalar kaygılar din, ritüel, gelenek görenek, halk masalları ve düşünme teknikleri gibi kaynaklar ikincil grupları biçimlendirmektedir. Kardiner bu doğrultuda ikincil grupların “ temel kişilik yapısındaki değişikliklerle zaruri hale gelen kaygı savunmalarından türediğini” ifade etmektedir (Bock, 2001: 346). O halde bireyleri içinde yaşadıkları kültürün özelliklerini yansıttığı kurumlar, aldıkları çocukluk eğitimlerindeki şartlanmalar ve paylaştıkları değerler, inançlar ve ulaşmak istedikleri amaçlar mı şekillendirmektedir? Kültürel kişilik kavramı bu etkileşimin somut göstergesi olabilir mi? Bu konuda Du Bois’ın Hollanda’ya ait Doğu Antillerde yapmış olduğu alan çalışmasının ardından yazmış olduğu *The People of Alor* (Alor Toplumu-1944) kitabı önemli bir kaynaktır. Bu kitabında Alor halkına yönelik zengin ve sistematik araştırma yöntemleriyle Kardiner’in Temel Kişilik Yapısını açıkça reddetmeksizin eklektik bir anlayışla tipik (modal) kişilik kavramını ileri sürmektedir. Bir topluluğu betimlemek için kullanabileceğimiz “kültürel kişilik” kavramı da aslında Du Bois in tipik kişilik kavramı gibi soyutlama ve genellemeleri içermektedir. Onun tipik (modal) kişilik kavramı tepe değer (mode) en sık olarak kullanılan istatistik kavramıdır. Aynen tipik kişilikte olduğu gibi kültürel kişilikte de en sık karşılaşılan tipin özelliklerini ortak payda olarak kabul edilmektedir. Ancak Du Bois’e göre “ Tipik olan ortalama kişinin olmasını gerektirmez. Gerçekte O, çoğunluğun içinde bile olmayabilir sadece en sık olandır” (Bock, 2001: 132). Tipik kişilik yaklaşımı Kültür ve Kişilik arasındaki ilişkileri kavramlaştırmaktadır. Kültürel Kişiliğin kişilik boyutuna yönelik yapılan araştırmalarda başvuru bu kavramlaştırmalara antropolojik incelemelerde çok sıklıkla kullanılan projektiv yöntemlerle ulaşılmaktadır. Bu yöntemler normal bireylerin kişilik yapısını tanımlamayı amaçlamakta, deneğin yapmış olduğu bireysel ve kültürel savunmaların kökenindeki düşünce ve güdülerini çözümlemeye çalışmaktadır. Kültürel kişiliğin şekillenmesinde toplumu oluşturan bireylerin kişilik yapıları etkindir. Bu konuda Hallowell 1940’lar da zekâ, duygusal yapı ve kültürleşmenin psikolojik sonucunu ele alan yazısında toplumun kişilik boyutunu araştırmaya yönelik projektiv yöntemlerden bahsetmekte olup bunun kültürler arasında da kullanılması gerekliliğini vurgulamaktadır (Bock, 2001: 138). Onun doktora öğrencisi Wallace’ın bu konuda Tuscarora Kızılderililerine yönelik yapmış olduğu çalışmalarda bu yöntemlerden

Rorschach Testi ile topluluğun kişilik yapısını ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Araştırmada'' bir popülasyonda ayrışan kişilik özelliklerinin veya tiplerinin dağılımını betimlemeyi '' hedefleyen Wallace toplumsal yapıyı besleyen farklı kişilik özelliklerinin yanı sıra onlar arasındaki bağlantının örüntüsüyle de ilgilenmektedir. Wallace ayrıca bu çalışmada ele alınan kültürel kişiliğin şekillenmesinde etkin olan farklı kişiliklere sahip insanların aynı kültürü farklı amaçlar içinde kullanabileceklerini ve bu şekilde tatmin edici roller oynadıklarını da belirtmektedir (Kırımlı, 2014: 213). Buraya kadar ele alınan çalışmalar temel kişilik yaklaşımına Psikanalitik kavramların katılmasıyla ele alınan kişiliğin psikoloji eğitimi almış genç antropologlar tarafından nasıl incelendiğini göstermektedir. Nitekim antropolojideki kültür ve kişilik öğretisi genellikle psikoloji disiplindeki kavramların üzerine kurulmaktadır. Bu çalışmalar bireylerin davranışlarıyla sergiledikleri kişilik özelliklerinin kültürel örüntülerle ilişkili olduğunu göstermektedir. Aslında bireyler kişiliklerini içinde bulundukları kültürün etkisiyle şekillendirmektedirler. Bu şekilde yaygın bir özellik kazanan birçok davranış her toplumun kendi özelliklerini gösterdiği kültürel kişiliğin yansıması olmaktadır. Kültür sosyalleşme kalıplarını etkiler bu da kişiliğin bazı değişkenlerini şekillendirir. Farklı toplumlardaki kendine özgü sosyalleşme uygulamaları nedeniyle her toplumun kendine özgü kültürü, tarihi ve kişiliği oluşmaktadır (Kırımlı, 2014).

1.1.4. Kültürel Kişiliğin Özellikleri

Kültürel Kişilikten başka '' toplumsal karakter, toplumsal kişilik, modal kişilik, esas kişilik ve temel kişilik '' olarak da adlandırılan, kişiliğin sonradan kazanılmış niteliği olan karakteri biçimlendiren bu kavram, sosyal ilişkiler neticesinde bireyin karakterinin aile ve çevreden oluşan sosyalleşme süreciyle şekillenmesini sağlamaktadır. Bireylerin kendi kişiliklerine aktarılan ortak değer ve anlayış biçimleri sayesinde toplumsal normlara uyumunun sağlandığı bu sürecin en önemli özelliği ''dinamik bir sentez'' oluşudur. Ergun kültürel kişiliği bireysel kişilikle ilişkilendirmekte, toplumsal yapının farklılaşmasında bireysel kişiliklerin sentezlenmiş hali olarak etkin bir rol aldığını belirtmektedir (Ergun, 2000: 86). Ortak kültürel değerlere sahip bir toplumda toplu halde yaşamak için dinamik bir örgütlenme gerekmektedir. Bir toplumun, kültürel kişiliği ya da sosyal karakteri olarak nitelendirilen bu ortak kişilik, içinde tanımlandığı toplumla birlikte değişecektir. Ancak toplumsal değişimlerin getireceği yeni oluşumlarla

şekillenecek olan bu ortak psikolojik yapı belirli bir zaman dilimi ile sınırlanamayan kuşaklar boyunca devam eden bir özellik taşımaktadır. Kültürel kişiliğin tarihsel bir karakter özelliğine sahip olmasında kültürlenme olgusu ile ortak değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasının payı yadsınmamaktadır. Kültürel kişiliğin sosyal dayanışmayı sağlayan özelliği aidiyet duygusunu pekiştirip, toplumun ortak değerlerinin korunmasını sağlamaktadır. Kültürün toplumdaki bireylerin kişiliğinde kendine yer bulduğu kültürel kişilik toplumdaki her bireyde farklı yönlendirici etkide bulunmaktadır (Gerçik, 2020: 14). Kültürel kişiliğin belirlediği toplumsal yaşayış tarzı toplumda bireylerin inanç, duygu, düşünce ve davranış ilişkilerini belirlemektedir. Daha geniş bir ifade ile kültürel kişilik töre ve gelenekler gibi ulusal öğeler dâhil, ekonomi, ahlak, hukuk, eğitim, aile, siyaset gibi birçok ilişki dinamiğini bünyesinde bulunduran kurumlar ve onları besleyen değerlerin etkisiyle sosyal bütünleşmeyi ve kültürel sürekliliği sağlamaktadır (Ergun, 2000: 177). Kültürel kişiliğin çekirdeğini oluşturan kültürel değerler kişiliğin oluşumunu etkilemekte tutum ve davranışlara yön vermektedir. Bu şekilde ortak bir karakterin oluşumuna yol açan bu yapılanma sayesinde bir topluma ait olan kültürün çoğu üyelerinin paylaştığı değerler kültürel çekirdek oluşturmaktadır. İnsanların yaşamlarını şekillendiren bu yaşam ilkeleri tutum ve davranışları etkilemekte ortak söylemlerin, benzer eğilimlerin olduğu sosyal bir karakter meydana getirmektedir. Bu değerlere verilen önem derecelerinin sıralamasının farklı kültürlerde değiştiği kültürlerarası yapılan çalışmalarda belirtilmektedir. Bu durumda içinde bulunulan toplumun kültürel kişiliğinin sosyolojik gerçeklerle bütünleşmesinin insanların duygu, düşünce ve davranış örüntülerini şekillendirdiği sonucuna ulaşılabilmektedir (Yahyagil, 2019: 15). Yani kültürel kişilik içinde bulunulan kültürün yaşanmasına imkân tanıyan mensubu olunan sosyokültürel yapıyı şekillendiren ortak değerlerle ilgilidir (Aslan, 2006: 25). Bireylerin davranışlarını ve toplumsal yapıdaki rollerini biçimlendiren bu normatif değerler toplumsal ilişkilerdeki rolleri belirler. Rolü belirlenmiş olan birey de sosyal etkileşimle içinde bulunduğu toplumu tekrardan şekillendirmeye başlar. Kültürün sürekliliğini sağlayan ve bütünleştiren bu süreç değerler aracılığıyla kültürün farklı kültürlerden ayrılmasını sağlamaktadır (Kongar, 2019: 35).

1.2. KÜLTÜREL KİŞİLİĞİ OLUŞTURAN TEMEL UNSURLAR

Kültürün ayırt edici özelliklerini şekillendirmede ritüeller, inançlar ve ailevi ya da topluluksal yapılar ile birlikte birey üzerine de odaklanan antropologlar bireysel kişilikle ilintili kültürel kişiliği oluşturan unsurlardan faydalanmaktadır. Psikoloji ile antropolojinin birleştiği bu alandaki kavramlar kimlik, kişilik, mizaç ya da huy, karakter, benlik, değerler olup, bu unsurlarla insanı anlamak ve onun kültürel tanımlamalarından yararlanmak amaçlanmaktadır. Kültürlerin kendine özgü kişilik özelliklerine ulaşmaya yönelik bu eğilimde toplumsallaşma ve kültürleme süreçleri öne çıkmaktadır. Kültüre kişilik kazandıran bu eğilimde kültür ve bireylerin kişiliğinin uyumu esas olmakta, bundan dolayı da bireye ait olan psikolojik süreçlerin dayandığı kaynaklar ele alınıp toplum analiz edilmekte ve insani eylemlerin dayanakları araştırılmaktadır (Kırımlı, 2014: 212). Psikolojik antropologlar yapmış oldukları kültürel çalışmalarda bireylerin kişilik özellikleriyle kültürün farklı boyutları arasında ilişki kurarlar. Topluluğun ortaya koyduğu tipik kişiliğe ulaşmayı hedefleyen bu sürecin sonuçları kültürlerarasında farklılık göstermektedir. Dolayısıyla kültürel kişilik toplumların çeşitli kişiliklere sahip üyelerinin ortak norm ve değerler etrafında oluşturduğu davranış örüntülerinden kurallara uygun ve ideal olarak gördüklerini seçmektedir (Haviland ve diğerleri, 2008: 308).

1.2.1. Kimlik

İçine doğduğumuz ailenin kültürünün değerleri normları ile hayat görüşümüzü şekillendirirken kim olduğumuza ait bilgileri de öğrenmeye başlıyoruz. Kimlik bu öğrendiklerimizin bütünlükçü bir şekilde hayatımıza yansımadır. En genel anlamda kimlik kendini tanımlama ve anlamlandırmaya yönelik, bireyin kendi bilinçliliğini tesis eden benliğe yönelik bağlılık geliştirmesi, farkındalığını ortaya koyma durumudur (Demir, 2017: 189). Yaşam deneyimlerimizin kökeninde hep bu ilk ve temel normlar, içine doğduğumuz kültürün oluşturduğu değerler dünyası bulunmaktadır. Kolektif bir hafızanın oluşmasını sağlayan ve ortak gelenekleri besleyen bu değerler içinde bulunduğumuz topluma aidiyet duygumuzu oluşturmaktadır (Bayraktar, 2016: 42). Dinsel kimliğin ön plana çıktığı modern öncesi toplumlar, sonrasında ulusal kimliklerin belirginleşmesi ve günümüzde etnik kimliklerin yükselişi; kimliği şekillendiren ortam ve şartlar değişse de onların değişkenliğiyle paralel seyreden ilişki dinamiklerinin belirlediği aidiyetlerin sürekliliğini göstermektedir (Özmen, 2021: 344). Genel olarak kimlik kelime

etimolojisinde kim sorusunu barındıran ve kim olduğunuza yönelik cevaplarında kendiniz dışındaki unsurlar tarafından belirlendiği bir kavramdır. Sizin dışınızdakilerin sizi tanımlaması ile oluşmaktadır. Kültürel sistem içinde ilişki dinamikleriyle oluşan her bir kimliğe göre farklı davranışlar sergilenmektedir. Kişiliğin gelişimine katkıda bulunan kimlik simgeleri ve ilişkiler aracılığıyla etkileşimde etkin bir rol almaktadır (Eker ve Eryılmaz, 2019: 124). Topluma yönelik aidiyet duygumuzu bu ilişkiler ağı oluşturmaktadır. Aidiyetlerimizin her biriyle toplumda çok sayıda insana bağlanmak kimliğimizin belirleyici bir yönüdür. Kişiliğin yapı taşları olan aidiyetlerimiz ‘‘ruhun genleri ‘‘ olarak isimlendirilebilir. Bu genler her bireyde farklı dizilimde olup her birinin zenginliğini kendine özgü değerlerini oluşturmaktadır. Çok çeşitli aidiyetlerden oluşan kimliği yamalı bir bohça olarak değil farklı renklerden oluşan bir desen gibi ele almak gerekmektedir. Bireyler farklı aidiyetleri bünyelerinde bulundurdıkları kimlikleriyle kendilerini özdeşleştirip kendilerini tanımlamaktadırlar. Konusu din, dil, sınıf, renk, etnik gibi olan aidiyetler sahip olunan kimliğin ana öğeleridir. Kimliğin anlamlı bir ögesi olan din manevi bir sığınak olarak ulusal ırksal sosyal aidiyetlerin üzerinde kendini göstermektedir. Oysa kimliği tek bir aidiyetle eritmek yerine sahip olduğu çeşitlilik fark edilip çeşitli aidiyetlerin toplandığı bir yapı olarak ele alınmalıdır. Sözgelimi dil de çok önemli bir kimlik bağıdır. Kimlik bütünlüğünü yansıtan bu kavram aidiyet duygusunu pekiştirir. Dil kültürel kişiliğin eksenidir olmazsa olmazıdır. Kimliğin en büyük ögesi olan dil ve din bir ülkenin toplumsal kişiliğinin oluşumunda önemli bir oynamaktadır. Kim olduğumuzla ilgili, içine doğduğumuz ailenin değerleriyle şekillenmiş olan kimliğin bileşenleri arasında çoğu zaman sıralama olsa da bu değişmez bir nitelik değildir. Zamana göre değişebilen bu yapı davranışlarımızı farklılaştırmaktadır (Maalouf, 2020: 18). Bireyin çevre ile olan ilişkisini belirleyen, sahip olunan her bir kimliğe göre farklı davranış sergilenen süreçte bireyin önceliklerini belirlemesi, kendisi için önemli olanları doğru sıralaması esastır. Aramakla bulunmayan ancak içinde bulunan, kültür değişmelerine göre form kazanan kimlik de esas olan ortaya çıkan bütüne hâkim olan üslup, çevre tarafından kabul ediliş duygusudur (Aşkın, 2007: 215). Ancak bir tek kimlik kişilik oluşturmaz, kişilik kimliklerin örgütlenmesidir. Birey bu yapı içinde sahip olduğu kimlikler ve sosyal etkileşim sayesinde toplumsal yapıya uyum sağlamaktadır (Ergun, 2000: 170). Kimlikle kişilik birbirine karıştırılmamalıdır. Kimlik ile ilgili kavramların birbirine yakınlığı her ne kadar çok güçlü olsa da mesleki, ulusal, kültürel, cinsel kimlik

birçok statünün birleşimi olan kimlik kültür ile ilişkilidir (Aşkın, 2007: 216). Kimliğin kaynağı olan kültür kimlik kalıplarının hazırlayıcısı konumundadır. Bu manada kültürün bulunduğu ortam aynı zamanda kimlik içinde zemin oluşturmaktadır. Başlangıç noktası benlik olan ayrışmaların yapıldığı bu ortamda biz ve öteki şeklinde diyalektik bir yaklaşım sergilenmektedir. Sahip olunan kimlik meşruiyetini bu farklılaşmalardan ve kategorik ayrımlardan almaktadır. Bu manada kültürel kişilik kendilik ve ötekilik kavramlarının belirleyicilerinden olmaktadır (Alver, 2014: 213). Aynı ortak kültürü paylaşan insanların kimliği olan kültürel kimlikle toplumdaki aidiyet duygusu pekişmektedir. Mevcut kültürü diğerlerinden ayıran, niteliklerini belirleyen karakteristik yapısı hakkında bilgi veren kimlik aslında bir sınıflama işlemi yapmakta farklılıkları ortaya koymaktadır (Ergun, 2000: 169). Özellikle milli kimliğin toplumdaki bireylere eğitim, gelenek ve göreneklerle kazandırdıkları ve bireyin bunun farkında olması; nesnel ve öznel ayrımının açıklamaktadır. Bireyin bağlılıklarını belirleyen bu ayrım sayesinde kişi hem topluma hem de başka kültürlere kendini tanıtmaktadır (Kösoğlu, 2020a: 32).

1.2.2. Kişilik

Kişilik araştırmaları kültürel antropoloji disiplini altında kültürel kişilik bağlamında ele alındığında kişilik kuram ve kavramlarından yola çıkıp bunu toplum genelinde sınavıp kültüre bağlı özellikler ortaya çıkarılmakta, kişilik ve davranış üzerindeki kültürel etkiler açıklanmaktadır. Bundan dolayı konu kişilik olduğunda amaç kişilik tanımının gerektirdiği dinamik bir örgütlenme olan yapının kurucu öğelerini ya da özelliklerinin incelenmesidir. Farklı disiplinlerden farklı bakış açılarının kişiliğe getirdiği tanımlamaların ortak noktalarından yola çıkıldığında “ bireyi diğerlerinden farklı kılan, bireye özgü tutarlı ve yapılaşmış özellikler bütünü” şeklinde bir tanımla karşılaşılmaktadır (Demir, 2017: 192). Farklılık ve benzerliklere odaklanılan bu tanımda kültürel sistemde kültürlenme ile kişiliğini kazanmış bireyin davranış örüntülerini şekillendiren bir yapı ile karşılaşılmaktadır. Aslında bu bireyin artık kültürü içselleştirdiğini göstermektedir. Kültürden ne öğrenildiği kişilik için önemli olsa da bunun nasıl olduğu da birçok antropoloğun inceleme alanındadır. Bu yönde yapılan çalışmalar kültürel farklılıkların kişiliği yönlendirdiğini göstermektedir. (Haviland ve diğerleri, 2008: 277). Kişiliğin şekillenmesi esas itibarıyla özdeşleşme yoluyla olmaktadır. Kişinin tarihi kişilik ve değerlerle özdeşleşmesi kişilik oluşumunda

bütünleştirici bir etki yapmaktadır (Kösoğlu, 2020a: 62). İnsanların ben ve başkalarının farkına varmasıyla başlayan bu oluşumda kültür temel unsurdur. Birey ancak onun sayesinde toplumsal bir varlık olarak kişilik kazanır. İnsan davranışları kültürün yansımasıdır. Kişilik bir toplumdaki bireyde pek çok ya da çok sayısız kimlikten oluşan dinamik bir örgütlenmedir. Sosyal uyumu sağlayan bu yapılanmadaki ilişki sistemleri toplum ve birey arasında bütünleşmeyi sağlamaktadır (Ergun, 2000: 12). Bu bütünleşmede sergilenen davranışlar anlık tepkiler değil kişilikle şekillenmiş tutarlı tavırlardır. İnsan davranışlarının altında yatan bu önemli dinamiği şekillendiren kişilik içi süreçler; davranışları, hissiyatları şekillendiren; içgüdülerin etkin olduğu duygusal ve bilişsel süreçleri kapsamaktadır (Burger, 2016: 23). Asıl olan bu süreçlerin bireysel farklılıklarla nasıl şekillendiği ve karakterimizi nasıl etkilediğidir. Bu etkileşim süreci ile ilgili kişilik bireyde psikolojik bir yerleşme ve içselleştirme (Ergun, 2000: 169). Bireyin karakteristik özelliklerinin bileşkesi olan bu yerleşmeler sayesinde birey toplumsal hayata katılıp kültürle etkileşime girer (İlbars, 1987). “Fromm kişiliği bireyi tek ve biricik hale getiren, bireyin ayırt edici niteliği olan kazanılmış ve kalıtımla geçen ruhsal özellikler olarak tanımlamaktadır. Kalıtımla geçen ruhsal özellikler mizaç ve yetenek gibi doğuştan gelen özelliklerken, kazanılmış özellikler ise karakteri temsil etmektedir” (Demirci, 2017). Karakterin birçok bileşeni kişilik oluşumunda form değiştirmiş benlik algısına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Kişilik “ bireysel özelliklerin (çekici, büyüleyici, yaratıcı, güçlü, esprili), kişisel ihtiyaçların ve ilgi alanlarının, kendini gerçekleştirmenin, kendini tatmin etmenin ve kendine güvenmenin üzerinde durmaktadır.” (Ratner, 2014: 41). Büyük Beşli olarak anılan bu özellikler dışadönüklük, uyumluluk, öz disiplin, nevroitiklik/ nörotisizm ve açıklık/akıldır.

Tablo 4. Büyük Beşli olarak anılan kişilik özellikleri

Nevrotiklik	Kaygılı ya da sakin
Dışa Dönüklük	Sosyal ya da çekingen
Açıklık	Hayalci ya da gerçekçi
Uyumluluk	Yumuşak kalpli ya da katı
Öz Disiplin	Düzenli ya da düzensiz

Kaynak: Burger, 2016: 53

Beş faktör kişilik modeli (büyük beşli) yukarıda özellikleri detaylandırılan kapsamlı beş boyuttan oluşan (nevroitiklik, dışadönüklük, açıklık, uyumluluk, öz disiplin) kişiliği en kapsamlı şekilde tanımlayan ve analiz eden bir modeldir. Pek çok kaynaktan elde edilen

kanıtlar, kişiliğimizi oluşturan özelliklerin çoğunun, beş temel kişilik boyutu üzerinde toplanabileceğine işaret etmektedir (Burger, 2016: 257). Beş faktör kişilik modeli, farklı özellikler sergileyen kişilik yapılarının belirli başlıklar altında toplayarak kişilik özellikleriyle davranışlar arasındaki ilişkilerin sistematik bir biçimde incelenmesine olanak sağlamaktadır. Kişiliği beş alt faktöre dayandırarak kişiliğe dair genel bir tanımlama sağlaması açısından ilgi çekici olan Beş faktör kişilik özellikleri ölçeği Türk kültüründe de geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabilir (Horzum, Ayas ve Padır, 2017: 398).

1.2.3. Mizaç ya da Huy

Kişiliğin ve davranışın tek belirleyicisi olmasa da yapılan çalışmalar mizaç/huyların kişilik gelişiminde etkin olduğu görüşü hâkimdir. Bireylerin sahip olduğu huylar ona karşı tutumları etkilemektedir. Özellikle sosyal etkileşim sürecinde bireylerin davranış örüntülerinin şekillenmesinde etkin olan bu tutumlar, hayat boyu kişiliğe etki eden bu yapısal kavramla ilişkilidir. Mizaç kişiliğin bir yanını oluşturan doğuştan gelen çabuk kızmak, sıkılmak, neşelenmek gibi bireyden bireye değişen huy ve özelliklerdir. Günlük yaşamda kişiye özgü tepkiler mizaca göre nitelik ve nicelik değiştirmektedir (Kırımlı, 2014: 212). Kişilik araştırmalarının çoğunda mizaç adı verilen genel kalıtsal eğilimler belirlenmiştir. Bu kalıtsal eğilimler yaşamın farklı dönemlerinde kazanılan deneyimlerle birlikte kişilik özelliklerini oluşturmaktadır. Bu belirgin özelliklere dönüşme sürecinde kişinin çevreyle olan etkileşimi de önemlidir. Dolayısıyla kültürün belirleyici etmen olduğu bu yapıda mizaçta bireysel farklılıklar gözlemlenmektedir. Mizacın duygusal tepkilerin yoğunluğuna göre şekillenen duygusallık boyutunda gerek çocuklar gerekse yetişkinlerde çok sık ağlamak, korkmak, sinirlenmek moralin bozulması olarak kendini gösterir. Mizacın etkinlik boyutunda ise kişinin hareketliliği, zamanlarının çoğunda kendine meşguliyetler bulması söz konusudur. Mizacın sosyallik boyutu ise başkalarıyla kurulan yakınlığa ve etkileşime girme eğilimini sağlamakta; insanlarla kurulan iletişim ve sosyal ağlar neticesinde de birey toplumsallaşmaktadır (Burger, 2016: 352-353).

1.2.4. Benlik

Değişik kültürlerdeki ilişki kalıpları, kültürel süreçler farklılaşan kişilik kavramını da beraberinde getirir. Kültürün kişiler arasındaki iletişime yönelik dışsal etkenleri aslında bireylerin sosyal kimliklerinin analiz edilmesini zorunlu kılar. Kültür bu incelemede dış faktör gibi görünse de kendi davranışlarımızın, başkalarının davranışlarının anlamlandırılmasında; zorluklarla baş etme ve olaylar üzerindeki kontrolümüzde etkin olan sosyo psikolojik sürecin en önemli unsurudur. Kişilik ve kimliğin ortaklaşa anlamlandığı bireyin kendisine yönelik bilinçli algılarından oluşan benlik toplumsal bir kavramdır. Toplamların değişim süreçlerinden daha az etkilenen yapısıyla bünyesindeki birçok bileşende kalıcılık ve istikrarlılık söz konusudur. Sosyal etkileşime açık olan yapısıyla ilişki dinamiklerinde yer almaktadır (Kağıtçıbaşı, 2019: 146). Birey kendisini tanımlarken farkındalığını tetikleyen dikkat, bilişsel ve yönetsel süreçlerden faydalanmaktadır. Kendine ilişkin oluşturduğu bu süreçler ve benlik kontrolü, benlik farkındalığı ve benlik saygısı gibi kavramlarla kendisini diğerlerinden ayrılmaktadır. Bireyin kişiliği hakkında görü oluşturmaya yönelik içe yönelimi olan benlik çok boyutlu kişilik ve kimlik ile iç içe geçmiş bir yapıya sahiptir (Demir, 2017: 181). Benlikte birlik ve süreklilik duygusu egemendir ve farklılık duygusunu kendini değerli bulma temayülünü taşır. Benlik saygısı buna dayanır (Kösoğlu, 2020a: 99). Mead 'in Sosyal benlik teorisini ele aldığımızda sosyal etkileşimin gerçekleşmesini sağlayan roller ve biçimlendirdiği davranışlarla şekillenmiş olan ortamın ara öznel alanında ben inşa edilmektedir (Kırımlı, 2014: 217). Bu süreçte esas olan kendilik kavramı olup düşünceler, duygular ve değerlendirmeler bu kavramın potasında erimektedir. Kendim ile başlayan cevaplara sebep olan siz kimsiniz sorularının yanıtlarıdır. Özgür iradeye kaçışın dışsal tesirlerden soyutlanmanın kavramlaştırılmasıdır (Eker ve Eryılmaz, 2019: 124). Sosyal etkileşim sürecinde benliği ele aldığımızda Kağıtçıbaşı'na göre sosyal ortamlardan etkilenen "benlik" sosyal etkileşimlerin sonucu kişinin kendisini nasıl algıladığını kendisiyle ilgili farkındalıkları bağlamında düşünömseldir (Kağıtçıbaşı, 2019: 164). Benlik toplumsal bağlamda sosyal etkileşimler içinde ortaya çıktığından toplumu yansıtmakta olduğu, toplum hakkında bilgi verdiği öne sürölmektedir. Bireyin toplumdaki farklı pozisyonları işgal etmesi onun çok sayıda benliğe sahip olduğunun göstergesidir. Bu benlik anlayışları sosyal yapıyla bağlantılı olarak kimlik

oluşturmaktadırlar (Demir, 2017: 189). Bu çalışmaya yönelik benliğin kültürel kurgulanışı ele alındığında; kültürün bireyi etkileme sürecini, kültüre göre değişen bireyin benlik anlayışını incelemek zorunlu hale gelmektedir. Kültürel açıdan benlik ele alındığında özerklik ve ilişkisellik boyutlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Bununla ilgili yapılan sınıflandırmada Batılı benlik anlayışının bireyi bağımsız ve özerk Batı dışındakilerin ise ilişkiyel ve karşılıklı bağımlı olarak kavramlaştırılmaktadır (Demir, 2017: 185). Benliğin farkında olan Batılı birey onun kapsadığı alan ve o alanın dışında olan yapının farkındadır.

1.2.5. Karakter

Toplumdaki bireylerin davranışlarını yönlendiren, sosyal etkileşim, uyum ve sürekliliği sağlayan ayırt edici bir kavram olan karakter; ortak değer ve anlam dünyası oluşturmaktadır. İnançlar, değerler gibi kültürel belirleyicilerin etkisiyle kişileri ve toplumları diğerlerinden ayırmakta ahlaki normların işler hale gelmesini sağlamaktadır. Bireyin ve toplumun kendi kültürel yapısında çevresiyle olan ilişki dinamiklerinin kökeninde bulunmaktadır (Gerçik, 2020). Sosyal bir kavram olan “ karakter ruhsal tutumdur, bir insanın çevresine yaklaşım biçimidir, bir temel çizgidir” (Adler, 2020: 139). Bir insan kendine koyduğu hedefe ulaşmada üzerine düşen görevleri yerine getirirken ruhun belli bir dışavurum biçimi söz konusudur. İnsan davranışlarını tetikleyen bu hedef daha çok üstünlük, güç elde etme başkalarını yenme şekillerinde olup bireyin dünya görüşünü, yaşam biçimini de etkilemektedir (Adler,2020:139). Kişinin kendisiyle barışık ve içinde bulunduğu çevrede davranış örüntülerinin tutarlı olmasını sağlayan karakter kişiliğin toplumdaki değer yargılarına göre şekillenmesini sağlamaktadır (Göktürk, 2020: 33). Karakter kavramına bireylerin davranışlarını çözümleyerek ulaşılmakta ancak bu süreçte davranışların kökenindeki değerler esas alınmaktadır. O halde karakter bireyin davranışlarının toplum yapısına uyumlu olup olmadığının göstergesidir. Çoğu zaman kişilikle eş anlamlı olarak kullanılsa da bireyin içinde bulunduğu toplumun değerleri ve ahlak kurallarına göre değerlendirilmesiyle kişilik özellikleri karakter özellikleri şeklini almış olmaktadır (Kırımlı, 2014). Karakteri içsel kişilik olarak tanımlayan Susman ise bu kavramı kültürle ilişkilendirmektedir. O’na göre belirli bir kültürel yapının şekillendirdiği sosyal düzenin devamlılığı için gerekli olan “ vatandaşlık, görev, demokrasi, iş, onur, ahlaki değerler, tutumlar, dürüstlük, tutumluluk,

alçak gönüllülük, fedakârlık, kendine hâkim olma, suçluluk hissetmek gibi biçimsel ifadeler ‘’ karakterin içeriğini oluşturmaktadır (Ratner,2014: 41). Kişiliğin karakter boyutunda yer alan bu tanımlamalar bireysel kaynaklardan psikolojik belirleyicilerle şekillenmektedir. Bireyin içinde bulunduğu toplumla kurduğu ilişkilerle içinde bulunduğu kültürün değer ve ahlak normlarının etki alanına girer ve davranışlarını şekillendiren bu etkileşim karakterini şekillendirmeye başlar. Karakter toplumsal bir kavram olup sosyal etkileşimle anlam kazanmaktadır (Kırımlı, 2014: 212).

1.2.6. Değerler

Kültürel bilgi olan değerler kültürün kavramlaştırılmasına ışık tutmakta olup kültürel birikimlerle oluşmuştur. Kültürü kuşaktan kuşağa aktaran süreç değerlerin bireyler tarafından özümsemesi ile gerçekleşmektedir. Sosyal uyumu ve bütünleşmeyi sağlayan kültürel kodları oluşturan değerlerdir (İlhan ve Yemişçi, 2020: 706). Kültürün ruh kökünde bulunan değerler sayesinde kişi iç dünyasını kurup önce kendisini sonrada toplumu değiştirmektedir. Sıradan bir insanın yetişmesini sağlayan değer bilgisini, bilgi olmaktan eyleme dönüştüren bu hal ile kişiliğin oluşması sağlanmaktadır (Kösoğlu, 2020a: 21). Sosyal sistemde ilişki dinamiklerini şekillendiren davranışların belirleyici faktörlerinden olan amaç, inanç, eğilim, toplumsal beklentiler gibi birçok kavram kültürlere göre farklılık göstermektedir. Bu kavramların dışında sosyal etkileşimde etkili olan bireyin kişilik yapısına ve kültürel kişiliğe kaynaklık eden değerlerdir (Kırnık & Altunkaynak, 2019). Toplum merkezli bir dünya görüşünün hâkim olduğu günümüzde bireyin yaşantısına anlam kazandıran değerler toplumsal ilişkilerden beslenmekte; benlik ise içinde bulunduğu toplumun değer ve yargılarından etkilenmektedir. Bu etkileşimi ele aldığımızda yerel kültüre özgü benliklerin kaynağındaki değerler görülmektedir (Kağıtçıbaşı, 2019). Değerlerimiz yaşamımızın hangi yöne gittiği ve kim olduğumuz hakkında kılavuzluk etmektedir. Toplum içinde yaşayan bireyin ‘‘Ben’’ kimim sorusuna verdiği cevaba göre oluşturduğu başarılı kimlik duygusu kişisel değerleri ve inançları konusunda sağlam kararlar verdiğini göstermektedir (Burger, 2016: 167). Kültürel psikoloji toplumda ortaklaşa paylaşılan değerlerin, kültürün, insanların düşünce algı tutum ve davranışlarına olan etkilerini incelemektedir. Kültürel değişmelerin kültürel psikoloji bağlamında ele alınışında zihinsel şema ve önyargı terimlerine değinmek gereklidir. Nitekim zihinsel şemalar "her toplumda yetişen bireylerin öğrendikleri ve

kolaylıkla benimsedikleri kültürel değerlerin bireylerin dünyayı algılamalarında oynadığı rolle ilgilidir" (Yahyagil, 2019: 41). Özellikle Türk kültüründe manevi değerler baz alınarak verilen tepkiler zihinsel bir şemadır. Önyargılar zihinsel şemaların neden olduğu tepkilere verilen isimdir. Dünyada ülkeler arasındaki sınırların anlamını kaybettiği, daha fazla mobilize olunan günümüzde, iletişim teknoloji ve küreselleşmenin etkisiyle değerlerin sıralaması değişmektedir (Bauman, 2020: 90).

Artık dış dünyadan bağımsız izole bir şekilde yaşayan geleneksel yaşam tarzlarının hüküm sürdüğü yapıları bulmak imkânsızlaşmıştır. Yayılmacı kültürün etkisiyle özellikle Amerikan kültürünün etkisinin insanların bulundukları kültüre yönelik aidiyet duygusunu zayıflatmış ve insanları belirsizliğe ve sahip oldukları değerlere şüphe ile yaklaşımlarına sebep olduğu görülmektedir. Böylesi bir ortamda küreselleşmeye tepki olarak geçmişe duyulan özlem duygusu ortaya çıkmaktadır. Bu duyguda insanları içe kapanık hale getirebileceği gibi şiddeti normalleştiren daha marjinal kişilik gelişimine neden olabilmektedir (Göka, 2008). Değerler kendimizi tanımlamamızı sağlamakta, tutum ve davranışlarımıza kaynaklık etmektedir. Özellikle kültür değişmelerinde davranış, değer ve tutumlar kültür ile ilişkilendirilen kavramlardır. Bu üç kavramda farklı kategorilerde olmasına karşın birbirlerini etkilemekte; değerler tutumlara tutumlar davranışlara yol açmaktadır (Türk, 2021: 60).

1.3. KÜLTÜR –KİŞİLİK EKOLÜ

Kültür ve Kişilik kuramının temel savı “toplumsallaşma ve kültürlenme süreçlerinin bireyin kişilik oluşumunu yapılandıran en önemli etmen olduğu ve bireylerin kişilik karakter özelliklerinin, üyeleri oldukları kültürün niteliklerini doğrudan yansıttığı” şeklindedir (Güven, 2022: 140). İlk dönemden itibaren kuram çerçevesinde yapılan çalışmalar kişilik esaslı olup insanların kültürü nasıl edindiği, kültürlenme süreçleri ve kültürün kişilikle ilişkisi üzerine yoğunlaşmıştır (Özbudun, Şafak ve Altunkek, 2019: 102). İnsanın değerler sistemi, içinde bulunduğu kültürün etkisiyle oluşur. Zihin haritalarının oluşması, duygu, düşünce davranış üçgeninin iskeletinin sağlamlaşması ancak bu değerlerin içinde bulunduğu kültürel yapıya uyum göstermesi ile mümkündür. Kişilik özelliklerinin görülme sıklığı toplumsal beklentilere göre şekillenen davranış örüntülerine yönelik yaklaşımlara bağlıdır. Kültürler bazı davranış biçimlerini

pekiştirmekte bazılarını ise yeniden biçimleyerek bazı özellikler için hoşgörölü bir tavır takınmakta ve yaygınlaşmasına izin vermekte bazısı içinse baskılayarak sıklığını azaltmaktadır (Sayar, 2002: 280). Bu noktada bireylerin kültüre nasıl katkıda bulunduğu ve kültürlenme yoluyla kültürün kişilere nasıl katkıda bulunduğu yani kültür ve kişilik arasındaki ilişki Psikolojik Antropolojinin konusudur (Erickson ve Murphy, 2019: 110). Psikoloji ve antropolojinin birleştiğı Kültür ve kişilik öğretisiyle davranışı çözümleyebilmek ancak içinde bulunulan kültürel sisteme yönelik öğelerin ele alınmasıyla mümkündür. Kurumlar, bireyler ve bunlar arasındaki ilişkilerin kültürü yansıtan birimler olduğu göz önünde tutularak davranışın belirleyicisinin sadece bireysel düşünceler değil içinde bulunulan kültürle de açıklanması gerektiğı vurgulanmaktadır (Kırımlı, 2014: 215).

Psikolojik antropolojideki kültür kişilik öğretisinde kuramların, kişilik ile ilgili her yaklaşımın kim olduğumuzu anlama çabamızda söyleyeceğı değerli bir şeyi mutlaka vardır. Sayar'a göre (2002) kültürlerarası çalışmalar farklı toplum ve kültürel sistemlerde yaşayan insanların sahip olduğu psikolojik süreçler ve sorunların özde sahip olduğu kültürel özelliklerle farklılaştığını göstermektedir. Sözelimi Jung'un insan hayatını yavaş aşamalarla gelişebilen tohuma benzettiğı metaforu oldukça kıymetlidir; nitekim onun büyüüp serpilmesinde su, toprak hava ile etkin olan çevre gibi; kişiliğin oluşumunda da kültürel sistem, davranışları etkileyen bütün faktörleri kapsamaktadır. İnsanın kişilik özellikleri içinde bulunduğu kültür ile anlam kazanmaktadır Bu bağlamda kişilik bireyin içinde bulunduğu kültürün etkisiyle davranışından çıkarsama yapılan onun kalıcı özelliklerine işaret etmektedir. Özellikle kişilik tiplerine yönelik çalışmalarda çocuk yetiştirme şeklinin yetişkin dönemdeki davranış örüntülerine yansımaları üzerinde durulmuş, benlik oluşumuna yönelik erken dönem deneyimlerinin önemi vurgulanmıştır. Kardiner ve Ralph Linton 'un yapıtlarında ele alınan bu konularda Freud'un psikanaliz kuramından etkilenme söz konusu olmaktadır. Kültür ve kişilik ekolünün şekillenmesinde özellikle davranışçılığa alternatif olarak geliştirilen Gestalt'çı psikologların kişiliğı çözümlerken ilişki dinamiklerindeki örüntülere yönelik unsurları ele alması etkin bir rol oynamıştır (Özbudun, 2014: 102). Edward Sapir, A.Kardiner, Ruth Benedict, Margaret Mead gibi antropologların araştırmalarının siyasal bağlamını 2.Dünya savaşındaki ABD'nin politikaları oluşturmuş sonrasında soğuk savaş dönemiyle birlikte ulusal karakter çalışmalarına da yoğunluk verilmiştir. Özellikle küçük ölçekli toplumlardan

uluslara kayan bu süreçte erken çocukluk dönemindeki yaklaşımla ulusal karakterin ilişkilendirilmeye çalışıldığı araştırmalar yapılmıştır. Bunlardan Büyük Rusya'nın Halkı; psikolojik bir inceleme (Geoffrey Gorer ve John Rickman *The People of Great Russia*) olup yapılan çalışma manik depresif olarak nitelendirilen Rus Halkının ulusal karakterini bebeklikteki kundaklama âdetiyle açıklamaya çalışan araştırmaları kapsamaktadır. Benedict'in Krizantem ve Kılıç (Ruth F.Benedict *The Chrysanthemum and the Sword*) kitabına konu olan Japon halkındaki aşırı düzen ve itaati, erken tuvalet terbiyesi ile ilişkilendiren araştırmaları da kayda değerdir (Haviland ve diğerleri, 2008). Benedict (2019) bu kitabıyla Japon millet karakterine yönelik analizlerde bulunmuş; Japon ailesinin sahip olduğu birlik ve dayanışmaya yönelten hissi bağları ele almış; özellikle çocuk yetiştirmenin kişilik ve ulusal karaktere etkisine yönelik araştırmalarda bulunmuştur. Bunun için ele aldığı sosyal kurumlardan aile, eğitim, din, devlet ekonomi gibi kurumlara yönelik gözlemlerini açıklamıştır. Psikoloji ve kültürel antropoloji ilişkisinde ele alınabilecek bu gözlemleriyle iki disiplini birbirine yakınlaştırmaya çalışmaktadır. Sahip olduğu Gestalt görüşüyle kültürü çeşitli eylem ve düşünce kalıplarından oluşmuş bir bütün olarak ele almaktadır. Birbiriyle ilişkisi olmayan birçok davranışın aslında sistemin bütününde genel ilişkili olduğunu varsaymaktadır. Özellikle Japonların çocuk yetiştirme tarzlarını tetkik ettiği bölümlerde nesilden nesile aktarılan değerlerin ahlaki normların büyüklerin davranış örüntülerinde takındıkları tavır ve yaklaşımlarla şekillendiğini belirtmektedir.

1.3.1. Kültür –Kişilik İlişkisinin Tarihçesi

Psikoloji ve Antropoloji arasındaki ilişkiye yönelik kayda değer araştırmaların yapıldığı Kültür Kişilik öğretisi psikolojik antropoloji içindeki düşünce ekolüdür. Boas ve ardılları tarafından Psikoloji ve Antropoloji arasındaki ilişkiyi gün yüzüne çıkarmaya çalışan Kültür Kişilik öğretisinin ele alındığı antropolojinin alt dalı olan psikolojik antropoloji bugün de kültür ve kişilik esaslı çalışmalarıyla varlığını sürdürmekte, bir disiplin olarak teoriler üretmektedir (Kağıtçıbaşı, 2019: 120). Boas'ın psikolojik temaları antropolojiye geçirmesinin devamı niteliğindeki kültür ve kişilik akımı psikolojideki kültür ve benlik ilişkisinin antropolojik kısmını oluşturmaktadır.

Konunun ilk ele alınışı Durkheim'e (1858-1917) dayanmaktadır. O'na göre toplumsal olan bireye göre önceliklidir. Bireyin dışında incelenebilecek olan toplum ve ona ait olgular bireyi zorlamakta ve diğer toplumsal kavramlarla açıklanmaktadır. Bilimsel olarak incelenebilecek olan toplum toplumsal olgular Kültür Kişilik ilişkisinde ele alınan normlar değerler veya daha genel ifadeyle ele alınan kültür olarak adlandırılan kavramlar O'nun toplumsal olgularla kastettiği şeylerin en iyi örnekleridir. Toplumdaki bireylerin etkinlikleri, birbirleriyle etkileşimleri toplumsal olguların zeminini oluşturmaktadır. Tüm insani fenomenlerin toplumsal boyutunu vurgulayan Durkheim 'de toplumsal bilinç, kolektif bilinç toplumsallaşma faktörleri öne çıkan temalardır. (Ritzer ve Stepnisky, 2018: 193-198). Durkheim kolektif bilinci açıklarken toplumdaki ortak inanışların, duyguların ve deneyimlerin oluşturduğu sistemden bahsetmekte kolektif veya ortak bilinç olarak kavramlaştırmaktadır. Bu bilinç her ne kadar tikel bilinç kavramından farklı olsa da ancak onun sayesinde gerçekleşebileceğini düşünmektedir. Nitekim bireyin bilincini etkileyen kolektif bilinç ve onun otoritesi toplum üyeleri üzerinde ahlaki olarak etkindir (Durkheim, 2005: 271). Durkheim bir toplumda kolektif bilincin meydana geldiğini ve bu bilincin diğer toplumsal olgulardan bağımsız bir şekilde yer aldığını ve diğer toplumsal olguları da belirlediğini düşünmektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2018: 198). Kültürel Kişiliğin yansımasının en önemli örnekleri olan dini semboller, mitler, işaretler, ikonlar, resimler gibi maddi semboller veya ritüeller gibi pratikleri Durkheim'in kolektif temsilleri ile bağlantılı olarak düşünebiliriz. Ayrıca yoğun duyguların üretildiği bu ritüeller toplumsal bağları yapıştırmak üzere bir tutkal hizmeti görüp kolektif dayanışmayı sağlamakta ve bir tür “kolektif coşku” haline gelmektedir. Onun kültür haritasında toplumsal olgular bireyin dışındadırlar bireyi zorlayıcıdır ve başka toplumsal olgularla açıklanmaktadır. Ancak Durkheim'e göre bu olgular bireyin duygularıyla ve niyetleriyle de ilişkili olup, eyleme dönüşen duygular ile birlikte toplumsal yapıda bir ortaklık zemini oluşturmaktadır. Toplumdaki bireyleri bu zeminde bir araya getiren Durkheim 'in ortak duygu kavramı ortak yaşantı etrafında bireyleri toplar böylece duygu bireyseli aşıp toplumsal hale gelir (Alver, 2014). Bunun içindir ki toplumdaki bireylerin ortak bir şekilde hareket etmesi toplumsal yapıya bir etkinlik kazandırır ve de bu etkinlik fertlerin farkındalığını arttırıp karşılıklı ilişkilerinde ortaklık yaratan eylemlerde bulunmalarını sağlamaktadır (Durkheim, 2005: 490). Bu noktada Durkheim'in toplumsal kişiliğin oluşmasında etkin olan normlar, değerler kültür ve paylaşılan çeşitli duyguları

kuşatan toplumsal olguların kişilikle ilişkili olduğunu belirtmesi onun Kültür Kişilik ilişkisine olan ilgisini göstermektedir (Kırımlı, 2014). Psikolojik antropoloji içinde düşünce ekolü olduğunu belirttiğimiz Kültür ve Kişilik ile ilgili çalışmalar Durkheim sonrasında 1935 'lerde Antropologlar ve Psikiyatristlerin işbirliğiyle devam etmiştir. Erich Fromm, Abraham Kardiner ve Eric Erikson bu grubun temsilcilerindendir. Psikoloji disiplinde yer alan Kardiner Ekolün ve genelde psikolojik antropolojinin ABD deki öncüsüdür (Özbudun ve Şafak,2019: 104). Kardiner'e göre kültür ve insan davranışlarının en önemli bileşeni psikoloji olup, kültürel bütünleşmenin ancak toplumda yaşayan insanların kişilik özelliklerinin o topluma ait değer ve özelliklerle uyumlu olmasıyla sağlanabileceğini öne sürmektedir. O'nun Linton ile birlikte yazdığı *The Individual and His society* (Birey ve Toplum -1939) adlı eserinde belirttiği temel kişilik yapısına ait özelliklerin toplumun genelindeki kişilik ve karakter yapısını etkilediğini belirtmiştir. Antropoloji disiplinde Kültür ve kişilik konusunda yapılan çalışmalara baktığımızda özellikle Evrimciliğin antropolojide etkin olduğu dönemin Kültürel antropolojiye yönelik ilgiyi arttırdığı görülmektedir. Bu düşüncenin etkisiyle "en güçlü olanın yaşamını sürdürmesi " terimiyle gündeme gelen Herbert Spencer (1820-1903) ile başlayan süreçte Lewis Henry Morgan (1818-1881) yıllarında Iroquoiler arasında ilk araştırmayı yapmış insan varlığına yönelik bulgularını aktarmıştır. Onunla aynı savı paylaşan, barbarlıktan medeniyete doğru ilerlemeye yönelik çalışmalarının ispatına yönelik el kılavuzu yazan Edward B.Tylor (1832-1917) görüşlerini bildirmiştir. Bunlardan biri olan James Frazer 'ın (1854-1941) *Altın Dal Kitabı* ile kültürel antropolojide çalışmalar yapılmıştır. Bu şekilde ilerleyen çizgide kuramın etkin ismi Franz Boas (1858-1942) ; Büyük Britanya'da Darwin, Spencer ve Morgan 'dan etkilenen dünyanın farklı yerlerinde farklı aşamalarda olan insan soyunun genel bir gelişimi olduğunu varsayan Tyler ve Frazer'dan farklı olarak, her kültürün kendine ait karakteri olduğu görüşündedir (Wulf, 2021: 121). O'nun için esas olan farklı kültürlerin paralelize olan yapıları ve ilerlemecilik ile ele alınan evrensel yapılar değil her kültürün kendine has biricik şekliydi. Bu şekle yönelik Boas'ın düşüncelerinden hareketle ele alabileceğimiz kültürel görelilik kavramı Evrimciliğe zıt bir şekilde gündeme gelmiştir. Boas'ın öğrencileri Alfred Lewis Kroeber (1876-1960) ve Robert Lowie(1883-1957) tarafından da kültürün tikelliğinin ve alan araştırmasının gündemde olduğu çalışmalarla aynı yaklaşımı benimseyen Ruth Benedict (1887-1947) ve Margaret Mead (1901-1978) Kültür ve Kişilik ilişkilerine yönelik

çalışmalarını sürdürmüştür (Wulf, 2021: 122). Psikoloji-Antropoloji veya Antropoloji-Psikoloji ilişkisini esas alan çalışmalar farklı kültürel deneyimlerin ne şekilde farklı kişilik özelliklerini beslediğini araştırmak için kuramsal bir çerçeve oluşturmaya amaçlamaktadırlar. Boas geleneğinin devamı niteliğindeki psikolojik antropoloji hümanist bir bakış açısıyla ele alacak olunursa Amerikalıların farklı kültür ve kişiliklere karşı nasıl davranılması gerektiği ile başlamış olup psikolojinin bağımsız bir sosyal bilim olarak adlandırılması ile son bulmuştur. Franz Boas ve onun ilk kuşak öğrencilerinin çalışmaları öncülüğünde şekillenen Amerika Birleşik Devletlerindeki akademik antropoloji çalışmalarını arkeolojik, biyolojik, kültürel ve dilsel olmak üzere 4 alana bölen geleneksel bir yaklaşıma sahiptir. Amerikan Kültür antropolojisi geleneğinde kültürel bir antropolog olan Boas Kültür ve Kişilik etkileşimiyle ilgili kültür değişimlerinin çok yönlü detaylı öykülerine ulaşmak istemiştir. ‘Boas Amerikan ekolünün mirasını reddederek, kültürel farklılıkların saptanmasında çevresel faktörlerin kalıtıma baskın çıkmasında ısrarcı davrandı Görüşleriyle psikolojik antropolojinin yolunu açarak kültüre zihni bir yapı olarak önem verdi’ (Erickson ve Murphy, 2019: 100). Boas’ın devamı niteliğinde antropolog öğrencileri de 1920 ve 1930’lardan itibaren otuz yıllık sürede Kültür ve Kişilik ilişkilerine yönelik araştırmalar yapmıştır. Bu öğrencilerden dilbilimci ve etnolog olan Sapir biçimlenişçi yaklaşımla konuyu ele almış, Antropolog Benedict ve Mead ise görüntüsel kişilik kavramıyla devam etmiş, Kültür ve Kişilik ekolünün erken dönem görüşlerini oluşturmuşlardır (Bock, 2001: 89).

1.3.1.1. Sapir, Benedict ve Mead

Biçimlenişçi yaklaşımın özünde kültür kişiliğe benzer. Bu benzetme kültürdeki inançlar, uygulamalar ve ritüellere ait bilgilerin aynı kişilik gibi alışlagelmiş etnografik betimlemelerle elde edilemeyeceği, kültür örüntülerinin ötesinde keşfedilerek karmaşık bağlantıların bulunabileceği yönündeki görüşe dayanmaktadır. Kültürel dokunun açıkça görünür olmaması, farklı örgütlenmesi ve bütünleşmesi ile kültür kişiliğe benzetilmektedir. Nitekim kişilik de bireyin davranışlarından yapılan yorumlamalarla ilgilidir. Bu dönemde Antropologlara göre bireylerin yaşantılarının kültürün etkisiyle biçimleniş onların kişiliklerini oluşturan psikolojik kavramları şekillendirmektedir. ‘İnsan kişiliğini anlam arayan ve yaratan bir sistem olarak kavrarsak kültürlerin

gelişimini, işleyişini ve bütünleşmesini anlayabiliriz. ‘’ (Bock, 2001: 92). Kültürel süreçlerin işler hale gelebilmesi bireylerin bu arayışlarının sonucudur.

Sapir’ in kültür ve kişilik incelemesi dönemin Gestalt psikolojisi ekolünden etkilenmiştir. Bu ekol örgütlenme, örüntü ve biçimleniş gibi kavramları araştırmasına kazandırmış ses ve gramatik sınıflamalarda dildeki değişimin dinamik süreçlerini analiz etmesini sağlamıştır (Bock, 2001: 93). Anlamanın örüntü içinde aranması gerekliliğini, bir şeyin ayrı ayrı öğelerin toplamından ziyade düzenli örüntü olarak görülmesi durumunda algılanabileceğini öne süren bu ekolle Sapir kendi dil çözümlemelerini yapmıştır. Bilişsel antropolojinin öncüsü olan Sapir; ‘‘Sapir-Whorf hipotezi ile dil yapısının kültürel anlamı koştalladığını öne sürmüştür’’ (Erickson ve Murphy, 2019: 149). Zihinsel temsillerin dil ve kültürle ilişkili olduğu her birinin diğeriyle etkileşimde bulunduğunu öne süren bu hipotezle Sapir dillerin kültür üzerindeki etkilerine yoğunlaşmıştır. O’na göre insanların içinde yaşadıkları toplumda kültürel öğelere zihinlerinde verdikleri anlamlar, farklı kültürlerde dilin farklı fonemik sistemleri gibi farklılaşmaktadır (Erickson ve Murphy, 2019: 152). Geştaltçı biçimleniş anlayışının etkisinin görüldüğü bu dönemde Kültür ve kişilik arasındaki ilişkileri inceleyen M. Mead’ in güney deniz araştırmaları, R.Benedict’in Kültür Örüntüleri (1934) isimli kilit metni de kayda değerdir. Benedict bu eserinde kültürel mekanizmalara yönelik üç ilkel uygarlık Zuni, Dobu ve Kwakiutl ile yapmış olduğu çalışmalarda kültürlerdeki çok yanlılığı ele almak istemiş özellikle yaşamsal döngüde etkin olan doğum, ölüm, ergenlik ve evlilik gibi dönemlerdeki davranış örüntülerini detaylandırmıştır. O’na göre bu kültürlerdeki her bir davranış geleneklerin etkisiyle şekillenmekte her bir toplumun sahip olduğu terimlerle amaçlarına yönelmektedir. Toplumdaki bireylerin davranışlarının çözümlemelerini yaparken toplumsal benimsemenin önemini vurgulamakta, bunun toplumsal gelenek çalışmalarının en önemli kısmını oluşturduğunu belirtmektedir (Benedict, 2011: 249). Psikolojik temaları antropolojiye geçiren Boas’ın öğrencileri olan Benedict ve Mead kültürün hallerini kültürün ışığında bir bütün halinde görmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Nitekim Boas’ın evrimcilik anlayışını reddetmesi, yayılma anlayışını önemsememesi ve etnografik verilerin özenle toplanması için yaptığı yoğun ısrar antropolojinin gündeminin kültür ve kişilik eksenine kaymasına katkıda bulunmuştu (Barnard, 2020: 89). 1930’lar ve 1940’lar daki kültür alanı anlayışının gelişmesine katkıda bulunan Boas’ın öğrencileri Sapir, Benedict ve Mead sayesinde farklı kültürlerde yapılan saha çalışmalarıyla kültürel

özellikler listeleri oluşturulmuş; ayrıntılı kültürel ileti incelemesini mümkün kılan veriler elde edilmiştir. Ancak bu ayırıcı özellikler listeleri ile her ne kadar kültür kendi parçalarının toplamına eşit olarak tanımlanırsa da; bunu Gestaltçı biçimleniş anlayışıyla kültür parçaların toplamından büyüktür görüşü izlemektedir. Benedict Gestaltçı psikologların bütünü tanımlamasına yönelik çalışmalarında esas olanın algıların ayrı ayrı ele alındığında çözümlenemeyişi olduğunu belirtmekte; geçmiş tecrübelerin şekillendirdiği nesnelerin bütünselliğine yönelik eğilimlerinde göz önünde tutulması gerekliliğini vurgulamıştır (Benedict, 2011: 82). Ayrıca kültüre yönelik yapılmış olan tanımlamalarda öne çıkan anlamlı örüntülerin etkileşiminin oluşturduğu biçimleniş şeklindeki görüşü Benedict kişilikle ilişkilendirmiştir. Bu ilişkilendirmede bireyin tecrübelerini vurgulamış ve bu yaşam deneyimlerinin kişilikte bütünleştiği savını öne sürmüştür (Bock, 2001: 97). Bu savın etkisiyle farklı kültürel öğelerin her birine yeni anlamlar yükleyerek kültür ve kişiliği bütünleştirmektedir. Benedict kültürlerin kişiliklerini açıklarken her kültürün kendi örüntüsüne ve şekline sahip olduğunu öne sürmüştür (Erickson ve Murphy, 2019: 113). Tüm kültüre atfedilen psikolojik bir yapılanma olan Gestaltın kültürel bütünlüğün tanımlanmasına katkıda bulunduğunu öne süren Benedict Kültür Örüntüleri kitabında bu yaklaşımın örneklerini bir araya getirmiştir. Benedict kitabın içeriğinde; New Mexico (Güneybatı Amerika) Zuni, Vancouver Adasından (Kuzeybatı Pasifik) Kwakiutl kabilesi ve Malenezya'daki (Güney Pasifik) Dobu Adası yerlilerine ait üç kültürün kişiliklerini karşılaştırmıştır. Bu üç emsalle kültürlerin kişiliğine yönelik "bir kültürde sapkın olanın diğerinde normatif olabileceğini belirterek sapkınlığın doğa tarafından belirlenmediği görüşünü öne sürer." (Erickson ve Murphy, 2019: 114). Yani bir kültürde normal bir davranışın diğer kültürde normal olmayacağını hatta psikolojik durumların bile kültürel olarak belirlenebileceği sonucuna varır. Onun önermesi "antropolojide rölativizmin, kültürün hem doğru davranış olarak görülen şeyi hem normal psikolojik durum olarak değerlendirilen şeyi belirlemesi, en güçlü varsayımlarından biridir" (Barnard, 2020: 161). Benedict ele aldığı Zuni, Dobu ve Kwakiutl kültürlerinin sadece eylem ve inançlara indirgenecek yapılarının olmadığını geleneklerin tetiklediği davranış örüntülerinin özde bazı amaçlara sahip olduğunu belirtmektedir. Bu amaçlarına ulaşabilmek için de her bir toplum farklı yollarda ilerlemektedir. Dolayısıyla toplumların birbirlerinin terimleriyle yargılanamayacağını ve temelde birbirleriyle karşılaştırılamayacak olgulardan oluştuğunu belirtmektedir.

(Benedict, 2011: 241). Benedict Kùltürlerin kişiliklerini ele alırken bir klinik psikoloğun bir hastanın kişilik yapısını analiz etmesi gibi ; “her bir kùltürün temel biçimlenişini, duygusal ve entelektüel ana nedenlerini karakterize etmeye çalışmıştır” (Bock, 2001: 100). Bunun için her türlü etnografik malzeme, aile yapısı, akrabalık ilişkileri, politik yapı, din, savaş teknikleri, folklor ve daha birçok kùltürel unsuru kendi süzgecinden geçirmiştir. Baskın bir kùltürel biçimleniş bu birçok farklı aktiviteyi bütünleştirmektedir. Bu şekilde kùltürel örüntü ve birey arasındaki bağlantıyı ele alan Benedict’e göre toplumda baskın olan biçimlenişe uyum göstermek, bireysel mizaçları kùltürel örüntüsüne uygun hale getirmek rahatlık sağlayacaktır. Normallik gibi kişiliğe ait olan kavramları toplumun baskın biçimlenişe göre görelî ele almak gerekmektedir. Çünkü farklı kişilik yapılarına sahip bireylere farklı kùltürlerde farklı algılanıp farklı değer görebilirler (Bock, 2001: 104). Benedict’in Kùltür Örüntüleri isimli kitabı “...sınırsız sayıda muhtemel davranış türlerinden sadece belli bir kesimin geliştiğini göstermeye çalışmaktadır” (Wulf, 2021: 122). Sonuç olarak Benedict kùltür ve kişiliği bu sürecin öznesi olan bireylerin sahip oldukları ortak kişilik özellikler açısından açıklamaya çalışmakta, kùltürün belirleyicisi olan kişiliğin önemini vurgulamaktadır (Haviland ve diğerleri, 2008: 289). Kùltür ve Kişilik ekolünde çok önemli bir kişi olan Mead ’de kùltürel değişme ve kişilik arasındaki ilişkileri incelemiştir. Benedict’in Kùltürel örüntü olarak ele aldığı kavramları zihniyet örüntüleri ile ilişkilendirdiği yapıtı sonrasında Mead ‘in Samoa’da Gençlik Çağı eseri kayda değerdir. Egemen kùltür tutumlarına yönelik çalışmasıyla birey ve içinde bulunduğu kùltürel yapıyı ele almıştır. Özellikle Mead insani meselelerde Avro-Amerikan orta sınıf kùltürlerindeki tipik yetişkin davranışlarındaki sapmaların içinde bulunduğu kùltürel koşullanma ile açıklamıştır (Wulf, 2021: 123). Çağdaş Amerikan hayatına antropolojik bulguları sahada yaptığı çalışmalarla uygulamaya yönelen Mead ‘in Özellikle Samoa’da Reşit olma (1949), Yeni Gine’de Büyüme (1953) ve Üç İlkel Toplumda Cinsiyet ve Mizaç (1963) olarak isimlendirdiği kitapları bulunmaktadır. “Kişiliğin kùltüre tepki gösterme tarzı nedir?” (Bock, 2001: 107) sorusuna yönelik Güney Pasifik’te yaptığı çalışmalarla farklı kùltürel örüntüleri olan toplumlardaki cinsel tutumlar ve ergenlik krizlerini ele almıştır. Özellikle Samoa’da bireylerin kişilik özelliklerini yansıtan davranışlarının o kùltürün oluşturduğu beklentilerle şekillendiğini öne sürmüştür. Mead Samoa kùltürüne yönelik etnografik çalışmasıyla; ergenlik krizinin yetişkinliğe geçiş sırasında genç insanlardan talep

edilenlerle ilişkili olduğu sonucuna varmıştır. Çocuk ve yetişkinin kültürel örüntüleri içselleştirmesi ile hayata yönelik tüm tutumlarını gelenekselleştirdikleri bir çerçeve oluşturmaya çalıştıklarını ancak bununda derin bir duygu eksikliğine yol açtığını belirten Mead'e göre 'yüzeysellik çocukluktan yetişkinliğe sancısız geçişi büyük çapta izah etmektedir'' (Bock, 2001: 108). Stresten daha uzak ergenlerin yetiştirildiği bu sosyokültürel ortamda özellikle eğitimin davranış örüntülerini ve beklentileri şekillendirdiğini ancak sunulan eğitiminde fiziksel özellikler göz önünde bulundurularak verildiğini gözlemlemiştir. Yetişkinlerin bu süreçteki yaklaşımlarındaki rahat tutumlarının ergenlerin eğitim sürecini kolaylaştırmakta olduğunu ve de başarıya yaklaşımlarındaki tutumlarının biz merkezli olduğunu öne sürmüştür. Sahip oldukları bu anlayışın çocuklar arasındaki rekabeti engelleyip aralarında birbirlerinin aleyhine olacak farklılıkları engellediği sonucuna varmıştır (Mead, 2018). Kişiliği şekillendiren mizaç kavramının içinde bulunan kültürün formuyla isimlendirildiğini ama mizaca ilişkin asıl olanın "doğuştan gelen çeşitliliği tanımak ve olumlu sosyal amaçlar için onu kullanmak" olduğunu belirten Mead farklı mizaç özelliklerinin ve kişilik yapılarının zengin bir kültür meydana getireceğini öne sürmektedir (Bock, 2001: 113).

Sapir, Benedict ve Mead Kültür ve Kişilik ekolünde biçimlenişçiler olarak kişilik öğeleri ile kültürel öğeleri bahsi geçen çalışmalarıyla eşlemeye çalıştılar. Ancak bu ekolün tarihsel gelişimini sadece onların eserleri aracılığıyla ele almak psikolojik antropolojinin tarihsel gelişimini sığlaştıracaktır. Psikolojik sorunların kökenine inmeye çalışan birçok antropolog onlarla aynı dönemde kültür ve kişilik incelemelerinde bulunmuştur. İrving Hallowell 1930 'lar boyunca insan kişiliğinin kültürel olarak oluştuğunu göstermeye yönelik Ojibwa Kızılderilileri üzerine çalışmalar yapmış ve bu verileri çeşitli psikoloji kuramlarına ait kavramlarla sentezlemiştir. Kültürün insanoğlunun çevresinde olanları sadece algılamak yerine anlam vermesini sağlayan bilişsel yönelimler için ortam hazırladığını ve kültürel sembol sistemlerinin bu anlam haritalarına katkıda bulunduğunu belirtmiştir. Kültür ve Kişilik ekolünün Biçimlenişçi yaklaşımla (1920-1940) ele alındığı bu ilk dönem farklı antropologlarca farklı toplumlarda incelemeye konu olsa da bu yaklaşımın süregelen mesajı "herhangi bir kültür ögesi taşıdığı anlamı daha büyük bir örüntü içinde bulunduğu yerden alır" şeklindedir (Bock, 2001: 116).

1.4. TOPLUMSALLAŞMA KÜLTÜR VE KİŞİLİK

İnsanın toplumsal bir varlık haline gelip toplumun üyesi olmasını sağlayan toplumsallaşma ile birey o toplumdaki normları, değerleri ve inançları benimseyip içselleştirmektedir. Değerlerin, inançların ve normların kuşaklararası aktarımıyla da toplumdaki bireylerin ortak anlamlar üretebileceği, iletişim kanallarının oluşumu sağlanmaktadır. Sosyalleşme, sosyalizasyon olarak da ifade edilen toplum bilimlerin kavramlarından olan toplumsallaşma, toplumun sürekliliğinin ön şartı olup her toplumda gerçekleşen bir süreçtir. Toplumsallaşmayla bireyler içine doğdukları kültürün dil ve düşünce birikimi ile anlam mekanizmaları üretirler. Kültürün öğrenme sürecinin tetikleyici unsuru olmasıyla toplumsallaşma, bireylerde biz ya da cemaat duygusunu üreten bir süreçtir. Bireyin psikolojik ve sosyolojik sınırlılıkları dâhilinde gerçekleşen bu süreç, kişilik ve kültürel kişilikle ilişkili olarak, kültürel değerlerin aktarılması ve sosyal etkileşimin arttırılmasında belirleyici bir yapı sunmaktadır (Akın, 2015: 130). Bireylerin kimlik oluşumlarında etkili olan siyasal, dini, cinsiyete ya da ekonomik duruma bağlı farklı roller ve inançlar, değerler ve normlar toplumsallaşma kavramı ile içselleştirilmektedir. Bu süreç toplum ve kültürün bahsedilen belirleyicileri ile şekillenmekte sosyalleşme mekanizmasında aktif olan kurumlar sayesinde bireylere iletilmektedir (Akın, 2015: 27). Kültürün emilimini sağlayan bu kavrama kültürlenme de denilmektedir; çünkü İç içe geçmiş dokusuyla kültür ve sosyalleşme kendi döngülerinde kültürün aktarımını sağlayan öğrenme mekanizmasıdır. Nitekim toplumsallaşma için kültür etkin bir araç iken sosyalleşmede kültürlenmeye yönelik bir vasıta (Talas, 2012: 371). Amacı ve yönü olan toplumsallaşma bir süreç olup belli tutum ve davranışların kazanılması genel toplumsal denetimin sağlanması toplumda mevcut inançların değerlerin normların ve genelde kültürün sürekliliğinin sağlanması amaçlarını bünyesinde bulundurmaktadır (Akın, 2015: 110). Toplumdaki bireylerin davranışlarının temelinde kültürlenme ve sosyalleşme biçiminde öğrenme vardır (Gross, 2019: 421). Bir toplumdaki insanları tanımak ancak onların içinde bulunduğu toplumsal ilişkilerin analizi ile mümkündür. İlişkiler bütünü olan toplum ya da toplumsal ilişkilerin meydana getirdiği toplumsal yapıların oluşmasında sosyalleşme, toplumsallaşma kavramları esastır (Ergun, 2004: 54). Parsons kendi eylem kuramlaştırmasıyla bu ilişkilere yönelik toplumsal çözümlemeler yaparak sosyalleşmenin önemini vurgulamakta; toplumsal sistemle

bireyin kişiliği arasındaki etkileşimin teorik formülasyonuna ulaşmaya çalışmaktadır. Toplumsal Eylemin Yapısı adlı eserini bu sorunsalın etrafında şekillendirmekte; psikoloji, antropoloji ve sosyoloji disiplinlerini bu formülasyona ulaşabilme amacına dâhil etmektedir. Çalışmamız kapsamında ele aldığımız kültürel kişilik kavramının ögesi olduğu Kişilik sistemi Parsons'ın UABG şemasının bir parçası olup kültürel değerler ile bütünleşerek sosyal uyumu sağlamaktadır. Dolayısıyla toplumsal yapı içinde işlevsel zorunlulukların dört eylem sistemiyle bağlantılı olduğu UABG şemasının topluma nasıl uygulandığı gösterildiğinde, kültürel kişilik bağlamında birçok değişken sosyal etkileşim ve uyum süreçleri ile incelenmiş olmaktadır.

Tablo 5. Genel Eylem Sisteminin Yapısı

G		B
	Kültürel Sistem	Sosyal Sistem
	Davranışsal Organizma	Kişilik sistemi
U		A

Kaynak: Ritzer ve Stepnisky, 2018: 490

Sosyal etkileşim ve uyum ile sosyal bütünleşmenin sağlandığı toplumsal yapıda çözümleyici araçlar olan bu dörtlü sistem ile genel olarak toplumsal sistemi eyleyenler, etkileşim, çevre, ihtiyaç ve kültür açısından açıklanmaya çalışılmaktadır. Farklı bileşenlerden oluşan bu kavramlar sistemlerin kendilerini sürdürmeleri ve dengeye yönelmelerinde birbirleriyle etkileşim içinde bulunmaktadır (Ritzer ve Stepnisky, 2018: 490). Parsons'ın değer esaslı yaklaşımıyla ele aldığı alt sistemleri kapsayıcı sosyal sistemin bütünleşme işlevi toplumun farklı bileşenlerinin etkileşimiyle gerçekleşmektedir. Diğer alt sistemlerinde toplumsallaşmaya yönelik işlevlerinin olma zorunluluğunun olduğu bu süreçte kişilik sisteminin eyleyenlere ve kaynaklara yönelik amaca ulaşma işlevi, kültürel sistemin normlar ve değerleri eyleyenlere aktarım ve içselleştirilmesine yönelik gizlilik işlevi, enerji kaynağı olan bireyin hayat boyu süren koşullanma ve öğrenmelerinden beslenen davranışsal organizma için uyum işlevi bulunmaktadır.

Tablo 6. Eylem

Alt Sistemler	Birincil İşlevler
Davranışsal Organizma	Uyum (İntibak)
Kişilik	Amaca Ulaşma
Sosyal	Bütünleşme
Kültürel	Gizli Kalıp İdamesi (Gizlilik)

Kaynak: Parsons, 1971: 6; akt. Sarp, 2016

Sosyal sistemin alt sistemlerinden normlara ve değerlere ulaşan yapısal analizin kodlarının okunması bütünleşmeye giden süreçte üyelerin eylemlerinin anlamlandırılmasını sağlamaktadır. Dört eylem sisteminin dört işlevsel zorunlulukla bağlantılı olduğu yapılanmada üyeler alt sistem olan sosyal sistem dışında etkileşim süreciyle kültür, kişilik ve davranışsal organizma olarak adlandırılan diğer sistemlerle de ilişki içindedirler. Dolayısıyla bu iç içe geçmişlik farklı alanlarda farklı işlevleri etkin hale getirmekte bu durum UABG şemasından faydalanılarak yapılan analizle sistemin varlığını nasıl sürdürüldüğünü göstermektedir (Sarp, 2016). Parsons'ın toplumsal sistem kavrayışında etkin olan alt sistemler gereksinimlerin belirlenmesi için zemin oluşturmaktadır.

1.4.1. Sosyal Sistem

Eylem sisteminin bir alt ögesi olan sosyal sistem kültür ile iç içe geçmiş bulunmaktadır. Nitekim sosyal sistem ile kültür arasında yapmış olduğu ayrımla Rohner kültürü bir anlamlandırma, üyelerin kültürün öğelerine yönelik kodlamaları olarak tanımlarken; sosyal sistemi ise kültür içindeki davranış örüntülerinin organize olmuş hali olarak betimlemektedir. Nitekim ortak bir kültür ve ortak bir sosyal sistem içinde bireyin eylemleri toplumu oluşturmaktadır (Gross, 2019: 401). Toplumsal eylemin duygusal bağlılıkla belirlediği sosyal sistem ilişkili anlam örüntüleriyle kurumsallaşmanın ve sahip olduğu değer standardıyla kültürel kişiliğin belirlendiği bir yapıdır. Sosyal sistemin içyapısını genel değer ilkelerine göre dört alt sisteme ayıran Parsons; iktisadi sistem, siyasal sistem, sosyal sistem ve sosyo kültürel sistem olarak tanımlamakta ve her bir sistemde değerlerle ilişkilendirdiği gereksinimleri sıralamaktadır. İktisadi sistem için fayda olan değer ilkesi siyasal sistem için kararların kabul edilmesi ve uyulması anlamında otoriteye saygıdır. Söylemden beslenen sosyal kültürel sistemde ise sembollerin kültürel açıdan inşası önemlidir. Değer bağlılıklarının esas olduğu bu alt sistemde sembollerin iç bütünlüğü ve ortak olması elzemdir. Kültürel kimliğin oluşumuna yönelik değer merkezli düzenli örüntüler sayesinde sosyal bütünleşme sağlanmaktadır. Etkileşim sistemi olarak da adlandırılan sosyal sistemin temel birimi Parsons'a göre statü-rol kompleksidir. Ben ile öteki-ben arasındaki etkileşimle başlayan sosyal sistem anlayışı eyleyenin sosyal

yapıdaki konumu ve ne yaptığı ile ilgilidir. Karşılıklı bağılıkların temelini oluşturduğu bu alt sistemin değer ilkesi toplumsal dayanışmadır (Giddens ve Turner, 2013: 142).

1.4.2. Kültürel Sistem

Parsons kültürü eylem sisteminin farklı bileşenlerini birbirine bağlayan çimento olarak görmekte olup özellikle kişilik sistemiyle toplumsal sistemi bütünleştiren bu özelliğin kökeninde kültür ve eyleyenler arasındaki etkileşimin olduğunu belirtmektedir. Kültür toplumsal sistem içinde norm ve değerlerle vücut bulur ve kişilik sisteminde bireyler tarafından içselleştirilir. Sembolik ve öznel olan yapısıyla sistemler arasında aktarımı ve form kazanması kolay olmaktadır. Kişilik sistemleri arasındaki hareket ivmesini ise öğrenme ve toplumsallaşma sağlamaktadır (Ritzer & Stepnisky, 2018, s. 499).

1.4.3. Kişilik Sistemi

İnsanın çevresiyle kurduğu ilişkileri belirleyen, kültürle olan etkileşimde ön plana çıkan alt sistem olan kişilik, gereksinim ve eğilim bileşeniyle Parsons'ın eylem sisteminde bireyin yöneliminin ve güdülenmesinin örgütlü sistemi olarak tanımlanmaktadır. Birey içine doğduğu kültürün özelliklerine göre çevreden kendisine sunulanları kabul veya reddeder. Kişiliği toplumsal sistemle ilişkilendiren Parsons rol beklentileri, öz disiplin değerlerin içselleştirilmesi gibi kavramlarla sosyal bütünleşmenin gerçekleştiğine işaret etmektedir. Dışarıdan denetlenen kişiliğin eylemlerin sahip olduğu içsel anlamlardan uzaklaştırılmasını belirtip davranışların kökenindeki değerlerin toplum tarafından belirlendiğini belirtmektedir (Ritzer ve Stepnisky, 2018: 501). İnsanlar gerçekleştikleri eylemleri toplumsal yapının normlarını, inançlarını toplumsal ve kültürel gerçekliğini göz önünde bulundurarak gerçekleştirmektedir. Bu şekilde toplumsal sistemin kendisini önceleyen yaklaşımda amaçları ve eylemleri belirleyen bireylerin kendi arzularından çok sistemin kendisidir. Bireylerin amaçlarının da aynı şekilde belirlenmesinde toplumsal kurallar eylemleri sınırlandırmaktadır (Akın, t.y. : 26).

1.4.4. Davranışsal Organizma

Dürtülerden ve güdülerden oluşan bu organik sistem Parsons 'un kültürel çözümlere yönelik eylem kuramının alt sistemlerindendir. Dış dünyaya uyum sağlamaya yönelik eylemleri bünyesinde bulunduran bu alt sistem genetik bir oluşuma dayanmaktadır. Bu sistem koşullanma ve öğrenme süreçleriyle şekillenen kalıcı bir sistemdir (Baltacı, 2019).

1.4.5. Sosyal Etkileşim

Kendine yeten sosyal bir sistem olan toplumun sürekliliğini hayati fonksiyonlarını ve birliğini muhafaza edebilmesinin ön koşulu, sahip olduğu alt sistemler arasındaki karşılıklı etkileşimi sağlayabilmektir. Başarılı bir toplumsallaşma birey ve onu kuşatan kültürel çevresi arasında karşılıklı bir uyumla mümkündür. Sosyal uyuma giden sürecin başlangıcında da sosyal etkileşim bulunmaktadır. Bireylerin çevreleriyle iletişiminin tetikleyicisi olan bu kavram davranışsal, duyuşsal ve sosyo kültürel münasebetlerin oluşumunu sağlamaktadır (Körmeçli, 2019). Sosyal etkileşim süreci ile bireye kültür aşılarmakta, toplumsallaşma sağlanmakta böylece toplum kültürü taşıyan ve devam ettiren bir özellik kazanmaktadır (Akın, t.y.). Bu devamlılığı sağlayan kültürel değerler kişilik ve kültür öğelerini besleyen kaynaklardır. Kültür ve Kişilik arasındaki etkileşimi incelemede asıl olan bu ortak paydadaki kültürel değerlerin ele alınmasıdır. Kişilerin davranış örüntülerine anlam kazandıran bu süreç kültürle özgün kişilik özellikleri ortaya çıkarmaktadır (Emiroğlu, 1977). Bu şekilde ele alındığında burada yetkinlik kültür tarafından değer verilenleri içerir. Toplumsallaşma ile üyelere kazandırılan bu özellikler de kültürel kişiliği oluşturmaktadır. Kısacası bir taraftan başkalarıyla olan ilişkimizin temelini oluşturan, diğer taraftan da kendimizle olan ilişkimizin de sosyal sistemdeki yansıması olan kültürel kişilik ancak toplumsallaşmaya ait olan eylemlilik ve etkileşim kavramları ile ortaya çıkar. Dolayısıyla sosyal etkileşimi ve eylemliyi yapısında barındıran bu kavram kişinin sorumluluk alanını belirler ve beklentilerin çerçevesini çizer. Nitekim kültürün işleyiş biçimi olan kimlik sisteminin bünyesindeki birçok ilişki sosyalleşme ile kurulmakta; bu etkileşim sayesinde kültürel anlama ait ortak kodlar oluşmaktadır. Bu ortak simgesel duygu dünyasına ait kodlar ilişki dinamikleri ile birlikte bireyin kimlik oluşturmalarını sağlamaktadır. Çoğulluk ifade eden bir kavram olan kimlik toplumsallaşmanın yaşattığı deneyimsellik ile başka kimlikleride içerip çoklu bir demet halini almaktadır. Kültüre uyum sağlamayı kolaylaştıran toplumsallaşma ile o kültüre ait

olan yasalar ve yasaklar, normlar ve kurumlar ve kurallar ile anlam dünyaları dünya görüşü oluşturulmaktadır. Güven ve alışıklık duygusunu besleyen bu yaklaşım bireyin kendine olan güvenini pekiştirerek etki alanını genişletmekte kişilik oluşumunu sağlamaktadır (Assman, 2018 : 145).

Kültür içinde oluşan kişiliğiyle toplumun bir parçası olan bireyin içinde bulunduğu sistemle işbirliğini sağlayan sosyal etkileşim ve sosyal uyumun sosyal bütünleşmeye yönelik yol alması yine sosyalizasyon ile gerçekleşmektedir. Toplumsallaşmayla bu kişilik gerçekleri kendi başlarına varlıklar değildir ve bu kişilikleri belirleyen nesnel koşullar vardır. Bu nesnel koşulların bilimsel değer taşıması bakımından önemli olan somut tarih verileri olarak bu kişiliklerin yaşanmışlık bilgilerini, belgelerini, verilerini sunmak, sunabilmektir. Böylesi bir bilimsel girişimde sosyolojiye yardımcı olarak tarih, iktisat tarihi, psikoloji, edebiyat tarihi, sanat tarihi, halkbilimi, dilbilim kaynakları başvurulacak araçlardır (Ergun, 2000: 15). Kişinin tutum ve davranışlarının etkilendiği, toplumsallaşmanın oluşumunun sağlandığı etkileşim sürecinin zemininde kültürel yapı bulunmaktadır. Bireylerin kişilik özellikleri, birbirleriyle ilişkileri, sosyal kurallarda bu süreci etkileyen etmenlerdendir. Parsons ‘un sosyal etkileşim teorisine göre, toplum bireylerin etkileşimde olduğu sosyal yaşama şeklidir. Bireyin sosyal etkileşimi toplumlarda sosyal uyumu oluşturur. Toplumun sürdürülebilirliğinde sosyal etkileşim, sosyal bütünleşme ve sosyal uyum birbirini izleyen süreçlerdir.

Şekil 2 . Sosyal etkileşim, sosyal bütünleşme ve sosyal uyum süreci

Özellikle Kültür ve Kişilik ilişkilerini konu alan kültürel antropolojinin sosyoloji ve psikoloji disiplinleriyle ortaklaşa yaptığı çalışmalar sosyal etkileşim sürecinin toplumsal hayatın temel dinamiği olması sebebiyle bireye kültürü aşılama ve toplumsallaşmayı sağlama ve toplumsal yapıları toplumların sosyo kültürel yapısına göre değiştirme gibi hayati noktalarda yer aldığını göstermektedir Kültür ve kişilik öğretisine göre sosyal etkileşimin birey ve topluma ait sosyal, psikolojik ve kültürel belirleyicileri aşağıdaki gibidir;

Etkileşimin sosyal belirleyicileri

Sosyal ilişkiler, aile yapısı ve bireysel özelliklere göre şekillenmektedir. Özellikle toplulukçu ya da bireyci toplumların yapısal özelliklerine göre oluşan bu belirleyiciler değer, tutum ve davranışları belirleyen sosyal etmenlerdir. Özellikle Kültür ve Kişilikle ilgili bireyin değer yargıları ve kültürlenme ile elde etmiş olduğu kültürel normlar önemlidir (Kağıtçıbaşı, 2019: 108).

Etkileşimin psikolojik belirleyicileri

Bireylerin empati yeteneklerinin gelişmiş olması karşılıklı ilişkilerinde güven ve samimiyeti beraberinde getirir. Aidiyet duygusu da sahiplenmeyi ve sahiplenilmeyi kolaylaştırıp bütünleşme sağlar. Aidiyet duygusunun gelişmesi bireylerin sosyal ilişkilerinin çeşitliliği içinde kendini bu ilişkilerin anlamlı parçası olduğunu hissetmesini sağlayan sosyal bağlılığı oluşturur (Alptekin, 2011; akt. Körmeçli, 2019: 32).

Etkileşimin kültürel belirleyicileri

Bireylerin kültüre yükledikleri anlamları yansıttığı alanlardır. . Bireyler kişisel ve sosyal kimlikle ilişkili olarak kültürel değerleri yansıtır. Bireylerin inançları, gelenekleri, aile yapıları, çocuk yetiştirme tarzları gibi pek çok kavram kültürel değerlerdir. Bu değerler davranış ve tutumları yönlendiren en önemli etkenlerdir. Sosyalleşme toplumun yetkin bir üyesi olmayı amaçlayan bir yapılanma olup bireye yönelik tasarlanmış, bu niyetle ilgili yapılması gerekenleri kapsayan bir süreçtir (Kağıtçıbaşı, 2019, s. 109). Sosyalleşmenin etkin olduğu yapıda Sosyal, psikolojik ve kültürel belirleyiciler göz önünde bulundurulduğunda; Kültürel kişilik kavramının sosyal etkileşimle kültürel değerlere göre şekillendiği görülmektedir

Kaynak: Huang ve Deng, 2008; akt. Körmeçli, 2019: 24.

Şekil 3. Sosyal Etkileşim Modeli

Parsons'a göre toplumsal sistem, rollere bağlı olarak ve statülere göre toplumsal sistem içinde rollerin dağıtılması üzerinden işlemektedir. Roller ve statülere göre toplumsal sistem içinde rollerin dağıtılması, rol sahibi insanlar arası etkileşimin sürekliliğini gerektirmektedir. Bu süreklilik bilgi temelinde kültürel sistemin üretilmesine katkı sağlamaktadır (Akın, t.y.).

Kültürel sistemin en önemli bileşenlerinden birey grup ve toplum arasındaki etkileşime yönelik işlevsel ilişkileri anlamak için bunların altında yatan mekanizmaların keşfedilmesi gerekir (Kağıtçıbaşı, 2019: 33). Bu dinamiklerin örüntüsünü şekillendiren sosyal bütünleşmeye aracılık eden semboller anlam mekanizmaları üretmekte yaratmış olduğu bilinç kalıplarıyla toplumsal yapının inşasına katkıda bulunmaktadır. Sosyal düzlemde meydana gelen bütünleşme ve uyum ahlaki taraftaki değerlere normlara yönelik gerçekleşecek olan aynı sürecin ön şartıdır (Ertugay, 2020). Dolayısıyla bireylerin toplumsallaşmasını sağlayan sosyal etkileşim sürecinde davranış değişikliklerinin temelinde aile, sosyal ve kültürel ilişkilerle birlikte kişilik özellikleri de göz önünde tutulmalıdır.

1.4.6. Sosyal Bütünleşme

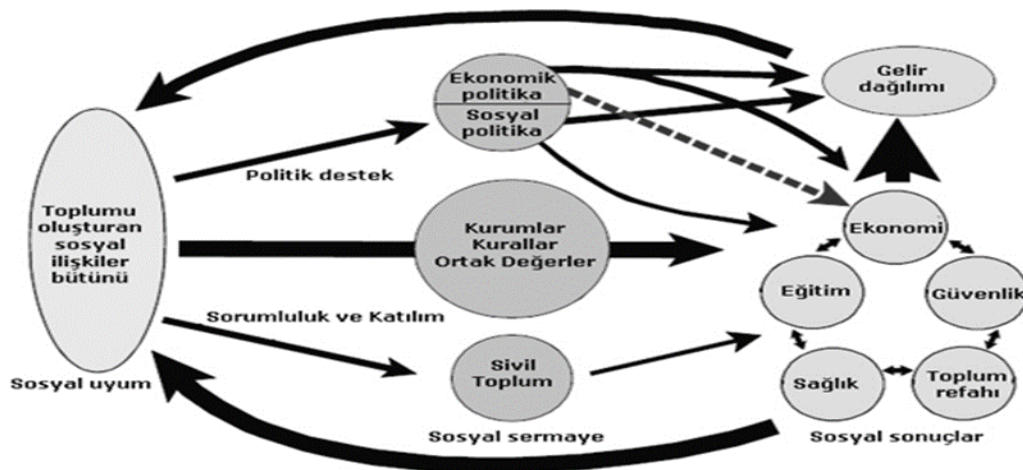
Sosyal etkileşimle kültürel değerlere göre şekillenen sosyal yapı, içerisindeki kurumlar sayesinde dengelenmekte ve sosyal bütünleşme sağlanmaktadır. Benedict'in Gestalt psikolojisine atıfta bulunduğu yaklaşımında vurguladığı şekilde bu durum ele alındığında; siyaset, askeri, eğitim, ekonomi gibi her bir sistemin taşıyıcısı konumundaki bu kurumlara yansıyan kültürün kendini oluşturan parçaların toplamından daha fazlası olduğu kabul edilmektedir. Bu sayede bütünleşme eğilimi gösteren kültür sosyal bütünleşmenin de ana nedenlerini karakterize etmektedir. Benedict'in çalışma alanındaki her türlü etnografik malzemeyi kullanarak ifade ettiği kültürel kişiliğe yönelik biçimlenişler olan ekonomik uygulamalar, aile yapısı, politik anlayış, din, savaş teknikleri, folklor aynı zamanda bütünleşmeye yönelik de ana nedenlerdir. Neticede bir birey gibi kültürde düşünce ve davranışların tutarlı bir örüntüsü olup o toplumun sosyal karakterini oluşturmaktadır (Bock, 2001: 99).

Toplumu bir sistem olarak gören Parsons'ın aksiyon (genel sistem) kuramında sosyal bütünleşme ele alındığında da çok sayıda eyleyenin olduğu görülmektedir. Bunlar içinde bulundukları sistemlerdeki ihtiyaçlarının karşılanmasına eğilimli olup bu yönde güdülenirler. Birbirleriyle olan ilişkileri kültürün içinde yapılanan semboller aracılığıyla tanımlanmakta olan bu eyleyenler, bu simgelerin arabuluculuğuyla kültür içinde anlam kazanmıştır. Tüm alt sistemlerin birbirleriyle ilişkilerinde asıl amaç devamlılığın sürdürülebilmesi ve dengede olabilmektir. Bu amaca yönelik sosyal bütünleşme alt sistemler için uzlaştırıcı ve karşılıklı ihtiyaçların giderilmesi işlevlerini yerine getirmektedir. Parsons'ın toplumsal sistem tartışmalarında bütünleşme ile ele alınan kavramlar eyleyenler, çevre ve kültür bileşenleridir. Parsons burada asıl amacın sistemin normlarının ve değerlerinin bu bileşenlerden olan eyleyenlere aktarılması olduğunu belirtmektedir. Sosyal bütünleşme normların bütünleştirici etkisiyle örüntülenmiş olan değerleri koordine etmektedir (Baltacı, 2019). Kültürel kişiliğin yansıması olan kültürel biçimleniş toplum yapısı içinde birçok farklı aktiviteyi bütünleştirmektedir. Sosyal rolleri belirleyen kurumlar ve kişilik arasındaki ilişkiler toplumsallaşma aracılığıyla gerçekleşmekte, bu rollerin bireylerle bütünleşmesi benzer özellikler aracılığıyla olup sosyal karakteri meydana getirmektedir (Gerçik, 2020). Kişilik sistemiyle kültürü bütünleştiren kültürün etkin olduğu bu karakteri toplumdaki bireylerin toplumsal çevreyle

uyumlarını sağlayan kimlikleri ile birlikte genel bir süreç olan kişilikleri açıklar. Bireyin kişiliğinin topluma eklemlenmesini sağlayan kavram toplumsal yapıdır. Sosyalleşmenin ana dayanağı olan bu yapının örgütleyici bir özelliği bulunmakta bu da sosyal bütünleşmeyi sağlamaktadır (Ergun, 2000: 85).

1.4.7. Sosyal Uyum

Bireyin içine doğduğu toplumun bütün normlarını, değerlerini ya da inançlarını tamamen içselleştirmesi antropolojik olarak mümkün değildir. Toplum sınırlı toplumsal ve kültürel çevrelerin farklı normlarını değerlerini ve inançlarının bütünü kapsamaktadır. İnsanlarca insanlar tarafından yaşanan kurallar bütünü olan toplum aynı zamanda paylaşılan ilişkileri de kapsamaktadır. Bu ilişkilerin ana başlıkları, aile ekonomi, siyaset eğitim, ahlak, hukuk ile ilgili alanları içermektedir. Bu alanların her biri bireyin kişilik kazanmasında etkin rol almaktadır. Toplum yaşanan kurallar bütünüdür ya da geniş bir ifade ile toplum insanlarca insanlar tarafından yaşanan kurallar bütünüdür (Ergun, 2004: 53). Bu yüzden başarılı toplumsallaşmanın sınırlı bir çevrede birey ile onu kuşatan kültürel çevresi arasında gerçekleşebilmesi sosyal uyumun yakalanmasıyla mümkündür (Akın, 2015: 33). Sosyal bütünleşmedeki payı büyük olan sosyal uyum toplumsal amaçlara yönelik farklı sistemlerde işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Bu uyumu sağlamaya yönelik model aşağıdaki gibidir.

Kaynak: Jeannotte ve diğerleri, 2002; akt. Körmeçli, 2019: 30.

Şekil 4. Sosyal uyum ve sonuçları arasındaki ilişki

Sosyal sermayeye yönelik yapılan çalışmalar daha çok sosyal değer başlığı altında ele alınmakta olup tabloda görülen sosyal sonuçlarla ilintili toplumsal kurumların bireylerin oluşturduğu mikro yapılanmaların temsil ettiği bir kavram olarak açıklanmaktadır. Kültürün ve toplum yapısının birçok unsuru bu kavramı besleyen kaynaklardandır. Toplumda yaşayan bireyleri ortak davranışa yönelten, kamusal alana katılımı sağlayan sosyal sermaye hareketlenmesi ile sosyal uyum sağlanıp, toplumu oluşturan sosyal ilişkiler güven endeksli bir toplumsal değer ve fayda üretmektedir. Sosyal sermayenin en önemli unsuru olan bu güven Fukuyama'nında ne sürdüğü gibi modernleşme, demokrasi ve sanayileşmeyi etkilemektedir (Sözen, 2019: 62). Toplumsallaşmayı arttırıcı süreçler silsilesini bünyesinde barındıran sosyal etkileşim ve sosyal uyum kavramlarının bu çalışma kapsamında ele alınmasıyla Türk modernleşme sürecini destekleyen etmenlerden olan kurumlar ve değerler incelenmekte sosyal sermaye niteliğinde olan bu kavramlarla kültürel kişiliğin ilişkilendirilmesi amaçlanmaktadır.

2. BÖLÜM

TÜRK MODERNLEŞMESİ

2.1. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E MODERNLEŞME:

Türk modernleşmesinin amacı ve kapsamı bakımından farklı özellikler taşıdığı Osmanlının son dönemleri ve Genç Cumhuriyet'in ele alındığı çalışmada Türkiye'nin özellikle toplumsal ve kültürel yönden birçok unsurdaki dönüşümü kültürel kişilik bağlamında incelenmektedir. Türk modernleşme sürecinin tetikleyici unsuru Osmanlı'da orduya yönelik düzenlemelere sebebiyet veren yenilgilerken, Cumhuriyet döneminde ise Batı uygarlığına ve Aydınlanmaya yönelik arayışlardır. Türk modernleşme süreci Osmanlı'nın yıkılışı ve Cumhuriyet'in kuruluşuyla siyasi dokuda köklü bir değişimi beraberinde getirmiştir. Ancak toplum yapısı onu şekillendiren iktisadi, siyasi ve kültürel ideolojik unsurlar Osmanlıdan yeni rejime miras kalmıştır. Batılı bir toplum oluşturmak hedefine dönük hareket alanını şekillendiren Genç Cumhuriyet, bu mirasın sınırlandığı çerçevede deneyimler üzerinden yaptığı yorumlarla ilişki dinamiklerini şekillendirmeli ve sentezleyerek kendi modelini inşa etmek zorundaydı. Süreklilik esaslı yaklaşımların görüşleriyle yaptığımız bu yorum Osmanlının son zamanlarında yetişmiş aydın ve münevverlerin, sivil asker bürokratların Cumhuriyet'in kurucu kadrolarını oluşturduğu gerçeğine dayanmaktadır (Söğütü, 2008). Tanzimat döneminden Genç Cumhuriyet'e yönelik değişim ve gelişimlerle Batı medeniyetinin yayılmacı modernitesiyle karşılaşmış kültürel kodlarla örtüşmeyen bu süreç “kültürel kişilik” kapsamında ele alınan kimlik bunalımlarına ve yabancılaşmaya konu olmuştur (Kaya, 2014). Ancak kimlik esaslı sorunsala yönelik yapılan araştırmada değer esaslı yaklaşımla özdeki değerlerin form değiştirerek Osmanlı modernleşmesinin karakteristiğini oluşturduğu gösterilmektedir (Akın, 2021: 211). Türk modernleşmesini kültürel kişilik bağlamında ele alarak batıya ait modernite incelenmiş toplumdaki ilişki dinamiklerinin özündeki öncelikli olan birçok değer ele alınmıştır.

2.1.1. Modernlik, Modernleşme Modernite Kavramlarının Analizi

Toplumsal değişimin açıklanmasında ele alınan bu kavram ile Batı modelinin evrensel olarak geçerli olan normları göz önünde tutulmakta, bunların eyleme dönüştürülmesi

amaçlanmaktadır. Modernliğe doğru yaşanan süreci nitellemek için kullanılan modernleşme kavramı; Batı dışındaki gelişmekte olan toplumların bu süreçte batı toplumlarına benzer aşamaları yaşayacağı görüşünden hareketle oluşturulmaktadır (Kongar, 2019: 227). Modernlik Anthony Giddens'in açıklamasına göre başlangıcı on yedinci yüzyıl olarak kabul edilen Avrupa'daki toplumsal hayat ve kurumların bütün dünyayı etkisi altına almasıdır (Giddens, 1994: 9).

Başlangıcında bulunan demokratik ve endüstriyel devrimlerin etkisiyle Batıdaki ülkelerin Batı dışı toplumlara örnek olması gerekliliğinden yola çıkan birçok görüşü bünyesinde barındıran modernlik sayesinde, yeni bir toplum tipi ortaya çıkmış olup ekonomik, politik ve kültürel süreçlerde değişiklikler meydana gelmiştir. Köklü bir değişimi bünyesinde barındıran ve kendisinin getirdiği yenilikler dışında her şeyi gelenek olarak kurgulayan bu buyurgan sistem olan modernleşmenin yönünün ne olması hususunda kelimenin kendisi ve etimolojisi ele alınmalıdır (Altun, 2021: 20). Hemen şimdi anlamındaki Modo'dan türetilen modern toplum ile günümüzdeki toplum kastedilmektedir. Dolayısıyla modernleşmenin yönüde "...geçmiş zamanlara ait olan toplum tipinden günümüzdeki toplum tipine doğru değişme şeklindedir" (Kongar, 2019: 228). Modernleşmenin dayanağı olan modern toplum tipini belirlemek için kullanılacak ölçütü teknoloji olarak ele alan Kongar; birikim sonucu ortaya çıkan bu kriterin belirtisinin Endüstrileşme düzeyi olduğunu ve buna yönelik Modern toplumun şekillendiğini belirtmektedir. Sanayileşmenin etkisiyle oluşan demografik hareketler, kentleşme, kitle iletişimin ivme kazanması, ulus devletler, siyasette egemen olan yapılara yönelik toplumsal hareketler kapitalist dünya pazarı gibi kaynaklardan beslenen modernleşme olgusu Berman'a göre "bu kaynakları sürekli bir oluş halinde yaşatan süreçler" olarak ele alınmalıdır (Altun, 2021: 22). Modernlik sayesinde sivil geleneğin etkisiyle gelişmiş olan demokrasi, bilim ve felsefi gelişmeler meydana gelmiştir. Buhar makinesi ve fabrika bacalarıyla temsil edilen sanayi üretimin etkisiyle Batı ve Batı Dışı olarak ayrıştırılan toplumlarda Batı'nın maddi üstünlüğü söz konusu olmuştur (Şahin, 2019). Yeni bir düşünce tarzının, hayat tarzının göstergesi olan modernizm ile yeni bir dünya düzenine geçilmiştir. Bu düzendeki yeni sembol ve imajlar mevcut geleneksel yapının değer sistemiyle çatışmaktadır. Parsons 'un yapısal farklılaşma olarak ele aldığı bu durumda esas olan teknoloji ve değerlerdeki değişimle başlayan sürece yönelmektir. Sürecin ana ekseninde yer alan değerlerin şekillendirdiği kurumlar geleneksel toplumların basit

yapılarından daha karmaşık yapılara dönüşürler. Giderek daha karmaşık ve farklılaşmış olan toplumlar hem dinsel hem de seküler toplumsal biçimlerinin gelişimine olanak verirler” (Ritzer ve Stepnisky, 2018: 504). Kişilik sistemiyle toplumsal sistemi bütünleştiren kültüre ait olan özellikler, normlar ve değerler aracılığıyla bireyin davranışlarını şekillendirirler. Parsons ‘un modernleşmeye yönelik toplumsal değişimdeki paradigması toplumsallaşmanın bileşeni olan sosyal uyum sağlayıcı gelişim fikridir. Özellikle kültür kişilik ilişkisi içinde görüşlerinden faydalandığımız Parsons” ...modern dünyada değişimin negatif yönünden çok pozitif yönleri üzerinde odaklanmaya eğilim gösterdi” (Ritzer ve Stepnisky, 2018: 502). Modernleşmeye yönelik yapılan tanımların bir kısmı Batı dışı dünyanın yaşaması gereken dönüşümlere odaklanırken bir kısımda Batı merkezli gelişmeye yönelmiştir. İç İçe geçmiş olan bu tanımlar toplumsallaşmanın etkisiyle yeni davranış kalıplarının, siyasal ve kültürel süreçlerin oluşumunu sağlamıştır. Çalışmamızda kültürel kişilik bağlamında ele alınan bu yapılanma ilgili unsurlarla ele alınmakta siyasal modernleşmeye ait anahtar kurumlarla da ilişkilendirilmeye çalışılmaktadır. Neticede modernleşme kavramı Batı dışındaki toplumların, batılı olabilmek için modernleşmenin dört ana boyutunda değişimleri yaşaması gerekmektedir (Altun, 2021: 24). Batının kendi modernizmin yarattığı doğal süreçte ele aldığı temel hak ve özgürlüklerle aynılıktan kaçınma yaklaşımları, toplumsal yapıda farklılıkların hoşgörüyle karşılanmasına, farklı dillerin etnik yapıların temsiline gerçekleşmesine imkân tanımış bireyselleşmenin ön planda olduğu yapıları ortaya çıkarmıştır. Modern ve yerel olan bu yapılar modernleşmenin ürünüdür. Batı dışı toplumlar Göle’nin kavramsallaştırmaya çalıştığı Batı Dışı modernlik kendi kültürü dışında farklı coğrafya ve kültürlerden bakarak düşünebilme yetisinin bir parçasıdır (Göle, 2011: 161). Dolayısıyla Türk modernleşmesine yönelik yapılan yorumlarda esas olan kültürel sisteme ait olan geleneksel değer ve davranış örüntülerinin dışlanması ve Batı medeniyeti merkezli dönüşümün olmasıdır. Türk modernleşmesinde sivil toplum kuruluşlarının yönlendirdiği çoğulculuk ve farklılaşma gibi siyasi oluşumlar bulunmamaktadır (Şahin, 2019). Türk modernleşmesinde önemli yeri bulunan ‘‘muasır medeniyet’’ ya da ‘‘asr-ı terakki’’ söylemleri bu düşünceleri doğrular niteliktedir. Türk modernleşmesi Türk düşüncesinin yönünü belirlemiş olup tarihsel olarak Batının hem ötekisi konumunda olmak hemde periferisinde bulunma durumları göz önüne alınarak incelenmelidir. Bu bakımdan tarih, sosyoloji ve siyaset disiplinlerinin kesiştiği bir alanda

ele alınan Türk modernleşmesi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e dönüşümlerin olduğu tarihsel süreçte bir öykünme sarmalına girmiştir (Akın, 2021: 11). Ulus ve milliyetçilik kavramlarının temelinde Türk modernleşmesi bulunmaktadır

2.1.1.1. Modernleşmenin Boyutları

Yapılan modernleşme tanımlarında görüldüğü gibi bazı tanımlar Batıyı merkeze alıp gelişmeleri esas alırken bazıları da Batı dışı toplumların yaşadığı dönüşümleri esas almaktadır. Tüm tanımlamaların özde eklektik bir yapısı olduğu kabul edilmekte olup pratikte bu tanımlamaların iç içe geçtikleri görülmektedir. Bütün tanımlamalarda ortak olan modernleşme kavramına yönelik dört boyuttan bahsedilmektedir. Siyasal, kültürel, ekonomik ve toplumsal modernleşme şeklindeki bu tasnifte esas olan söz konusu değişimler toplumsal ve yapısal farklılıklar ile özdeşir (Altun, 2021)

2.1.1.1.1. Toplumsal Modernleşme

İçinde bulunulan kültürel sisteme uyum sağlayabilmek ortak yönelimleri, benzer özellikleri beraberinde getirmektedir. Tarihsel birikimin de göz önünde bulundurulması gereken bu süreçte esas olan toplumsal değerlerin sahiplenilmesidir (Gerçik, 2020). Osmanlıda özellikle toplum yapısında hakim olan devlete itaate yönelik kulluk yaklaşımının getirdiği biat kültürü Tanzimat fermanının getirdiği yeniliklerle değiştirilmeye azınlıklarla başlayan sonrasında toplumun diğer siyasi kuruluşlarına yansıyan bir değişiklik olarak algılanıp ilk modernleşme hareketi kabul edilmektedir. Özellikle gelenekten beslenen Cemaat yapısından sıyrılıp bireyselleşmeyi ortaya çıkaran Gülhane Hattı Senedi İttifak ile yapılan yenilikler toplumsal modernleşmenin örneklerindendir. Osmanlı toplum yapısında müslim ve zimmi şeklinde dini aidiyete bağlı bir ayrışma söz konusuydu (Kaya,2014). Ülgener'in Batıda kazanma arzusunun tetiklediği eylemlere yönelik değerlendirmeleri özellikle para tutkusu ve bu tutkunun tatminine yönelik alınan tavırlardan hangilerinin kapitalist ekonomiyi ortaya çıkardığına yönelikti. Onu Osmanlıda zihniyet araştırmalarına yönelten insan insan ilişkilerinin belirleyici rol olduğu düşüncesinde öncülleri Weber ve Sombart'ta olduğu gibi iktisadi süreçlerin iktisadi olmayan unsurlarla yani belirli bir zihniyetle ortaya çıktığı şeklindeydi. Osmanlı Türk toplum yapısında bu zihniyeti besleyen kaynak Bâtınileşmiş İslam tasavvuf anlayışıdır. Yani Weber 'deki püriten ahlakın ve Sombart'ta ki Yahudi inanç ve yaşam

prensiplerinin yerini Osmanlı Türk toplumundaki İslami anlayışın şekillendirdiği kader çizgisinin şekillendirdiği kapitalistleşememe almıştır (Duran ve Özen, 2020: 138). Ortaylı (2018) Atatürk'ün modernleşme yaklaşımında önemli olanın siyasi ve toplumsal sistemin bütünsel bir biçimde dönüştürülmesi ve bu dönüşümün Türk toplumunun kendi insani potansiyelinin farkına varmasına imkân tanıyacak biçimde gerçekleşmesi şeklinde olduğunu açıklar.

2.1.1.1.2. Kültürel Modernleşme

Osmanlıda modernleşmenin başladığı dönem kabul edilen son dönem, zayıflama ve çöküşün olduğu zaman dilimidir. Avrupa'ya karşı üstünlüğün kaybedildiği bu dönemde Osmanlı toplumu farklı bir medeniyet tarzına maruz kalmıştır. Osmanlı kurumlarını yeniden tasarlamak ve içinde bulunan şartlara yönelik takınılan tavrın kökeninde Avrupa'dakilerin benzerlerini oluşturma fikri esastır. Davranışların ortam ve kurumlara yönelik değişikliklerle biçimlenebileceği yönünde görüş hâkimdi (Kasaba, 2013; akt. Kaya, 2014). Osmanlı İslami tarzda yapılmış birçok kurumun ve topluma ait geleneksel yapının temsilcileri kültürel modernleşmenin kültürel dokuya ait olan birçok bileşenle mi yoksa sadece teknik ve idari yönleriyle mi olması konusunda farklı görüşlere sahiptiler (Kaya, 2014). Türk modernleşmesine yönelik; İdris Küçükömer'in Batıcı laik ve doğucu İslam, Kemal Karpat; yenilikçi laik ve dinci muhafazakâr, Şerif Mardin; çevre ve merkez, Emre Kongar; Devletçi Seçkin ve gelenekçi-liberal ayrımı gibi farklı adlandırmalarla belirttikleri görüşleri kültürel modernleşmeye zemin hazırlamıştır. Sekülerleşme ve ulusal ideolojiye bağlılığın üretildiği kültürel modernleşme Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk toplumuna sunulan bir gelişme, kalkınma modelinin bir versiyonudur (Altun, 2021: 23). Bu süreçte toplumsal yapının farklılaşması sunulan bu değişikliklerinde içeriğini şekillendirmiş ve bu yapıyla özdeş olmasını sağlamıştır. Osmanlı reformlarını şekillendiren Batıya karşı öykünmecî tavır, sonrasında Ulus Devlet model alınarak devlet kurma girişimleri, kültürel modernleşmeye yönelen, devlet gücünü elinde tutan grup tarafından gerçekleştirilmiştir. Merkezdeki bu grubun dine dayanan farklı gruplara yönelik toplumu yeniden dizayn etme girişimleri çerçevesinde ele alacağımız kültürel modernleşme ekonomik modernleşmenin de ön koşuludur. Ekonomi, eğitim, askeriye, siyasi yapı gibi birçok sosyal kurumda batının seküler mantığı esas alınarak yapılan değişiklikler özünde dinden arındırılmış bir yapıyı gerçekleştirmeyi amaçlamaktaydı

(Ortaylı, 2019a). Devlet teşkilatını ve birçok sosyal kurumu rasyonelleştirmeye yönelik bu yaklaşım tepeden indirgemeci anlayışın somutlaşmış halidir. Saray, yenilikçi gruplar ve tebaa olan halkın bu modernizasyon sürecindeki tepkilerinde ve eylemlerinde yüzyıllardır şeri hükümlerin baskısı altında yaşamının getirdiği baskıcı tutumun etkileri görülmektedir. Nitekim o dönemdeki modernleşme anlayışının halka yönelik yaklaşımındaki tavır bireylerin süreçlere katılımını ve desteklemesini engellemektedir (Kaya, 2014). Aslında kültürel modernleşmenin güzide halk tarafından içselleştirilmemesinden yola çıkıp, bu tepkilere içerisinden çıktığı toplumun kişiliği ile anlam kazandırılmaya çalışıldığında bir kimlik arayışının etkilerini görmekteyiz. Moderniteyi bu bağlamda bir dünya görüşü olarak ele aldığımızda gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet dönemindeki Türk toplumunun zihni değişikliğe uğramadığını kabukta değişiklikler olsa da özdeki değerlerin esas olduğunu görmekteyiz. Osmanlı kuruluş öncesindeki Türk beyliklerinde İslami etkilerin izlerini taşımayan Popüler Türk Kültürü mevcuttu (Karpas, 2020: 140). Dolayısıyla İslami inançla etkilenmiş olsa da özdeki değerleri bu köklerdeki sosyo ekonomik, siyasal şartlarla da ilintili olarak ele alınmalıdır. Özellikle temel inançlardan biri olan ve toplumsal kişiliği şekillendiren padişah ve devlete sadakat fikri Osmanlı devletinin sürekliliğini sağlayan unsurlardan olmuştur. Toprak, toplumun geçmişinde de bulunan otorite ve toplumsal örgütlenmenin kaynağı olması sebebiyle kültürel dokunun oluşumunu belirleyen bir öge olmuştur. Osmanlı tarihi boyunca fütihat geleneğinden beslenen ve özel bir yeri olan toprak ile kul olarak tasnif edilen halkın ilişkisi de siyasal ekonomik şartlar değiştikçe form değiştirmiş ve en son 1926 da Medeni Kanunla sıradan bir mülk olarak görülmüştür. Cumhuriyet durumunda konumu netleşmiş olsa bile toprak ve onun işletim biçimi, onun doğurduğu ilişki dinamikleri Osmanlı tarihi boyunca sosyo-kültürel değişimlere ait en temel faktör oluşturmuştur. Çalışmada ele alınan modernleşme sürecinde Osmanlı'da endüstrileşmenin yetersizliğinin tetiklediği ekonomik yapı ve bunun diğer kültürel unsurlarla ilişkisi toplumda kendi kavram dünyasını ve bilincini oluşturmuştur. Özellikle son dönemlerdeki yenileşme hareketleri bireyin kendi bilincini duyumsadığı tarihsel deneyimleri ortaya çıkarmıştır. Kolektif bilincin hâkim olduğu durağan bir yapının öznesi konumundaki Osmanlıdaki tebaa için bireysellik oluşumunu henüz tamamlayamamıştır (Altun, 2021: 21).

2.1.1.1.3. Tepkisel Modernite -Öykünmecî Modernite

Doğu batı eksenli anlayışın zihinsel bir geçmişi vardır. Batının üstünlüğünü kabul ettiğimiz noktadan itibaren batıya bir öykünme söz konusudur. ‘Tepkisel Modernite bir toplumun dıştan gelen sosyal, kültürel ve teknolojik akımlara karşı içsel olarak geliştirdiği, öz değerlerinin değişime uğraması ya da güçlenmesine bağlı olarak gösterdiği kendine özgü nitelikteki modernleşme olgusu olarak tanımlanabilir’ (Yahyagil, 2019: 78). Ulrich Beck de bu kavramı “‘İnsanların toplumdaki belirsizliklerin, risklerin etkilerini ortadan kaldırma çabaları, bu olumsuzluklarla mücadele etmeleri’’olarak tanımlamıştır. İnsanların ait oldukları ve içinde yaşadıkları toplumlardaki değişikliklere yönelik belirsizlikler ve karmaşalar kendince çıkış yolu bulmaya itmektedir. Kişilik özelliklerine ve benlik anlayışlarına göre toplumsal alanda kendi yerini bulmaya çalışan birey bilişsel anlamda tepkisel eylemler vermiş olmaktadır. Sosyal bir oluşum olan tepkisel modernite değişikliklere karşı toplumsal dirençten beslenen belirsizliklerin ve risklerin olduğu ortamda tanımlanmaya çalışılmaktadır. Bireyin karşılaşmış olduğu bu risklerle baş etme mekanizmaları ve eski düzenin yapısından kaynaklanan sorunsallara yönelik çözüm arayışları toplumsal dönüşümle sonuçlanmaktadır. Bu dönüşüme giden yolda bireylerin kültürel değerleri, toplumun sosyal yapısı ve bu yapının karakteristik özellikleriyle ortamı algılaması ve sergilediği davranışları arasındaki düzlem Bourdieu’nun habitus kavramı ile açıklanabilecektir. İstem dışı kendiliğinden oluşan davranışlar, içinde bulunulan ortama habitusa göre şekillenmektedir. Yani modernleşmeye dönük değişikliklere yönelik toplumların verdikleri tepkileri kültürel kişilik farklılaştırmaktadır. Kültürel kişiliğe ait karakteristik yapının hâkim olduğu toplumlarda sosyal uyum sağlanacak uzlaşmazlıklar çözümlenebilecektir (Yahyagil, 2019: 83). Osmanlı İmparatorluğunun zayıflama dönemi özellikle Fransız Modernleşme tarzının örnek alındığı bir modernleşme sürecini beraberinde getirmiştir. Özellikle Osmanlı elitleri ve sermaye grupları tarafından jakoben anlayışla gerçekleşen bu yapıda modernleştiriciler devlet gücünü ellerinde tutmaktadırlar. Toplumun kendi iç dinamikleri yerine dış etkenlerle sergilenen bu tavır; ilerleyen geleneksellikten modernliğe geçişi amaçlayan bir durumu ifade etmektedir. Farklı bir medeniyete yönelik yapılan yeniliklerle Osmanlı toplumu “öykünme sarmalına” girmiş; birçok toplumsal kurum ve kültür ögesinde de bu öykünme bağlamında değişiklikler yaşanmıştır. Kurumlardaki

değişmelerin bireylerin davranışlarına yansıtacağı görüşünün hâkim olduğu bir düşünce sistemi bulunmaktaydı (Kaya, 2014). Ancak Batılılaşmayla modernleşmeyi karıştırmamak lazım; öykünüyor olmak modernleşmek demek değildir. Öykünmeci modernite ile kılık kıyafette, dilde, kısmen ahlaki değerlerdeki yansımalar modernite gibi görünse de asıl modernite, öncesinde aydınlanma, sonrasında bizim bene dönüldüğü yerdir. Bununla birlikte modernlik Tanrının hipotez haline geldiği yani seküler bilimsel mantığın öne çıktığı bir kavramdır. Modernite dünyaya karşı kendini savunabileceğin bir tarz olan bizin ben yapıldığı kafa yapısı, olaylara bakıştır. Ben denilecek konu Dünyaya karşı kendini savunabileceğin bir tarzıdır (Alatlı, 2003).

Atatürk'ün mitleştirilmesinin yapıldığı, oluşturulan ulus devlete yönelik yaklaşımda milli kimlik oluşturulmasına yönelik Osmanlı tarihinin dışlandığı erken Cumhuriyet döneminde, Türk modernleşmesinin tarihi meşrulaştırılması için ideolojik arayışları olmuştur. Modernist bir yaklaşımla geleneğin Müslümanları uyuşturduğunu belirten Celal Nuri'nin farklı bakış açısı Türk toplumunun batılılaşma karşısında verdiği tepkileri anlama sürecinde bize görü kazandıracaktır. Medeniyeti alıp kültürü devam ettirelim görüşünde olan sentezcilerin karşısında Batıcı kanadı oluşturan Nuri için Türk devrimi olarak isimlendirdiği modernleşme; “ Osmanlılıktan sıyrılmak ve Avrupa Uygarlık dairesine girmektir” birçok düşünür bilim ve teknolojinin beslendiği düşünsel iklimi göz ardı etmektedir (Akpolat, 2014: 16).

2.1.2. Osmanlıda Modernleşmeye Yönelik Kullanılan Tanımlamalar

Modernleşme tartışmalarında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kavram farklı sıfatlarla kullanılmaktadır. Muasırlaşmak, garplılaşmak, batılılaşmak, çağdaşlaşmak, modernleşmek gibi kavramlar Osmanlı aydınları tarafından içinde bulunulan durumu ifade etmek için kullanılmaktadır (Kaya, 2014: 26). Batılılaşma ile Türk kültürü ve bünyesinde bulunan bireyler başka kültürel sistemle karşılaşmış, kendisine ait kültürel sistemin sınırlarını aşmaktadır. Modernleşmeyi simgeleyen bu farklılaşmada bu sürece yönelik olumlu ve olumsuz pek çok sonuca ulaşılabilmektedir (Alver, 2014). Batıcı yaklaşıma yönelik takınılan tavır “ Batıdan öğrenme ve Batıdan irşat olma Osmanlı siyasi akımlarının kesiştikleri ortak eksen gibidir” bu manada Osmanlı-Türk modernleşme hareketinin Batıyı mürebbi ve mürşit sayması bundandır (Oktay, 2017: 51). Bu akımları

Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük olarak ele aldığımızda bu üç fikrînde İttihat ve Terakki'nin içinde devletin idaresi ve yönüne istikamet vermeye çalışan aksiyonlar olduğu görülmektedir. Gökalp düşüncesinde birleştirilmiş olan bu akımlardan İslamcılık Politikalarından harbin sonunda vazgeçilmiştir.

Gökalp Türk milliyetçiliğini coğrafi olarak üçe ayırıp; Turancılık-Türkmencilik-Türkiyecilik olarak belirlemiştir. Türk modernleşmesi Şarktan Garba geçiştir. Türk toplumunun milli esaslar üzerine kurulması gerekliliğini vurgulayan Safa'ya göre Türk modernleşmesi ne gelenek düşmanı ne de din karşıtıdır; dinden batıl inançların temizlenmesine yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Neticede Türk devrimi dini, millî ve medeni geleneklere dayanmaktadır (Akpolat, 2014). Gökalp'in düşüncesinde ulusun inşasının ve aydın kesimin toplum içinde hareket edebilmesine yönelik halk ve seçkinler arasında farklılaşan ikili dil anlayışının ulusa yönelik değişmesi gerekliliğini belirtmektedir (Açıkel, 1996). Ziya Gökalp'in düşünce ekseninin merkezinde bulunan "Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak" fikri Kemalizm için çıkış noktası olmuştur. Cumhuriyetin kurucu kadrolarının etkilendiği Kemalizm'in ideolojisi laik bir zemine yönelik ilham kaynağı olmuş Türkçülüğün etkisiyle ulusallaşmanın önü açılmıştır. Bu süreçte Milli kimlik oluşumuna yönelik yapılan girişimlerde etkin olmuştur (Şahin, 2019: 36). Gökalp'in düşünce sisteminde Batı'nın medeniyeti ve kültürü arasında ayırım bulunmakta; Batı'nın ilmini alıp Kültürün muhafaza edilmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Hars olarak nitelendirdiği kültürün toplum içindeki tüm kurumlara ve ilişkilere sirayet ettiğini belirtmektedir. İnanç, ahlaki normlar, hukuk, ekonomi, dil gibi kültürel sisteme ait olan kavramların tümüne milli kültür adını vermektedir (Alver, 2014). Safa Türk düşüncesinin siyasi pratiklerle oluştuğunu, kurtuluş savaşıyla başlayan Türk devrimi ve modernleşmenin bu pratiklerin etkisiyle batıya bağlı olarak biçimlendiğini ifade eder. Modern Türk düşüncesinin tarihi ve siyasi zorunluluklarla oluştuğunu ifade eden Safa 'ya göre Garpcılık ise batıya rağmen batılılaşmanın tezahürü olan bir yeniliğin kökenindeki düşünce olsa da garp medeniyeti ve emperyalizmin karıştırılmamasını ifade eder. Oysaki Türkçülük ve Garpcılığın Türk Kültürü bünyesinde yaşamaya müsait olduğunu Atatürk'ün Osmanlılığa yapışan yönleri kesip attığını belirtir (Akpolat, 2014: 38). Dolayısıyla süreci kültürel kişilik bağlamında incelediğimizde benzerlik kadar farklılaşmaları da ele almak gerekir

2.2. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E MODERNLEŞME SÜRECİ

Tanzimat fermanıyla başlayan, siyasi ve hukuki değişimlerle devam eden ve Genç Cumhuriyet ve inkılaplarıyla gelişimini tamamlayan Türk modernleşmesi söz konusu dönemlerde devletin idari, askeri ve toplumsal yapısı başta olmak üzere birçok alanın reformize edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Atatürk nutukta bu konudaki bakış açısının temeline uygar dünyaya yönelik eğilimlerini koymakta Cumhuriyet'in sürekliliğinin teminatı olan bu yaklaşımın Cumhuriyet'in temellerini güçlendireceği kanaatine varmaktadır (Atatürk, 2017: 598). İttihat ve Terakki ve Cumhuriyet dönemi yenilikçi kadroları modernleşme sürecini laikleşme ve ulusal kimlik inşası üzerine oturtmuş olup Türklüğü esas alan kimlik inşa süreci ile vatandaşlık modeli oluşturma amacıyla olmuştur (Aslan ve Alkış, 2015: 18). Atatürk tarihsel süreç içinde mirasçısı olduğu Osmanlı Devletinin birçok kurumunda bu amaç doğrultusunda yenilikler yaparken Nutuk'ta belirttiği gibi ...''halkla yakından temasta bulunmak, ruhsal durum ve düşünsel eğilimleri bir daha incelemek...'' gibi sorumluluklarının da farkındaydı (Atatürk, 2017: 473). Atatürk'ün zihninde inşa ettiği ve karşılığını Cumhuriyet ve devrimlerde bulduğu yaklaşım Fransız Aydınlanma düşüncesinin rasyonalist felsefesine dayanırken onu yorumlayan ideologlar Alman idealizmindeki kavramlardan faydalanmışlardır. Türk devriminin ve Cumhuriyetin tarihsel kaynakları üzerinde duran Celal Nuri “ Türk Devrimi ” adlı eserinde belirttiği din, dil ve ırk birliğinin üstünde bir topluluğu millet yapan aynı millettten olma istemi ve menfaat ve tarih birliği şeklindeki millet tanımlamasını, imparatorluğun geçirdiği dönüşümlere paralel biçimde gelişmiş olan ulus devlet anlayışının öznesi için kullanmaktadır (Akpolat, 2014: 13). Çalışmada ele alınan kültürel kişilik kavramı da bu tanımlamanın dayanağı olan ortak tarih bilinci ile ele alınabilir. Türk-İslâm düşüncesinde yer alan millî şuurun/maneviyat mukadderat birliği gibi betimlemeler kültürel sistem içinde bu ortak tarih bilincinden beslenmiştir (Açıkel, 1996). Bu mukadderat birliği coğrafyadan başlayarak iklime doğru yaşam geleneklerinin oluşmasını sağlamış dünya görüşümüzü oluşturmuştur. Kolektif hafızamızı oluşturan bu görüş belli ortaklıklar oluşturmaktadır. Osmanlının farklı milletlerden olan toplumsal yapısı ortak mukadderat etrafında barış getirmişti. Dolayısıyla Türk modernleşmesini kültürel kişilik bağlamında ele almak bu dünya görüşünün irdelenmesini, toplum için öncelikli olan birçok değerın ele alınmasını gerektirmektedir. Nitekim Türk topluluklarını

tarihsel süreçte incelediğimizde farklı medeniyetlerin içinde bulunmalarına rağmen ortak kültürel değerleriyle kültürel bir kimlik oluşturdıklarını görülmektedir (Akın, 2021: 211). Türklerden önce var olan Anadolu tarihinin yanında Anadolu'dan çok öncelere dayanan bir Türk tarihi söz konusudur. Anadolu-Türk devletleri bu iki döneminde ürünü olup Roma (Rum) toprakları ve İslam medeniyeti üzerine kurulmuş, yeni dokular oluşturmuştur. Dolayısıyla genç Cumhuriyet bu dokunun dayandığı tüm dönemler ve deneyimlerden kültürel izler taşımakta olup sahip olunan kültürel kişiliğin tarihi kimlik kısmını kültürel süreklilikle sağlamaktadır (Güvenç, 1996: 76). Modernliğin sahibi olan Batı karşısında kendi tarihi, kültürü, gelenekleri ve hikâyeleri gibi bu kimliği oluşturan kavramlarla şekillenen Türk modernleşmesi iktidar kaynaklı devlet eliyle gerçekleştirilen bir süreçtir (Takış, 2008: 158). Bu sürecin başlangıcı olan Osmanlı İmparatorluğu'nun son iki yüz yılındaki modernleşme çabaları, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla devam eden modernleşme hareketlerinin alt yapısını oluşturmakta olup imparatorluktan Cumhuriyet'e geçişin kurumsal yapısını analiz etmemizi sağlamaktadır. Batıya öykünerek ilk başta Orduda zamanın gereksinimlerine yönelik yapılan düzenlemelerle başlatılan revizyonist hareketler birçok yenilikçi akıma öncülük etmiş ve toplumsal yapıda da birçok kurumda yapılan yeniliklerde karşılığını bulmuştur. Bu çalışmada Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesi şeklinde dönemsel bir ayrım üzerinden ele alınan Türk modernleşmesinin bir yönünü devlet eksenli modernleşme Diğer yönü ise bu modernleşme çabalarının etkisiyle gelişen kültürel değişim ve bunun sosyolojik dinamikleri üzerinden açıklamayı gerektiren etkileşimler almaktadır (Akın, 2021: 105). 600 yüzyıl boyunca kozmopolitik bir İmparatorluk'tan genç bir Cumhuriyet'e geçiş sürecindeki olanlara yönelik farklı düşünürlerin "Ne Oldu?" sorusuna yönelik cevapları, çalışmamızın şekillendiği Kültürel iklimin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır (Arlı, 2006: 639). Bu iklim içinde ele alınacak olan Türk Kültürüne ait insan tipolojisi Türk toplumuna ait kültürel kişilik ile şekillenmektedir. Modern ulus inşa etmenin amaçlandığı bu süreçte, seküler bir ulusal kimlikle sosyo kültürel kırılmalar yaşanmıştır. Bu sürecin özü itibarıyla doğal olmayışı zoraki ve dayatmacı bir tarzda gerçekleşmesi Türkiye modernleşmesine kendine özgü bir yapı oluşturmuştur. "Geç Modernlik" "Geç modernite" "Batı-dışı modernlik" gibi tasniflerin kullanıldığı bu yapı kültürel kişiliğin şekillendiği ortamı oluşturmaktadır (Kaya, 2014). Melez ve eklektik bir yapıdan oluşan bu ortam Batı kökenli modernlik anlayışının Türk toplumunun kendi dinamiklerince dönüştürülmesiyle şekil

kazanmıştır. Bu dönüşümde bireyin verdiği tepkiler ve kabullenişler O'nun kişilik özellikleriyle bağlantılıdır. Dolayısıyla bu süreçte bireyin kişisel özelliklerinin de toplumsal değişimleri içselleştirmedeki rolü yadsınamaz. Toplumsal değişme, genel toplumsal yapı ve temel kurumların değişmesi üzerine odaklanarak ele alınacak olsa da bireyin bu değişim/dönüşüme yönelik tepkileri de öznesi olduğu Kültürel kişiliğin şekillenmesinde önemlidir. Bireye ait kimlik temelli çatışmaların kaynağında Cumhuriyet Türkiye'sinin içine doğduğu Osmanlı kültürel birikimine karşı takındığı tavır esastır. Kopuş ve süreklilik esaslı ele alınan bu incelemede farklı sosyologların aynı meseleye farklı yaklaşımları ile literatüre yapmış oldukları katkıları, kimlik üretme çabalarının kökenindeki görüşleri anlamamızı kolaylaştıracaktır.

2.2.1. Kopuş Esaslı Yaklaşım

1923 den itibaren hızlı bir dönüşüm yaşayan Türk toplumsal yapısında esas olan “kopuştur” şeklinde yorumlayan sosyologlar özünde bu kavramı kendi gerçekliğinden kopuş, gelenekleri aşmaya çalışma ve sonrasında yabancılaşmayla ifade etmişlerdir. Nitekim bireyin içine doğduğu kültüre yabancılaşması kendi geçmişiyle hesaplaşmanın sonucudur. Bu hesaplaşmanın göstergesi olan Cumhuriyet dönemindeki Batılılaşma çabalarının İmparatorluk dönemindekilerden farkı bu değişimlerin meşruiyetini dinsel-geleneksel yapıdan laik halk egemenliğe kaydırmasındandır. Berkes'in laiklik ya da Çağdaşlaşma dediği bu olay İmparatorluktan Cumhuriyet Türkiye'sinde Batılılaşmaya yönelik siyasal farklılaşma ve kopuştur (Kongar, 2019: 318).

2.2.1.1. Nilüfer Göle

Toplumları geleneksel ve modern olarak sınıflandıran Modernlik Göle'ye göre çağdaşlık, medeni, batılı gibi değer yüklü gibi kullanılsa da modernliğin kendi tarih bilinci içinde kültüre özgü ve yerel bir şekilde oluşmadığını belirtmektedir. Bu durum toplumlarda bireyin yabancılaşmasına neden olmaktadır. Oysa kültürel kişiliğin batıya öykünerek şekillendirilmeye çalışılması Batıya sürekli ulaşılması gereken bir hedef gözüyle bakılması Osmanlı Türk toplumunun modernleşmesini engelleyen sebepleri oluşturmaktadır (Göle, 2011: 8).

Göle “Modernitenin yerel olandan geleneklerden dini olanın köklerinden kopuş sürecini beraberinde getirdiğini ” (Yücedağ, 2010: 72) öne sürmekte olup, Batı dışı Modernleşme

kavramını teorize etmiş, Kemalist modernleşmeyi Batıcıların muhafazakârlara olan üstünlüğü olarak nitelemiştir. O'na göre kimlik dayatmacılığı ile ele alınabilecek bu süreçte Kemalist reformların etkinliği söz konusudur. Toplumsal yapıyı şekillendiren bu devrimin ideolojik karşıt fikirleri oluşturduğunu ve bu fikirlerin siyasal meşruiyet ve temsilcilik arayışında olduğunu belirtmektedir. Göle tarafından yüzünü Batıya dönen kendini orada tanımlamak isteyen Türk toplumundaki bireylerin arada sıkışmaları, kimlik bunalımına sahip olmaları gündeme getirilmiştir (Şahin, 2019: 41). Batıyı merkezden kaydırıp toplumu kendi içinden okuma onu yeniden anlamaya yönelik kavramsallaştırmaları ile Göle modernliği kendi tarihsel havzamızın içine yerleştirmeye çalışır. Nitekim O kültürel kişiliğimize ait birçok değer toplumun içsel dinamikleri dışında Batı temelli çözümlenmeye çalışılmasını kültürel bir şizofreni olarak işlemiştir (Yücedağ, 2010: 76). Öyle ki İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e yaşanan toplumsal değişimde özne olan birey bu kültürel şizofrenin etkisiyle kendi değerlerinin süzgecinden geçirdiği bir hayat görüşü oluşturamamıştır. Göle'ye göre kendi geleneklerine yabancı alaturka bakış sergileyen birey kendi değerlerine negatif bir tutum sergilemektedir. Yaşadığı ana yabancılaşan bu bireyler kendilerine gelecekte ya da idealleştirilmiş geçmişte kurgularlar. Modernliğe yüzünü dönen bu bireylerin aidiyetlerini ispatladıkları toplumsal pratikler onların izledikleri farklı güzergâhlarla kişilikleri hakkında ipuçları vermektedir. Nitekim Türk modernleşmesi ile ilişkilendireceğimiz bu teorik boyutlarda özellikle Türk modernleşmesinin bel kemiğini oluşturan kadınlara yönelik kamusal görünüm ve yurttaşlık gibi kavramlar özellikle Türk toplumunun Kültürel kişiliğinin somutlaşmış halidir (Göle, 2011: 171).

2.2.1.2. Niyazi Berkes

Ödünsüz bir Atatürkçü ve sol görüşlü bir düşünür olan Berkes'e göre " Türk modernleşmesinde Cumhuriyet'i yeni bir aşama ve asıl modernleşme süreci olarak ayırt eden en önemli özellik devrimciliktir" (Akın, 2021: 18). Devrimciliği ve laikliği esas alan modernleşme tezinin en önemli özelliği olan radikal kopuş onun aynı zamanda Kemalizm ideologu olarak da kabul edilmesini beraberinde getirmiştir. Marksizm ile Kemalizm'i bir araya getirme çabasında olan Yön Grubuna da yakın olsa da çalışmalarında Osmanlı toplum yapısının kendi iç dinamiklerince incelenmesi gerekliliğini de vurgulayan Berkes Atatürk devrimlerinin meşrulaştırılması çabasında

olmuştur. “Türkiye’de Çağdaşlaşma” kitabı ile Batılılaşma kavramının karşılığını Sekülerleşme ya da çağdaşlaşmada bulduğunu belirtmiş, laiklik kavramının da birçok kültürel öge ile tanımlanabileceğini belirtmiştir. Düşünce sistematığının temelinde bulunan laikliğin resmi ideolojinin temelinde yer alması gerçeği Onun İslamla geleneğin iç içe geçtiği Osmanlı toplum yapısını analiz etmesini zorunlu kılmıştır. Kutsal hale gelmiş bu yapı modernleşme sürecinde geleneğe bağlı olan taraf olup karşısında modern olanı bulundurmaktadır. Berkes Osmanlı subayı Mustafa Kemal Paşa ile Cumhuriyet’in kurucu lideri Atatürk arasında farklılaşmanın gerçekleştiği dönemi laikliğe ulaşmak için basamak olarak görmüştür (Akın, 2021: 16). Çalışmamızın bağlamını oluşturan kültürel kişiliği ele alırken modernleşme öncesi geleneğin din ile iç içe geçtiği yapının tarihsel bir dönüşümle laik, seküler bir devlet yapısına evrilmesini göz önünde bulundurmamız gerekmektedir. Bu aşamaya gelene kadar toplumsal gerçeklikler ve toplumsallaşma deneyimleri kültürel kişilik için dönüm noktası olmuştur. Türk modernleşmesi homojen bir toplum yapısında süreklilik esaslı bir yaklaşımla aynı dinamiklerin etkisinde kalmamıştır. Kopuş ve süreklilik esasından bakıldığında farklılıkların iç içe geçmiş yapısının farklı önceliklerle biçimlendirdiği bir durum söz konusudur. Dolayısıyla bazen kopuş niteliği gösteren süreç bazen ise süreklilik esaslı yaklaşım sergilemektedir (Ertugay, 2020).

2.2.2. Süreklilik Esaslı Yaklaşım

Halk deyimiyle akan suyun akacağı mecrasını bulduğu; Tanzimat ile başlayan birinci ve ikinci Meşrutiyetle devam eden Osmanlı modernleşmesi, Jön Türkler, Osmanlı aydınları ve Cumhuriyetçi seçkinlere evrilen düzlemde etkisini göstermiştir. Bu etkileşim sürecinin devlet geleneğinin devamı niteliğindeki tavrı, kurumlar üzerinde etkili olmuştur. Nitekim Osmanlı siyasi yapılanmasının üslubunu oluşturan Weber tarafından kullanılan siyasi örgütlenme modeli patrimonyalizm, Türk modernleşmesiyle paternalist bir yaklaşım sergileyen Cumhuriyet 'e aktarılmıştır. Toplumda kurumlar üzerinde etkin olan bu aktarım mekanizması her iki döneminde özelliği olan güçlü devlet geleneğinin sürekliliğini sağlayan yapının iç dinamiğini oluşturmaktadır (Çaylak ve Çelik, 2008a). Toplumsal dinamiklerde batının akılcılığının hedeflendiği Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan bu dönem devletin bekası sorunsalı etrafında süreklilik tavrını esas almıştır. B. Lewis Türk modernleşmesinde Batılılaşmayı mümkün kılan sürekliliğin nedenini

sorguladığında özellikle Batı karşısındaki tutkulu ve kararlı seçimin altında yatan nedenlerin din, devlet geleneği, dilden ve yerel adetlerden beslendiğini belirtir. Kendine özgü kimliklerin şekillenmesini sağlayan bu kaynaklar ile İslam coğrafyasında farklı bir noktada duran Osmanlının, Avrupa coğrafyası ile yakın temasta bulunuşu da bu seçiminde etkin bir rol oynamıştır (Oktay, 2017: 52). Mitik zaman anlayışının kutsallık içerdiği dönemler değer ifade eden bir tür yaratılış anıdır. İlk zamanlar miti diye adlandırılan bu anlayış toplumların mitleri, efsaneleri ve dinleri tarafından paylaşılmaktadır. Kültürden kaynaklanan önem verme derecesi mitlerin dönemsel olarak aynı zaman dilimine düşmesini engellemektedir. Meşruiyet kaynağı dönem olarak da adlandırılan ilk zamanlar mitinde, doğurganlık, yaratıcılık söz konusudur. Dolayısıyla sıradan zamanın kimliksizliği ancak ilk zamanı tekrar etme ile giderilip anlam kazandırılır. Aslında Tanzimat'la birlikte geçmişin altın çağ çerçevesine içerik değiştirilip yeni bir ideal şırınga edilmiş gibi ele aldığımızda Batılılaşmaya yönelik yaklaşımımızda geçmişte olan ideale uygunluk sorununu gündeme getirdiğimizi görmekteyiz. Yani aslında derinden işleyen bir süreklilik hali Türk modernleşmesine hâkim gibidir. Derinlerde bulunan mitik kalıplar toplum ve siyasi sistem tarafından yapılan tercihlerde kullanılabilmektedir. Malinowski toplumların sahip oldukları mitlerin hemen her zaman o toplumlar açısından birer kalıcı akit oluşturduğunu söyler. Levi Strauss'a göre günümüz toplumların sahip olduğu ideolojik düşünceler geçmişteki mitlerin yerine geçmiş olup her ikisinde toplumsal dönüşümlerde değişimi tetikleyici toplumu toplum yapan araçlardır. O halde modernleşme sürecinde yeni ile geleneğin kaynaşmasını sağlayan ve süreklilik algısını yaratan unsurların başında mitler gelmektedir. Osmanlı aydınları ve genç Türkiye, köklü mitlerini kullanarak onlara yeni içerikler kazandırarak modernleşme düşüncesine yön vermişlerdir. Gerek imparatorluk dönemi gerekse onun mirasçısı Cumhuriyet döneminde kendilerine özgü tavır ve alışkanlıklarla tepkilerini vermişlerdir (Oktay, 2017: 59-60). İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçen devamlılıklar İmparatorluk döneminde başlayan Batılılaşma çabalarının uzantısıdır. Sözgelimi bürokrat egemenliğinin olduğu yöneten ve yönetilenler ilişkisi, devletçi seçkinçi görüşle tepeden inme geleneği sınıfsal yapının sürekliliği ile ilgili bu uzantının örneklerindendir (Kongar, 2019: 316). Tanzimat ile birlikte medenileşme kavramından hareketle geçmişin altın çağ düşüncesini geleceğe yansıtmak maksadıyla yeni siyasi girişimleri meşrulaştırma girişiminde bulunan yönetici sınıf Cumhuriyetin kurucu kuşaklarının yetiştikleri iklimi

şekillendirmiş olup onlarında bu iklim gereği yeniliklere olan yaklaşımını şekillendirmiştir. Geçmişin mitsel düşünce biçimleri bu kuşakların edimlerini de onlardan öncekiler gibi etkilemiştir (Oktay, 2017: 13). Dolayısıyla özellikle Genç Cumhuriyet'in yenilikleri kopuş diye adlandırılmaz, süreklilik esastır.

2.2.2.1. Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak Ziya Gökalp

Türk modernleşmesini kültür ve medeniyet eksenli ele alan Gökalp'ın Cumhuriyet'in kurucu kadroları üzerinde oldukça büyük bir etkisi bulunmaktadır Onun milletler üstü konuma sahip olan medeniyet tanımı bünyesinde var olan kültürün, ancak kendi otantikliği ile bir şube olabileceği varsayımı; kültürün birleştirici gücünün etkisiyle, Osmanlıdan devralınan mirasın şekillendirilerek, millî kültürün yeniden tanımlanmasına ve bu tanıma göre toplumun dizaynına sebep olmuştur (Akın, 2021: 210). Gökalp'ın yapmış olduğu sosyolojik analizlerde kültür Uygarlık/medeniyet, halk-havas/seçkin, birey-toplum gibi ikili yapılar kayda değerdir. Bu karşıtlıkların toplumsal yapıyı oluşturduğunu belirtmektedir (Alver, 2014). Medeniyeti alıp kültürü devam ettirelim görüşünde olan Gökalp bir sentezci olarak Batının bilim ve teknolojisinin uluslararası olup hiçbir ulusa mal edilemeyeceği görüşündedir (Akpolat, 2014: 16). Gökalp kültür-medeniyet ayrımı ile her iki kavrama ait olan özellikleri belirtmiştir. Değiştirilemez olan kültürü milli olarak betimlemekte, medeniyetin ise kültürlerarasında kullanabileceğini belirtmektedir. Evrensel olan medeniyet unsurları değiştirilebilmektedir (Alver, 2014). Türkiye Cumhuriyeti'ndeki modernleşme sürecindeki ideolojiyi biçimlendirmiş olan Gökalp'ın temel yapıyı milli unsurlar üzerine inşa etmesi ile gündeme gelen milli kimlik kavramı; çok uluslu bir yapıdan ulus temelli bir siyasi yapılanmaya geçiş için zorunluluktur. Genç Cumhuriyet ile oluşumunu tamamlamış olan Uluslaşma süreci kendi kökleri üzerinde yükselişi, dil ve edebiyat öncelikli olmak üzere kültürel öğelerde önemli adımlar atılmasını gerekli kılmıştır. Bu noktada Ziya Gökalp ‘ ‘ Türk tarihinin, dininin, dilinin edebiyatının, sanatının, felsefesinin, sosyolojisinin, hukukunun kısacası Türk varlığının araştırılması gerektiği bir dönemde ‘ ‘öncü olmuş bir aydındır (Gökalp, 2014a: 12). Türk'ün kendisini başkalarından nasıl ayırdığı sorunsalı ile araştırmalarını sürdürmüş özellikle halk kültüründen aldığı konuları işleyerek kültürel kişiliğimize yönelik kavramları anlamlandırmıştır. Türklerin din ve dil konusunda farklılaştıklarını bu öğelere

ait kültürel kodların ancak Türk mitleri, destanları, efsaneleri ve Türk dönemine ait halk anlatılarının incelenmesiyle çözülebileceğini vurgulamıştır. Onun şahsi görüşünde Türk kelimesi töre kelimesinden çıkmış olup eski Türklere atalarından kalan bütün kaidelerin toplamını oluşturmaktadır (Gökalp, 2014a: 21). Gökalp’a göre Türkler ilk önce Uzak Şark Medeniyetine dâhil olmuşlar İslamiyet’i kabulden sonra Şark medeniyeti ve bu çalışmada ele alınan modernleşme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilen Tanzimat ‘tan beri de Garp medeniyetine girmek istemişlerdir. Türklerin farklı medeniyetlerle temas etmelerine rağmen harslarını koruduklarını ortak müesseseleri olmasına rağmen özsel değerlerinin savunulduğunu belirten Gökalp’a göre Türk harsının özünü oluşturan kavramlar farklı medeniyetlerle temas edilse bile uyum süreçleri ile devamlılık esaslı şekillenmiştir. Türk’ün nazarında kutsiyet çok kıymetli olup bütün mevcutların ruhları olması esastır. Yani kutsi olan şeyler mukaddes (kutsal) ve gayri mukaddes olarak (kutsal olmayan) isimlendirilir ve Kültürel kişiliğin nüveleri olan değerlerin özünü oluştururdu (Gökalp, 2014a: 128). Gökalp’a göre her kavmin harsı yani kültürü vardır. Gökalp’ın hars terimini kullandığı kültürel yapı O’na göre’’ ulusal, yerel değerler ve toplu yaşam biçiminin ürünüdür’’ (Yahyagil, 2019: 53). Ayrıca bu yapı insan gruplarınca benimsenen paylaşılan değerler, inançlar ve sembollerle pratiğe dönüşmektedir. Türk kültürünün ortak motifleri geleneksel alışkanlıklar, törensel (ritüel) davranışlar, destanlar, yerel söylemler ve güzel sanat faaliyetlerinden çıkarılabilir (Özkul, 2015). Milli değerler üzerine kurulmuş olan harsın aksine medeniyette millilik yerine evrensellik ön plandadır’’ (Gökalp, 2014a: 158). Modernleşmenin Türk kültürü üzerinde etkilerini incelediğimizde öncelikle bu Türk harsının içinde bulunduğu medeniyetle olan ilişkisini ele almamız gerekmektedir. Harsı kuvvetli olan milletin, medeniyeti zayıf bir milletle olan siyasi mücadelesinde galip gelişinin göstergesi olan Türkiye Cumhuriyet’i, Osmanlı İmparatorluğu’ nun kozmopolit idaresinin boyunduruğundan kurtulmuş harsi (kültürel) istiklalini ve siyasi hâkimiyetini kazanmıştır (Gökalp, 2014b: 59). Osmanlı medeniyetinin bileşenleri Türk, Acem, Arap harsları olmakta İslam dinini çimento vazifesi olduğu yapılanma ile Şark medeniyetine dâhildir. Ancak Batılılaşmanın getirdiği birçok müessese Garp medeniyetini de gündeme getirmiştir (Gökalp, 2014b: 57). Şark medeniyetinin İslam medeniyetiyle özdeşleştirilmemesi gerektiğini hatta köken itibarıyla Şark medeniyetinin Doğu Roma Medeniyetine uzandığını belirten Gökalp’a göre Garp medeniyetine yönelişte Osmanlı medeniyeti ortadan kalkacaktır. O’na göre Türk

modernleşmesi İslam diniyle beraber Türk harsı ve Garp medeniyetinin hâkim olacağı dönemi beraberinde getirmiş olup Türkçülük kavramı ise Türk harsının halktan milli harsa aktarılmasında ve Garp medeniyetinin özümzenmesinde anahtar rolü almıştır. Türkçüler Tanzimatçıların Osmanlı medeniyeti ile Garp medeniyetini uzlaştırıcı tavırlarının yerine tamamıyla Garp medeniyetine yönelmişler; Türk ve Müslüman kalmak kaydıyla esasî Bizanslı olan Şark medeniyetine yüzlerini dönmüşlerdir (Gökalp, 2014b: 60). Kültürel devamlılığı esas alan yaklaşımıyla Milli harsı, kültürel kişiliğimize ait değerleri ön plana çıkaran Gökalp'ın hars ve medeniyet ayrımı özellikle Türk modernleşmesi öncesi ve sonrası Türklerin Osmanlı medeniyetindeki konumunu, kişisel özelliklerini besleyen kaynakları ve dünya görüşlerini analiz etmemiz için rehberlik etmektedir. Osmanlı ve Türk ayrımıyla aslında duyguların ve bilgilerin ayrıştırdığı medeniyet ve hars kavramlarının ele alınması gerektiğini belirten Gökalp Türklerin kişilik özelliklerini şekillendiren sevgi, hoşgörölü olma gibi özelliklerin İslamiyet'ten önceki dinlerin etkisiyle muhabbetullahın kapsayıcılığı ile sevgi ekseninde yeşerdiğini belirtmiştir (Gökalp, 2014b: 55). Türk kültürüne ait kültürel kişilik özellikleri ortak kültürden, dinden doğan bir duygu olarak var olmuş ancak modernleşme gibi tetikleyici sebeplerle bu duyguyu meydana getiren kültürel öğeler zamanla değişmiştir. Gökalp medeniyette Batıdan geri kalmışlıktan bahsetmekte ve de kabul etmekte ancak hars ile ilgili olarak hiçbir milletin üstünlüğünün kabul edilmeyeceğini belirtmektedir. (Gökalp, 2014b: 121). Türkler Osmanlı medeniyeti içinde idare olunan sınıfı teşkil ediyorlardı. İdare eden kendini milletin hâkimi olarak gören Osmanlı zümresi tarafından sevilmeyen Türkler kendi harslarını oluşturmuş ve Osmanlı medeniyetine karşı kayıtsız kalmışlardır. Sarayı temsil eden zümrenin yaklaşımı karşısında Türklerin mazlumiyeti (ezilmişliği) söz konusuydu. Osmanlı medeniyetinin gözde yönetici sınıfları, Osmanlı şairleri, Osmanlı musikişinasları, uleması, kazaskerlikte, kadılıklarda maddi bir doygunluğa ulaşmışken Türk harsının etkisiyle etkin eserler veren halk söz ve şairlerini ise halk besledi. Halk hocaları, şeyhlerin Türk olarak kalmasında bu sürekli ilişkinin etkisi büyüktür. Millete benliğini ve ülküsünü öğreten Gökalp, bireysel kimlikleri daha büyük bir birliğe bağlayan ona karakter kazandıran milli kültür ifadesiyle toplumsal ve bireysel anlamdaki kazanımlarımızdan yola çıkmıştır. Millet kavramı için teorik tanımlamalardan ziyade zihinsel sınırlarımızı genişletmeye çalışan ve yapmış olduğu rehberlikle milli kimliğin inşa süreci görevini üstlenmiş olan Gökalp'a göre '' Türkçülük Türk milletini

yükseltmek demektir’’ (Gökalp, 2014b: 12). Gökalp Kültür temelli ele aldığı Türkçülük kavramını;

1.Türkiyecilik (Bugün gerçekleşen)

2.Oğuzculuk ya da Türkmencilik

3.Turancılık şeklinde üç aşamada incelemiştir. Gökalp ‘in millet tanımının şekillendirdiği Türkçülük ülküsünün bahsi geçen aşamalarının kökeninde dil, din, ahlak ve estetik anlayışı açısından ortak eğitim almış bireylerin oluşturduğu bir halk kitlesi bulunmaktaydı (Güvenç, 1995: 27).

Türkiye Türkçülüğünün kökeninde yer alan Millet kavramının tanımında sahiplenmenin olduğunu Türküm diyen herkesin bu şekilde kimlik kazandığını belirten Gökalp için esas olan aynı kültürel unsurlardan beslenebilmektir (Gökalp, 2014b: 13). Bu ifadeden anlaşılan odur ki millet ne ırki ne kavmiyet esaslı ne siyasi nede bir iradi zümre olarak ele alınamaz. Türk köylüsü onu’’ Dili dilime uyan dini dinime uyan’’ diyerek tarif eder. İnsan kişiliğine ait olan özelliklerin şekillenmesini sağlayan çevre ile olan etkileşimindeki ilk yer olan Ailede Türk terbiyesinin olmasının önemini vurgulayan Gökalp, ancak bu şekilde farklı ülkelerden olsalar da bu insanların millettaşlarımız olarak görüleceğini belirtmiştir (Gökalp, 2014b: 38). Türk kendine ait bir harsı olan milletin adıdır. Türk’ün yalnız bir lisanı bir tek harsı olabilir. Türk’le Osmanlı arasındaki ilişkilendirmeyi hars ile medeniyet üzerinden yapan Gökalp Türklerin kibir ve övünmeden hoşlanmadığını, ancak Osmanlılarda kibir ve övünmenin hâkim olduğunu belirtmiştir. Türklerin kesin bilgili, iyimser, ümitli ve sağlam olduğunu belirtmiş kültürel kişilikle ilişkilendirilebilecek birçok özellikte bu ikililiği belirtmiştir. Gökalp özellikle Osmanlı medeniyetinin unsurlarıyla Türk harsının özelliklerini kıyaslamış, kültürel kişiliğimizi oluşturan birçok değerın Avrupa’da Türkperestliğe (Türk hayranlığına) sebep olduğunu belirtmiştir. Bu değerleri alçak gönüllü, gösterişsiz, farklı fikir ve tavırlara saygılı, dindar, iyimser, olarak nitelendirmiştir. Bu kavramın öznesi olan kişilerin arasındaki bağılılıkları kültür olarak ele alan Gökalp hars ve medeniyet şeklinde ayırmda bulunmuş milli olan öğelere hars uluslararası olan ise medeniyet olarak isimlendirmiştir. Toplumsal yaşantıyı şekillendiren kültürel süreçler ahlakın ve hukukun temelini oluşturmaktadır. Farklı medeniyetlerden özellikle Modernleşme söz konusu olduğunda Batı medeniyetinden alınacak ilim teknik ve sanatla ilgili öğelerin Türk milletinın harsını besleyip geliştireceği görüşündedir. Ancak taklitçi konumuna düşmemek için milli şahsiyetin yani kültürel

kişiliğimizin korunması zarureti üzerinde durmuştur. Harsı meydana getiren milli değerler, gelenek ve görenekleriyle sosyal kurumlarını şekillendirmiş olan milletlerin medenileşmek adı altında taklitçilikten kurtulabileceğini yabancıların kültür sömürgesi olamayacaklarını belirtmiştir.

2.2.2.2. Kültür Değişmeleri Mümtaz Turhan

Turhan Kültür Değişmeleri adlı eserini Londra’da hazırlamış olduğu doktora tezinden yola çıkarak düzenlemiş, eklemiş olduğu yeni bölümlerle genişleterek Türk toplumunda ana sorun olarak gördüğü Türk modernleşmesinin kültür üzerindeki etkilerini incelemiştir. Kültür sosyolojisinin önemli isimlerinden olan Turhan Malinowski, Bartlett, Rivers başta olmak üzere birçok etnologun görüşlerinden faydalandığı eserinde kültür ve medeniyet ayırımına yönelik sunduğu görüşlerine dayanak oluşturmaya çalışmıştır. Sorunsallaştırdıkları kavram olan kültüre yönelik farklı görüşleriyle Wissler, Redfield, Parsons, Herskovits, P. Radin, Kroeber ve R. Linton’da kültürel antropoloji disiplini içerisindeki geniş faaliyetleriyle kitaba konu olmuşlardır (Turhan, 1987: 21).

Muhafazakâr bir düşünür olan Mümtaz Turhan Türk modernleşmesi sürecine tarihsel süreklilik ideali yönünden bakmıştır. Bu ideal değişim çabalarını yenilikten ziyade yaratıcılık olarak yorumlamıştır. Asıl olan yeni olanın mevcuda göre yeniden yorumlanmasıdır Turhan Kemalist modernleşmenin dayanaklarından olan pozitivizmin Batı medeniyetinin üstünlüğüne dair görüşlerine karşı çıkmıştır. Kültürü maddi ve manevi yönleriyle ele almış bir toplum mühendis olan Turhan bu görüşlerin etkisiyle kültürün özünü oluşturan manevi değerlerin göz ardı edildiği bir kültürel değişikliğin sadece maddi ihtiyaçları gidermeye yaradığı düşüncesindedir. Oysa iki asra yakındır sürmüş olan ve Genç Cumhuriyet ile sonlanmış olan modernleşme kapsamındaki kültürel değişimlere yönelik manevi alandaki tepkiler önemlidir (Akıncı, 2008). Nitekim Turhan’a göre kültür değişmelerinde insan faktörünü görmezden gelerek sadece kurumlar bazında değişiklik yapılmamalıdır. Kültürel kişiliği yansıtan birey ile devlet arasındaki bağı göz ardı eden bu yaklaşım toplumsallaşmayı engellemektedir. Oysa Mevcut sistem ve siyasi yapıyla örtüşen yeni kültürel unsurlar aynı zamanda sosyal bütünleşmeyi de sağlayacak olan kaynaklardır. Bu kaynaklar içinde bulunan toplumun ortak yönelişlerinden, fikir sistemlerinden zihniyetinden beslenmektedir. Onun için kültür

değişmelerinde kültürel kişiliğin doğru analiz edilmesi kültürel unsurlara olan yaklaşımda belirleyici bir unsurdur (Turhan, 1987: 64). Turhan ele aldığı konuyla ilgili aynı adı taşıyan eserinde; Kültür değişmelerinde yabancı kültürle temasın başlangıç olarak ele alındığını öne sürmektedir. Bu temastan sonra gelişen sürecin üç safhada geliştiğini belirtmiştir. Öncelikle ilk temasta olanların benimseyişi ve kabullenişleri, sonrasında diğer fertler tarafından benimsenip kabul edilmesi ve en son bu unsurların mevcut kültürle uyum ve benzeşmesi için geçirmesi gereken dönüşümlerden bahsetmektedir. Bu çalışmada ele alınan dönüşümün (Türk modernleşmesinin) Türk kültürüne olan etkileri sorunsalının kökeninde aslında Turhan'ında belirttiği gibi kültürel değişmelerin kaynağı olan Batı medeniyetine olan yaklaşım bulunmaktadır. Turhan bu yaklaşımın belirleyicilerinin anlama merakı ile tetiklenip yenilik, fayda temini ve itibar kazanma arzusuyla şekillendiği görüşündedir (Turhan, 1987: 56).Kültürel kişilik bağlamında bu kavramları ele alarak bireyden bireye değişecek olan bu değişkenlerin bireylerin psikolojisine bağlı olduğunu ve davranış örüntülerini oluşturduğunu göstermek amaçlanmaktadır. Zira toplumda kültürel değişmelerin getirdiği her yenilik herkes tarafından olumlu bir tutumla karşılanmamaktadır. Toplumsal kişiliği belirleyen bu tavırlar farklı kimlik yapılarından beslenmektedir. Özellikle Cumhuriyet dönemindeki modernleşme çabalarının getirdiği kültürel değişmelere eleştirel bir bakışla yaklaşan Turhan bu sürecin dayanağı olan Aydınlanma düşüncesinin akla yönelik salt gerçeklik çıkarımına karşı çıkmıştır. Aklın gerçekliğinin tek gerçeklik olmadığını pozitivist ilerlemeciliği baz olan Kemalist modernleşmenin bu dayanakla sosyal dokuyu değiştirebileceği amacının yanlış olduğu kanaatindedir. Ancak bu yapmış olduğu çıkarım onun değişim karşıtı olduğu anlamına gelmemektedir. Onun modernleşme anlayışı kendi kendine doğal bir süreci bünyesinde barındırması ile öne çıkmış olup bireyin karşılaştığı kültürel unsurlara uyum sağlamasıyla ilgilidir (Akıncı,2008).Türk modernleşmesine yönelik çözümlemesinde toplumsal yapıya yönelik yapılan inkılâplardaki amaçtan sapıldığını belirten Turhan ilmin rehberliğini kurumlarda esas kılmaya yönelik hedeften sapıldığı görüşündedir. Başarısızlığı bu noktada arayan toplum mühendisi ilim merkezli zihniyet değişikliği yerine inkılâbın kendisini amaç olarak gören taraftarlarca sürecin sekteye uğratıldığı görüşündedir. Türk inkılâbının Kendinden önce Osmanlı dönemindeki ıslahat ve batılılaşma hareketlerinin devamı niteliğinde olup sığ bir görüntü sergilendiğini belirtmektedir. Kültür değişmelerini serbest ve mecburi olarak sınıflandıran Turhan bu

kategorizasyonu şehir ve köy bazında uygulamış bulunmaktadır. Ülke genelindeki değişiklikleri şehirlerle sınırlı tutmuş köylerde serbest ve kendiliğinden bir sürecin yaşandığını belirtmektedir. Araştırmaları ile eskiye bağlılığın esas olduğu köylerde yaşanan değişikliklerde yerine daha iyisi konulmadan hiçbir kültürel unsurdan vazgeçilmediğini göstermektedir. Turhan Fayda esaslı bu yaklaşımıyla esas olanın seçici olabilmekle sağlandığını; bu sürecin temas edilen kültürden hangi unsurların nakledildiğine karar verebilme serbestisine bağlı olduğunu belirtmektedir. Sonuç olarak Turhan modernleşmesini Batılılaşma olarak ele aldığı, cumhuriyet inkılâplarıyla son bulan sürecin başarılı olmadığını bunda da en önemli etmenin sonuçların sebep sanılmasından kaynaklandığı görüşündedir. Bu görüşlerini ifade ettiği dönem incelendiğinde (1946 'lı yıllar) milli kültür, milli kimlik problemlerinin çözüm arayışlarında olduğu görülmektedir. Turhan özde Gökâlp geleneğinin devamı niteliğinde medeniyette inkılapçılığın etkisiyle şekillenen batılılaşmayı, kültürde ise Türk milli kültürünün devamlılığının garantörü olan muhafazakârlığı uzlaştırmaya çalışmaktadır. Batı medeniyetini ilimle özdeşleştirerek bu zihniyetin etkisinde gelişen sanayileşme ve hızlı sosyal değişime karşı mesafeli duruşuyla kontrollü bir sosyal değişmeyi amaçlamaktadır. Oluşturulacak tarım kültür ve sanayi kentleri projeleri bu amaca yönelik projeleridir (Bora ve Gültekin, 2006: 194).

2.2.2.3. Kültürel Çerçeve Erol Güngör

Kültür değişmesi problemini sosyal değişme ve tarihi süreci ile birlikte gündemine alan Güngör Batılılaşmanın çağrıştırdığı Batı medeniyeti üzerine kurulu bütünleşik bir insanlık düzeninden öte her toplumun kendine has kültürel özellikleriyle donatıldığı gerçeğinden yola çıkmıştır. Özellikle Türk modernleşmesindeki değişime yönelik meselelerde ‘‘şahsi sempatilerden ve ideolojik’’ yaklaşımından uzak tavrı kültür, milliyetçilik, tasavvuf, din aydınlar gibi konularda fikirlerine başvurulmasını gerekli kılmıştır. Özellikle kimlik ve Kültürel kişilik gibi hususlarda kendine has kültürel çerçevesi içinde kültür sosyolojisi örneği sunan sosyal psikoloğun derinleştiği alan toplumumuzun dönüşümüne yönelik modernleşme meselesi ve bunun gelenekle ilişkilidir. Bir milletin kazandığı kültürel kişiliğin kökeninde kültürel değerler olduğunu ve bunun batılılaşma adına başka milletlerin değerleriyle evrensel vazgeçilmezler olarak değiştirilmesinin kimlik problemlerine yol açacağından, kimiksizleşme tehlikelerinden

bahsetmektedir (Atasoy, 2010). Türk toplumuna yönelik kültürel okumalarını bu çerçevede yapan Güngör özellikle manevi kültür olarak nitelediği din, sanat, ahlak gibi unsurların kültürel kişiliğe rengini ve karakterini verdiğini belirtmiştir. Güngör, bu önemli konuyu daha farklı bir boyuta taşır ve kendi yorumunu geliştirir. O, değiştirilmesi gerekenin medeniyet değil kültür olduğunu belirtir. Çünkü saf kültür yoktur ve kültür değişmesi normal bir süreçtir. Bir toplumun gelişebilmesi için kültür değişmelerine açık olması gerekir. Modernlik de bu anlamda ele alınabilir. Ancak önemli olan başka toplumlardan alınan unsurların kendi medeniyet değerleri çerçevesinde işlenmesi ve kendi özgün gelişmesini üretilmesidir. O, kültürde otantiklik meselesini kültürün orijinal kökenlerinde değil orijinal sonuçlarında aramaktadır (Alver, 2014: 456). Modernlik ile ilgili yaklaşımlarında bilgini kaynağını pozitivizmde arayan Batı'nın aksine taraftar olmayan Güngör için kültürel değişimde önemli olan bir toplumun kendi değerlerine göre doğru bir yorum yapabilmesi ve bunu pratiğe geçirilmesidir. Erol Güngör'ün katkıları da kendi dönemlerindeki değerlendirmeleri açısından önemlidir (Akın, 2021: 215).

2.2.2.4. Merkez Çevre Yaklaşımı Şerif Mardin

Batı kaynaklı yaklaşımlarla Türk toplumsal yapısı ve kültürel değerlerinin açıklanamayacağını öne süren, dolayısıyla modernleşme kuramlarına ait kavramların birebir Türk toplumuna uygulanması anlayışına mesafeli bir bakış sergileyen Mardin, bu süreçte bize çelme takan strüktürel unsurların neler olduğuna yönelik alanların kökenlerini araştırmıştır. Osmanlı Türk toplumsal yapısına yönelik göstermiş olduğu ilgi Osmanlı Türk toplumunun modernleşmesinin engelleyen unsurları bulmayı amaçlamaktadır (Takış, 2008: 25). Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu ve Jön Türklerin Siyasi Fikirleri isimli çalışmalarıyla başlayan yolculuğunu incelediğimizde çalışmamıza konu olan Kültürel kişilik bağlamında ele aldığımız Türk modernleşmesine kaynaklık eden arka planı görme imkânına kavuşmaktayız. Kültürel kişiliğin şekillendiği toplumsal yapıda devamlılığı esas alan, bunu sağlamak için de sosyal değişimin gerekliliğini vurgulayan Mardin toplumsallığa bakışında din, dinsel tutum ve davranışı merkeze almıştır. İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçiş sürecinin Türk kültürü üzerindeki etkileri merkezdeki bu değerler ile ilişkilendirilerek ele alınmalıdır. Neticede Toplumsal Kültürün Kişilikteki ifadesi olan Kültürel Kişiliğimiz bu değerlerden beslenmekte olup Osmanlı İslam toplumunu ve bugünkü Türkiye'yi Batı toplumlarından ayırmaktadır.

Mardin ‘‘Din ve İdeoloji’’ adlı eserinin asıl gayesi olan bu ayrımı göstermek için dinin ideolojik işlevini anlamaya çalışmış ve çalışmamızda kilit önem taşıyan şu sonuca varmıştır Din bir dünyayı anlama ve kendini o dünyada belirli bir yere yerleştirme modeli olarak fonksiyon göstermektedir (Mardin, 1992: 25). Dinle ilgili kültürel, toplumsal siyasal sorunlara tarihsel süreklilik içinde yaklaşan Mardin modernleşmeyi ele alırken çevre -merkez etkileşiminden yola çıkmış; merkezi yapılanmasında seçkinlerin padişahın olduğu güçlü Osmanlı ‘da, çevreden kopuk bir Türk modernleşmesini din ve ideoloji odaklı okumuştur. Mardin saray ve bürokrasisini Merkeze geleneksel Halk kitlesini ve yenilikçi grupları da çevreye yerleştirmiştir. O’na göre Gerek Osmanlı modernleşmesi gerekse Cumhuriyet modernleşmesinde belirleyici güç olan bürokrasinin ve din etmeninin merkezdeki konumu modernliğin şekillenmesi açısından önemlidir (Akın, 2021: 23). Bireyin toplumun bir üyesi olmasını sağlayan birçok kimliğinin kazanılmasında din etkin bir görev almaktadır. Osmanlı kültürüne yönelik kültürel sistemin iki farklı alt kültür den oluştuğunu belirten Mardin bu kültürleri saray ve taşra/ halk olarak betimlemektedir. Kültür ayrılığı şeklinde ifade ettiği bu ayrışmanın modernleşmeye yönelik yeniliklerle ortadan kaldırılamadığını beyan etmektedir. Cumhuriyet döneminde aydın ve halk kültürü olarak devam eden farklılaşma birçok kültürel unsuru etkilemiştir. Özellikle din algısındaki yönelimler yaşantıları etkilemiştir. Kültürel çözümlemeye konu olan eserlerinde özellikle bu ayrışmalardan etkilenmiştir (Alver, 2014).

2.2.2.5. Kemal Karpat

Türk düşüncesinde modernleşme meselesini tarihsel ve sosyolojik bir gerçeklik olarak ele alan Kemal Karpat’a göre çok kavimli ve çok dilli olan Osmanlı toplumunun bu süreci homojen ve birleşik bir siyasi varlık amacına yönelik olup kurumlar ve ünvanlar aracılığıyla yapılmıştır. Değişimin süreklilik esaslı olduğunu batı kavramlarının doğrudan taklidinden ziyade geleneksel kültür ve tarih değerlerinin içinde eritilmesi gerekliliği savından hareket etmiştir. Karpat’ın devamlılık duygusunun kökenini modernleşme başlığı altında var olanı korumaya yönelik tavırlar oluşturmuştur. Kurumlar bazında yaptığı incelemelerde birçok sembol ve uygulamaların işlev ve anlamlarıyla değiştirildiğini görmüştür. Sözelimi tuğranın sultana özgü şeklinden devlet armasına yönelik şeklen değişikliğini örnek olarak alabiliriz. Kabukta yapılan bu tarz

değişikliklerde esas olan özde İslam inancından kaynaklanan devlete bağlılık ve aidiyet gibi kültürel kişiliğe ait değerlerin vatanseverlikle özdeşleştirilip millet oluşturma süreci için kullanıldığını öne süren Karpat birlik ve dayanışma ruhunu besleyen kaynakları incelemiştir. Özellikle Abdülhamit tarafından yapılan yenileşme hareketlerinde Türk milletinin Osmanlı geçmişleriyle özdeşleştirilmeleri hedeflenmiş yeni bir kimlik oluşumuna sebebiyet vermiştir. Türkçülüğün ve milliyetçiliğin başlangıcı sayılan bu dönemde özellikle eğitim alanında yapılan yeniliklerle bireyin temel kimlikleri ve sadakatinin oluşumu amaçlanmıştır (Karpat, 2019: 499). O dönemde Abdülhamid’e karşı olan Türklüğün etnik bir kimlik değil de kültürel bir kişilik olarak ele alan Gökalp, Köprülü, Akçura gibi yenilikçi demokratik meşruiyetçilerde İmparatorluktan devlete geçiş sürecinin kavramsal haritasını çizmeye çalışmışlardır.

2.3. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E MODERNLEŞME ÇABALARI

Doğu kimliğinin temsil rolünü büyük ölçüde yitiren Osmanlı'nın yeni siyasi ve ekonomik şartlara uyum sağlama çabaları olarak da adlandırabilecek bu bölümde sorun “ bir atıf ve meşruiyet kaynağı olarak geleneksel anlayışın yerini adı henüz konmamış yeni bir anlayış ve anlam dünyasına terk etmeye başlaması sorunudur” (Oktay, 2017: 53). O halde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde yaşanan modernleşme hareketleri endüstrileşme ile ilişkilendirilip öncesi ve sonrası olarak modellenenmektedir (Kongar, 2019: 228). Çalışmamız “ kültürel kişilik ” bağlamında bu yapının çözümlemesini amaçladığından dolayı Modern toplumun yaratmış olduğu insan tipinin sahip olduğu hayat görüşünün tesiri altındaki müesseseler üzerinde yoğunlaşmaktayız. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş aşamasındaki modernleşme çabaları İmparatorluğun son dönemlerindeki Batılılaşma çabalarının yöntemsel devamlılıklarına sahiptir. Osmanlı toplum yapısındaki bürokrat egemenliği, devletçi ve seçkinçi görüşle yapılan yeniliklerle toplumsal yapıyı düzenleme geleneği bu devamlılıkların örneklerindendir. Ayrıca Osmanlı toplum yapısı Cumhuriyet'in üzerine inşa edildiği belirleyicilerden olup bu yapı ile bir kısım geleneklerin devamı sağlanırken siyasal iktidarın da niteliği biçimlenmiştir. Sekülerleşmenin getirdiği laik halk egemenliği kavramı; dinsel geleneksel yapıdan beslenen devlet anlayışını değiştirmiş, devletin siyasal bakımdan farklı olmasını sağlamıştır (Kongar, 2019: 318).

2.3.1. Toplumsal Yapı

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş süreci devletin bekası kavramıyla ele alındığında Türklerin İmparatorluğundan Türklerin Cumhuriyeti'ne dönüşümü beraberinde getirmiştir. Türkler Osmanlılığı geç terk etse de mirası yüklü olan Genç Cumhuriyet'te de birey –toplum-devlet ilişkileri toplumsal yapının dinamiklerini belirlemektedir. Büyük bir coğrafya olan Osmanlı imparatorluğunun milletler mozağının çöküşü kültürel devamlılığın sürdüğü gerçeğini değiştirmez. İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçişte kültürel dokuda ayırım söz konusu olamaz (Ortaylı, 2021, s. 111). Geleneksel Osmanlı toplumsal yapısı din/mezhep eksenli yöneten ve yönetilen ayırımını esas alan bir anlayışa sahiptir. Osmanlı toplumunda sivil toplumun yokluğu merkez ve çevre arasındaki çatışmalarda gerilimi azaltıcı bir kurumun olmayışı sonucunu doğurmuştur. Mardin'in tezinde "ara toplumsal kategorilerin" yokluğundan dolayı çatışmaların iktidar lehine merkezi fiziki güç ya da merkezi bir ideoloji (özellikle Cumhuriyet döneminde) ile çözüme kavuşturulması beklenir. O'na göre Batı'daki anlamıyla sivil toplum yoktur ancak tarikatların ve tekkelerin oluşturduğu yarı özerk bir toplumsal yapı Osmanlı toplumuna özgü şekliyle varlığını sürdürmüştür. Her ne kadar doğu despotizmi ve Asya Tipi Üretim modellerine göre sivil toplum konusunu gündemine almış olsa da Mardin'in öne sürdüğü tezi ele alırken Osmanlı Toplumuna has mahalle yapılanması, vakıflar gibi toplumsal kurum, yapı ve cemaatlerinde göz önünde tutulması gerekmektedir. Osmanlıda on dokuzuncu yüzyılda siyasetteki belirli boşluklar toplumsal yapıyı da büyük ölçüde değiştirmiştir. Yeni memur sınıfın halkla olan temasında aracı konumunda olan Eşraflar geniş halk kesimi ile yöneticiler arasında köprü vazifesi görmekteydi. Mardin'e göre eşraf ve yeni taşra din adamlarının çevre veya taşraya sızması yeni yapıların oluşumunu ve çatışmalara neden olmuştur (Arlı, 2006, s. 105). Geç Osmanlı dönemi ve erken Cumhuriyet dönemini ele aldığımız çalışmada toplumsal yapıyı Mardin'in merceği ile ele almak özellikle tasavvuf kültürünün hâkim olduğu Osmanlı toplum yapısındaki halk ve saray arasındaki ilişkileri resmetmek açısından önemlidir. Mardin'e göre (1992) Osmanlı Sultanının siyasi ve ruhani otoriteyi kendinde birleştirmiş olması ve kendi otoritesinin sadece İslam ile sınırlandırıldığı kültürel yapının ürünü olması Batı'dan farklı merkez çevre ilişkisinin temelini oluşturmaktadır. "Toplumun yapısı ve içerdiği statüler hiyerarşiktir" (Oktay, 2017: 1). İçerdiği hiyerarşik statüler ile öne çıkan Osmanlı

Toplumsal İnsan vücudu gibi dengede olduğunda sorun olmayan bir yapıya sahiptir. Bu yapı ulema, leşker ve reayadan oluşmaktadır. Bireylerin toplum içindeki yerlerini ibadet hükmünde görüp kabul edişlerinin ardında toplumu yöneten Sultanın Tanrı iradesiyle oluşmuş olduğu görüşü vardı, bu değiştirilemez kalıcıydı. Osmanlı toplumunda hâkim olan bu kutsal görüşü Batıda burjuvazi bozmuş olup getirdiği zihni değişikliklerle toplumda bireyi ön plana çıkarmıştır (Oktay, 2017: 12). Osmanlıdaki dönüşümün endüstrileşme ve Batının yaşadığı aydınlanmadan kaynaklı olmadığını belirten Kongar ise kulluktan vatandaşlığa evrilen yapıdan bahsetmektedir (Kongar, 2006: 170). Türk modernleşmesi ve toplumsal analizine yönelik yaptığı bu açıklamayla Türkiye Cumhuriyetini yirminci yüzyılın en büyük mucizesi olarak isimlendiren Kongar bizdeki laik ve demokratik rejimin aydınlanma, Endüstrileşme ve Kentleşme süreçlerine dayalı, sermaye ve işçi sınıflarının desteğiyle kurulmuş olan Batıdan farklı olduğunu belirtmiştir. O’na göre Cumhuriyetin kuruluş dönemindeki ideolojik hedefler (Halkçılık, Milliyetçilik, Cumhuriyetçilik, Devletçilik, Laiklik Ve Devrimcilik) batıda yaşanan değişime ait değerlerdir; bu hedefleri ilke edinmek beraberinde laik ve demokratik düzeni beraberinde getirmiştir (Kongar, 2006: 176). Bununla birlikte bu ilkeler devletin devamlılık esasının da seküler aracı olarak toplumdaki ilişkilerin ve devlet karşısındaki bireyin konumunu şekillendirmektedir (Çaylak ve Çelik, 2008b: 57). Kulluktan vatandaşlığa dönüş sürecinde yapılan birçok yenilik rejimin meşruiyetini dinci-gelenekçi yapıdan ulusal temele artırmaya yöneliktir. “...Dine dayanan tabakalı bir yapı...” (Akın, 2021: 52) ile anılan Osmanlı toplumunda “... Asker ve sivil bürokratlardan oluşan yönetici sınıf, âyan eşraf ve tüccarın meydana getirdiği ara sınıf ve geniş hareketsiz halk yığınları bulunmaktadır ” (Kongar, 2006: 318).

2.3.1.1. Dil

Kültürün kurucu unsurlarından olan dil topluma ait olan ortak değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan bir araçtır. Neticede “ Zihniyet dilin yansımasıdır...(Roux, 2013: 27). Kendi kültür köklerinden beslenen bir dil toplumsal gelişme için tetikleyici unsur olacaktır. Kültürel kişiliğin vücut bulmuş hali olan dil ortak değerleri, duyguları, çağrıştırmakta birleştirici yönüyle kültürün kişiliğe yansımasına aracılık etmektedir. Dil Toplumsal değişimlerin dönüşümlerin yansıtıldığı sembollerindendir. Bireylerin içinde

yaşadığı toplumda anlam haritalarını şekillendiren ona ruh veren yapılardır. Dünyü bugüne taşıyan dil, kültürel birikimlerin de kilit kavramlarındandır. Her toplumun kendi kültürel sistemi içinde şekillenmiş olan dünya görüşünün aktarılmasına aracılık eden “ dil ” insanın dünyayı edinmesiyle aynı süreçte yayılmaktadır (Alver, 2014).

“ Osmanlı toplumu yaygınlaşmış bir yazılı kültürün otoritesi ve gücü ile sabitlenmemiş denetlenmemiş geniş bir sözlü kültür toplumu olduğu için çevredeki seslerin içeriklerinde dile geldiği biçimiyle merkezin iktidarının rızayı ne düzeyde örgütlediği ile ilgili geniş bir yorum yapmak da zordur ” (Arlı, 2006: 108). Neticede sözcükler kullananın sesiyle, tavırla mimiği ile ruh kazanmış olsa da özde herkesin aynı içerik ve anlam verdiği bir sembol sosyolojik olgudur. Zihinlerde çağrıştırdığı ortak anlamlar sayesinde ki dil ve sahip olduğu öğeler kültürel kişiliğin belirleyicilerindendir. Özellikle Türk kültürüne yönelik Köprülünün Aşık edebiyatı incelemelerinde de göreceğimiz gibi milli kültürün yansıması olan bir çok sözlü ürün eski Türk estetiğini temsil etmektedir (İnalcık, 2022: 78). Modern Türk devletinin kuruluşunda toplumsal hareketleri bir araya getiren dilin bütünleştirici yapısı her ne kadar Geç Osmanlı döneminde geleneksel yapıya dönük eleştirel bir tutum sergilemiş olsa da her iki dönemde görülen odur ki kullanılan dil aynı kaynaktan beslenmiştir. Modernleşmeye yönelik söylemleri besleyen bu kaynak sayesinde “ Türk toplumunun kültürel değişimini gösteren bir söylem alanı inşa edilmiştir” (Arlı, 2006: 108).

2.3.1.2. Kişilik

Toplumsal istikrarın kurucu unsuru olan sosyal etkileşim ve bütünleşmenin kökenindeki değerler ve inançların bir parçası olduğu kişilik yapısı gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet döneminde modernleşmeye yönelik eğilimlerin şekillenmesinde etkin rol almıştır. Toplum içinde kazanılan rollerin yapılanmasında düzen ideali için belirgin kişilik özelliklerinin öne çıkarılması söz konusudur. Osmanlı toplum yapısına ait olan birçok değer modernleşmenin etkisiyle kavramsal ve pratikte değişikliğe uğramış; özellikle geç Osmanlı döneminde meydana gelen birçok siyasi gelişme düzenin en önemli ilkesi olan adaletin form değiştirmesine sebebiyet vermiştir. “Merkezdeki farklı toplumsal tabakalar ve farklı cemaatler arasında ayrılıklar arttıkça çevreye dönük mesajlarını artıran Osmanlı yöneticileri adalet ilkesini toplumun tamamını içeren bir kavram olmaktan çıkaran ve yirminci yüzyıl başlarında küçük köylünün korunması ideolojisine kadar dönüştüren bir

siyaset uygulamışlardır’’ (Arlı, 2006: 108). Mardin’in ele aldığı şekilde merkez ve çevre yaklaşımıyla değerlere yüklenen anlamları değiştiren birçok olay bireyin kültürel kodlarına da nüfuz etmiş farklı kimlikler demetiyle kişiliğin şekillenmesini sağlamıştır. Modernleşmenin etkisiyle Tanzimat ile başlayan Genç Cumhuriyet’te devam eden toplumsal yapıdaki birçok değişiklik sosyal ve siyasi şartları etkilemiş Türkiye’nin toplum psikolojisinde de dönüşüme sebebiyet vermiştir. Özellikle önce İslamlaşmak sonra Türkleşmek esasına dayalı yaklaşımların etrafında şekillenen siyasi atmosfer Türk-İslâm Sentezinin oluşturduğu kitleleri bir araya getirmiştir. Bu kitlelerin davranışların kökeninde nevrotik ve kendini kısıtlayıcı örüntülerin bulunması bizi merkezinde ezik bir öznenin yer aldığı kişilik sarmalını açıklamaya yöneltmektedir. Nitekim bu tip edilgen olsa da ilgiye yönelik duygusal ihtiyaçlara sahip olup; diğer yandan da geçmişle hesaplaşmayı tetikleyen patolojik bir intikam hissini barındırmaktadır. Bu kişilik yapısını şekillendiren ‘’ ben-ideali tehdit altına giren yığınların ideolojisidir. Siyasal fantazyaya aracılığıyla ‘‘iade-i itibar’’, ‘‘iktidar’’, ‘‘saygınlık’’ ve ‘‘hınç’’ arayışıdır’’ (Horney, 1946; Aktaran Açık, 1996). Mazlumluğun meşruiyetini kültürel ve tarihsel olaylara dayandırdığı bu süreçte modernlik öncesinin maneviyatına, kültürüne ve geleneksel dokusuna bir özlem söz konusudur. İmparatorluğun son dönemleri kuruluş ve kuruluştan bugüne gelen modernleşmeye ait süreçler ‘‘mazlum öznenin güvensizlik ve yetersizlik duygularıyla başa çıkmaya çalıştığı kişiliğinin görüntüsüdür (Açık, 1996). Kişiler arası ilişkilerde bu kişilik yapısında esas olan kaygılarını azaltmaya aracılık edecek olan savunma mekanizmalarıdır. Bu mekanizmanın açıklanmasını sağlayan Türk İslam mazlumluğunun kişisel dokusunu ele aldığımızda özellikle genç Cumhuriyet döneminde geçmişe duyulan özlem, üç kıtaya hâkim olma hayalinin etkilediği benlik arayışları söz konusu olduğu görülmektedir. Bu durum 600 yıllık bir imparatorluğun verdiği gurur ve güçlülük hissi ile Türk’ün gücünü yeniden gösterme duygusunu pekiştiren bir özleme dönüşmüş ve bundan beslenen mazumluk da aslında Modernleşmenin yıkıcılığına gösterilen bir tepki bir savunma mekanizması olarak ortaya çıkmıştır. Geçmişle hesaplaşmak aslında kişilik içinde kaygı durumundan kaçış olarak da ele alınabilir. Aslında mağduriyetin mazlumluğun patolojik bir görüntüsünü resmeden bu açıklamaların tersine Türkler bugün mağrur bir şekilde millet ve coğrafyadan bahsedebiliyorsa bunun kırılma noktası Milli mücadeleyi yürüten kurucu meclisin açılmasıdır. Genç Cumhuriyet’in çekirdeğini oluşturan bu meclis ve içindeki aydınlar aslında değişim ve

dönüşümü bünyesinde barındıran bir Cumhuriyet fikriyatının da somutlaşmış halidir (Oktaç, 2017: 11). Güçlü bir bürokrasiye sahip olan Osmanlı'da reformu gerçekleştiren devlet sayesinde Cumhuriyet'te de yine aynı gelenekten beslenen insanların gerçekleştirdiği inkılaplar söz konusu olmuştur. Eski toplum yapısından beslenen gelenekle mevcut şartları sentezleyebilmek ancak farklı kişilik yapılarını ortak değerler etrafında toplayan kültürel kişilik ile mümkün olmuştur (Ortaylı ve Akyol, 2010: 99).

2.3.2. Sosyal Kurumlar

Aslında Batılılaşma başlığı altında Osmanlının model aldığı bireycilik, akılcılık gibi kavramlar Osmanlı aydınlarının gündeminde olsa da toplumsal yapıdaki kurumlarda karşılığı bulunmamaktaydı. Toplumsallaşma sürecini sekteye uğratan bu durum kurumlarda dönüşümü zorunlu kılmıştır (Uyanık, 1999). Neticede bizim devrimcilerimiz, Cumhuriyeti kuran kadrolar aslında İmparatorlukta yetişmiş ve yapılanlarda zaten o yapıda daha önce tartışılan konuları içermekteydi. Dolayısıyla Cumhuriyet dönemimde özellikle kurumlara yönelik bu dönüşümün kökleri İmparatorluğa kadar uzanmaktaydı (Ortaylı ve Akyol, 2010: 108). Çok kültürlü ve çok cemaatli bir imparatorluktan milli devlete geçiş sürecinde sosyal yapıların ne tür uğrak ve dönüşümlerden geçtiği ayrıntılarıyla hala çok iyi bilinen konular değildir (Arlı, 2006: 96). İnsanların yaşam tarzlarının yansıması olan kurumlar toplumsal yapıya ait değerlerin gövdesini oluşturmaktadırlar. Kültürel kişiliğe ulaşabilmek için ele alınması gereken değerlerle ilişkilendirebileceğimiz kurumlar toplumun yapısını oluşturmada etkin bir rol almakta ve ona süreklilik ve işlerlik kazandırmaktadır. Kültürün yapıtaşları olan bu oluşumlar toplumsal ilişkileri düzenleyici görev üstlenmektedirler. Çalışmamızda bireylerin davranış örüntülerini sosyal rollerini ve toplumsallaşma süreçlerindeki etkinliğini belirleyen öğeler olarak ele alınan bu doku, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e modernleşmenin etkisi ile yaşanan değişimler ile birlikte ve de yeniliklerin etkisiyle gerçekleşmiş olan yeni oluşumlar ile Türk modernleşmesi dâhilinde incelenmektedir. Nitekim Osmanlı'nın son dönemindeki siyasi fikir çatışmaları Cumhuriyetin kuruluşuyla ortadan kalkmış olsa da bu sancılı dönüşümün 'dip akıntıları' farklı sosyal yapılarda etkilerini sürdürmüştür (Arlı, 2008: 640). Bu çalışma kapsamında kültür kurumları arasından aile, eğitim, ekonomi, din, siyaset, ordu ele alınacaktır. Kültürel kişilik ile ilintili modernleşmenin

etkilediği sosyal kurumlara ait kavramların bu bağlam çerçevesinde nasıl kimlik kazandığı gösterilmeye çalışılmaktadır.

2.3.2.1. Aile

Aile kavramını Tönnies'in cemaat-cemiyet ayrımına dayanan tiplemesi ile ele aldığımızda doğumla başlayıp ölümle biten süreçte mekanik dayanışmanın hâkim olduğu yapıda duygu yoğunluklu ilişki dinamikleriyle beslenen bir toplumsal gerçeklikten bahsetmiş oluruz. Önceki İslam devletlerinin tecrübeleri, Türk aşiretleri ve Orta Asya'daki devletlerin gelenekleri en son olarak da Bizans ile olan etkileşimlerle şekillenen aile kurumu Osmanlıda da sosyalleşmenin ilk başladığı yerd. Karpat'ın deyimiyle 16.yy daki olgunluğa eriştiği dönemden sonra toplumsal yapının değiştiği Osmanlıda başlangıçtan beri var olan Aile ve aşiret kurumları hiç değişmemiştir (Karpat,2014). Çok geniş içerikli kavram olan ailenin niteliği Ortaylı'ya göre siyasi hâkimiyetten kaynaklı olmayıp aynı kültürel coğrafyayı paylaşmanın getirdiği bir sonuçtur (Ortaylı, 2020: 16). Aile fertleri farklı cemaat kültürleriyle ilişkili olsa bile müşterek yönleri çoktur. Yeryüzünde bir tipoloji olan Osmanlı ailesi üzerinde özellikle Roma hukukunun etkisi aileye ait doğum-ölüm kayıtları, miras, borçlar, nikâh gibi birçok unsuru şekillendirmiş buda farklı milletlerden oluşan Osmanlı toplumunun gündelik yaşam biçimlerini, adetlerini benzeştirmiştir. Yapılan çalışmanın çıkış noktası ailenin Osmanlılık karşısında nasıl bir değişim geçirdiği bunun aile bireylerine olan etkisidir. Böylelikle sahip olduğu geniş coğrafyada barındırdığı etnik farklılıklarla Osmanlılık düşüncesinin tohumlarının en küçük toplumsal yapıda nasıl yeşerdiği sorgulanmaktadır.

Üç kuşağın bir arada yaşamasının zorunluluk olduğu geniş aile kalıplarının yer aldığı Osmanlıda hane halkı gündelik yaşamında üretimin bir parçası olup mali yükümlülükleri bulunmaktaydı. Ferdin hayatında sosyal ilişkilerinin merkezinde olan bu kurum sorunlarının çözüldüğü bir yer olup daha çok köy ve mahallelerde konumlanmaktaydı. Osmanlı zihniyet düşüncesinin taşıyıcısı olan cemaatlerin yerleşkesi olan mahalleler kültürel birimler olarak anılmaktadır. Bu birimlerde yabancılaşma aynı dinden olan insanlar, geniş sülaleler, aşiret mensupları, hemşehriler aracılığıyla, farklı bölgelerden olursa da birbirine kefil olan haneler aracılığıyla engellenir. Birey sadece içine doğduğu ailenin değil sıraladığımız bu mahalle sakinlerinin de bir üyesidir. Dolayısıyla kültürel aktarım birçok kaynaktan beslenmiştir. Osmanlıda millet sistemi din olgusunun etkisiyle

evliliklere ve aile kurumunun nizamına engel olsa da Ortaylı kültürel etkileşim ve hayatın temel kurumlarındaki ortaklığın şaşılacak derecede yüksek olduğunu belirtmektedir (Ortaylı, 2020: 22). Diğer taraftan Osmanlıda aile yaşamındaki farklılıklar bölgesel olarak ele alınmalı coğrafi özelliklerin etkisiyle şekillenen ihtiyaçların etkisi göz önünde tutularak dini ve etnik unsurların etkisiyle sınırlandırılmamalıdır (Ortaylı, 2010: 11). Bireyin aynı avlunun etrafında duvarların arasındaki 3 kuşaklı yaşam macerası sadece bulunduğu alanı değil kendi davranış örüntülerini de sınırlandırmıştır. Şehirlerde mahalleler kırsalda köyler ferdin denetlendiği çevreler olmuştur. Meşruiyetini aile ile kurduğu organik bağdan alan mahalle ya da köy bireyi ben olmadan biz olmaya yöneltir. Birbiriyle yakın ilişkilerde olan mahalle sakinleri birbirini tanır ve yaşam alanlarında birbirine kefildir. Aile yaşam döngülerinin doğum, ölüm, evlilik gibi olgular dayanışmaya yönelten birlik duygusunu pekiştiren olaylardır. Hane komşuluk mahalleli gibi kavramların esas olduğu Osmanlı da aile kurumunu en muhafazakâr kurum olduğunu belirten Ortaylı'ya göre onun yerel renklerinin de göz önünde tutulması gerekir (Ortaylı, 2020: 208). Özellikle köylerde re'aya çiftlikleri her türlü ekilebilir alanı tarıma kazandırması için devlet tarafından güvencesi sağlanmıştır. Özellikle şehirlerde loncalar köylerdeki bu çiftlikler imparatorluk sisteminin yapı taşları olarak görülmekteydi (İnalcık, 2021: 95). Osmanlının anayasası gibi algılanan bu görünüm aile kurumunun sistem içindeki etkinliğin göstergesidir. Türk modernleşmesinin başlangıcı olarak ele aldığımız 19.yy. sadece idari askeri değil hukuki ve kültürel yapının dolayısıyla aile kurumunun da değişim gösterdiği bir dönemdir. Değişim ailenin geleneksel yapısından ziyade uygulanan hukuksal kurallardan kaynaklanmaktadır. Kendine has mantık ve kıyas tekniklerini bünyesinde barındıran hukuk Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerindeki toplumsal yapıda değişmede farklılıklar oluştursa da kurallardaki mantıkların benzerliğinden beslenmektedir (Ortaylı, 2010: 11).

2.3.2.2. Ordu

Osmanlıların modern bir millet olma sürecinde devlet ve milletin aralarındaki ilişkileri yeniden düzenlemesi değişmesi söz konusudur. Devletin sahip olduğu iki ana güç ekonomisini düzenleyici vergi sistemi ve savunmasında etkin güç olan ordudur. Osmanlıda devletin üzerine inşa edildiği toplulukla olan ilişkilerini düzenleyen ona meşruiyet kazandıran güç mukadderat birliği ve dayanışma birlik gibi duygulardır.

Bireylerin itaatini gerçekleştiren onları savunmaya sevk eden bu duygular Türk kültürüne ait olan değerlerden beslenmekte devletin adalet ilkesi ile varlığını sürdürmektedir (Karpata, 2019: 3). İnsan topluluklarının modernleşmenin etkisiyle değişen sosyal yapıları, kültürleri ve dayanışma biçimleri devlet ile toplum arasındaki ilişkileri de değiştirmiştir. Bu değişimin ana aktörlerinden biri olan ordu ve diğer kurumların kurumsal kökenleri Türkiye modernleşmesinin de köklerini oluşturmaktadır (Akin, 2021: 113). Sahip olduğu güçlü tarihsel geçmişi ve Türklerin savaşçı kimliği özdeşleşmiş olan Ordu Osmanlıdan Genç Cumhuriyet'e giden süreçte modernleşmenin en önemli taşıyıcısı olmuştur. Gerek Osmanlıda gerekse Cumhuriyette yeniliklerin ilk habercisi olan bu kurum yenilikçi kimliğiyle geleneksel toplumun çözülme sürecinde etkin rol almıştır. Osmanlı ve Cumhuriyet arasındaki ilişki basit bir haleflikten ibaret değildir(Ortaylı, 2018: 21). İmparatorluğun dağılışı söz konusu olup adı değişse de devlet devam etmiştir. Ulus devlet yapılanmasının söz konusu olduğu bu süreçte her şeyden önce orduda Türklüğe önem verilmiştir. Cumhuriyet'i kuran Mustafa Kemal'in nesli aslında on dokuzuncu yüzyılda reformlar geçiren bir imparatorluğunda askerleridir. Bu kumandanlar monarşi ile geleceğin Cumhuriyet'i arasında denge hesabı yaptılar ve Cumhuriyet öne geçti (Ortaylı, 2018: 22).

Bu bütünleyici ve yönetici dehanın Türkçülük düşüncesinin ve diğer düşünce ekollerinin oluşmasını sağlayan ordu özellikle on dokuzuncu yüzyılda modernleştirici bir güç olma misyonuna sahip olmuştur. Örgütlü yapısıyla toplumsal kimliğin şekillenmesinde rol almıştır. Askerlik görevi için Ordu çatısı altında bir araya gelen bireylerin aldıkları eğitimler ve yüklendikleri sorumluluklar onların kişilik özelliklerini geliştirmekte ve kendi yaşam alanlarına, özel hayatlarına kazanmış oldukları alışkanlıkları aktarabilmelerini sağlamaktadır. Ulusal motivasyonu güçlü tutan ve toplumsal gelişmeleri hızlandıran askeri yapı devletin yönetilenleri kültürel kimlikle biçimlendirip millet şekline dönüştürmesine aracılık etmiştir (Karpata, 2019: 3)

2.3.2.3. Eğitim

Eğitim devletin toplumla etkileşiminde çok önemli bir işleve sahiptir. Osmanlıda Eğitim on dokuzuncu yüzyıla kadar cemaatlerin tekelinde olup Enderun dışındaki bu kurumlar vakıf ve tebaanın bağışlarıyla tonlanmıştır. İmparatorluğun son döneminde açılan modern okullar ise merkezi devlet otoritesinin devamlılığını sağlayacak devlet memuru

yetiştirmeye yönelik olup devlet ve birey arasındaki ilişkileri yeni temele oturtmuştur. İdadiler, Rüştiyeler gibi çoğu ikinci Abdülhamit zamanına ait açılan okullar ile dünya görüşleri yaşadıkları dönemle örtüşen özellikle akılcılığın etkin olduğu elitler yetişmiş olup dini kaynakların bile yeniden yorumlanması gündeme gelmiştir. Karpat'a göre bu süreç dine kültürel –sosyal boyutlar eklemiştir. Modern eğitim sistemi taşradan yukarıya doğru ilerlemeyi sağlayan bir kanal açılmış olup geleneksel düşüncenin şekillendirdiği kültürel yapıya yeni bir perspektif kazandırmıştır. Bireylerin modernliğin etkisinde sosyalleşmesine yönelik yeni ilişki biçimlerini de aktaran eğitim toplumsal dönüşümün taşıyıcısı olmuştur. Yöneten ve yönetilenler arasında terakki fikrinin etrafında birlik ve beraberlik yaratan eğitim zihinleri modernliğin yeni oluşumlarına yönelik hazırlamaktaydı (Karpat, 2019: 163). Kültürel kişiliğin belirleyicilerinden biri olan eğitim sayesinde zamanın ruhuna uygun toplumsal gereksinimler var olan sosyal dokuya işlenmeye çalışılmıştır. Toplumun özünü korumak ama kendi kültür ve kişilik yapısında değişikliklere ayak uydurmak ancak eğitimin kazandırdığı yenedünya görüşü ile olabilmektedir. Eğitimin etkisiyle kazanılmış olan akılcı bireycilik kurumları, normları, dini yapıyı değiştirirken şunu gösterdi ki modernleşme Osmanlı toplumunda salt değişen dış dünyanın zorlamaları ile değil bireyin değişen dünyaya yönelik farkındalık oluşturmasıyla meydana geldi. Kurumlarda değişimleri meydana getiren bu bilinç on sekizinci yüzyılda aydın zümresi olarak isimlendirilen, eğitilmiş, bulunduğu mekânı ve zamanı algılayış şekli farklı bireylere aitti. Değişimi fark eden kendi kültürel gerçekliğinde ona müdahaleye yönelen birey kendi kimlik anlayışında modernleşme mücadelesi vermiştir (Ortaylı, 2019a: 18). Yeni bir siyasi ve kültürel kimlik ile ortaya çıkan modern Türk milletine ait bu iki sosyo-politik kavramı içeriğinde değişimi barındırmış olsa da Türk milletine ait ortak değerlerden beslenmektedirler. Dolayısıyla Türkiye sınırları içinde yaşayan Türkler toplumsal kimlik değişimlerine uğramış olsalar da ortak değerlerin özsel nitelikleri ile Kültürel kişiliklerini koruyabilmiş kendi iç dinamiklerine modernleşmeye uygun tavırlar sergileyebilmişlerdir (Karpat, 2019). On dokuzuncu yüzyılda devlet seçkinlerince modernleşmenin en önemli aracı olarak görülen mektepler Cumhuriyet batılılaşmasının da belirleyicilerinden biriydi (Arlı, 2006: 105).

2.3.2.4. Din

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan kültürel faktörlerden en önemlisi din, İslam'dır. Osmanlının kendine has siyasi kültürünün dünyevi, sosyal ekonomik boyutlarına İslam faktörünün ahlaki ve etik bir boyut kazandırdığını belirten Karpas bu şekilde Osmanlı'nın kültürel kişiliğinin ve yaşam şeklinin oluştuğunu belirtmektedir. Mesele Türk modernleşmesinde dinin hem kendi varlığını koruması hem de toplumun kültürel kişiliğinin özünü kaybetmeden değişmesine yardım etmedeki rolünü anlamlandırmaktır (Karpas, 2019: 3).

Osmanlı düşüncesinde Din ile ilgili esas olan, kuruluşundan bu yana etkisini göstermiş olan göçebe Türklerin İslam öncesi bilinçaltının ve farklı toplulukların geçmişten getirdiği bazı inanç ve geleneklerin Mutlak hâkim olan Sultanın İslam fıkıh ve tasavvuf geleneği ile terbiye edilmiş olmasıdır. Tasavvuf kültürünün hakim olduğu bu yapılanmada cemaat sistemi etkin bir rol almış toplum içindeki bir çok çatışmada başvuru yapı olmuştur (Arlı, 2006). Özellikle ikinci Abdülhamit zamanında açılan okulların etkisiyle Karpas'ın aktardığı gibi akılcı milli fikir uyanışı gerçekleşmiş Padişahın bulunduğu ortamlarda gerçekleştirilen huzur dersleriyle İslam dininin özüne sadık kalınarak modernleşmeye dönük değişimi nasıl gerçekleştirdiğini uyum nasıl sağlandığı aktarılmaya çalışılmıştır (Karpas, 2019: 5). Modernleşme olgusu Osmanlıda hâkim din olgusunun ona ait kurumların kuralların değişmesini ve sorgulanmasını din dışı bir hayat tarzını gündeme getirmiştir (Ortaylı, 2019a: 13).

Geleneksel toplumun bireyi içinde bulunduğu toplumla bütünleşik bir şekilde ele alması kim? Ne? sorularından ziyade "Ne'yin nesi, kimin fesi? oluşunuza yönelik cevapları öne çıkarmaktadır. Doğduğunuz toprağı kutsal olarak kabul eden bu yapılanmaya şeklini veren dinler, mezhepler, tarikatlar ve loncalar bulunmaktadır. Bu bulunuşluk beraberinde kendi hukukunu ve öncelikli değerlerini getirmekteydi. Dinselliğın yerine dünyeviliğı getiren modernleşme ise geleneksel dokunun bozulmasına sebep olmuş laik ve evrensel değerlerden beslenen hukuk kurallarını yerleştirmiştir (Oktay, 1998: 165). Geleneksel kültürün devamlılığını sağlayan kamusal hayatın anlam dünyasını üreten kurumun din olduğunu belirten Mardin'in din ve ideoloji eksenli çalışmalarında dini yumuşak ideoloji olarak ele almış " Din de ideolojide dünya görüşleri ve pratiklerini içermeleri dolayısıyla birbirleriyle yakından ilişkilidir. Her ikisi de bireylerin içinde yaşadıkları sosyal

gerçekliği anlamlandırmaları ve tutarlı bir bakış açısıyla o gerçekliğin içinde yaşamaları için ihtiyaç duyulan anlam haritalarına kaynaklık etmektedir” şeklinde belirtmiştir (Akın, 2021: 23). Bu haritaların oluşturduğu ortak zeminde Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde yeni bir toplum inşa etme bağlamında anlamlar üreten ideoloji ve din toplumun temel kurumu olarak işlev görmektedir. İdeoloji Osmanlıda gerekse yeni rejimde sosyal ve siyasal gerçekliği değiştirmeye ve üretmeye devam etmektedir. Dini modernleşme sürecinde ele alırken ideoloji ile olan ilişkisiyle incelemeliyiz. Nitekim İslam inancına dayanan gelenek ve kurumların söz konusu olduğu yapıdan ulus devlet ideolojisinin hâkim olduğu yeni yapıya geçiş bunu zorunlu kılmıştır. “İmparatorluk’un meşruiyetini dinsel geleneksel bir yapıdan alan egemenlik anlayışı Cumhuriyet ile birlikte laik halk egemenliği kavramına bırakmıştır” (Kongar, 2019: 318). Cumhuriyet’in sürekliliğinin teminatı olan laiklik ile devlet ile din arasındaki ilişki belirlenmiş olup, bu da sosyal yapıyı derinden etkilemiştir. Nitekim Osmanlı topraklarında yüzyıllardır kültürel dokuyu din şekillendirmiştir. “ Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesi sürecinde toplumun büyük bir kısmı geleneksel, özellikle gündelik hayat ritüelleri ve sembolleri açısından dini bir hayat tarzına sahiptir”(Akın, 2021: 52). Fikir ve siyaset üretme konusunda din sürekli etki olmuş her yenileşme hareketinin kökeninde irdelenmiştir. Osmanlıda modernleşmenin başladığı dönemde sembolik olay olan Bektaşî tarikatına bağlı Yeniçeri Ocağının kaldırılması, Tanzimat ve Islahat Fermanlarının içeriğinin din eksenli maddelerle oluşturulması hep bu yüzdendir (Akın, 2021: 53). Cumhuriyet döneminde ise Kemalizm, Mardin’e göre “ İslam’ın bireyin dünyasına nüfuz eden bilişsel yapılara alternatif bir mikro-sosyolojik ilişkiler ağını ve yapısını geliştirmeyi başaramamıştır ” (Arlı, 2008: 643). Oysa kurulacak yeni devlette toplumdaki yeniden oluşuma yönelik bireylerin birbirleriyle etkileşimini sağlayacak olan din faktörüdür. Bu itici güçten yeterince faydalanamayan hatta arasına mesafe koyan Kemalizm bu sembolik ve fiili güçten mahrum kalmıştır. Özellikle genç Cumhuriyet’te Nakşibendilik, Halidilik, Nurculuk gibi tarikatlarda yeniden biçim bulmaya zemin bulup yeniden canlanmaya çalışan din olgusu Mardin’e göre modernleşme sürecinde kültürel ve sosyal anlamda birçok ikilem içinde kalmış sosyal bütünleşmede sorunlar yaratmıştır (Arlı, 2008: 643). Oysaki Karpat’ın da belirttiği gibi bireyler modernleşerek daha dindar daha inançlı olabilir (Karpat, 2019: 5).

2.3.2.5. Siyaset (Devlet Yapısı)

Devlet ve toplum fikrinin geniş kabul gördüğü Türk düşüncesinde devlet adı verilen yapı “ belirli bir toplumsal ve kurumsal ilişki, etkileşim, pratikler ve roller ağının belirli bir zaman ve mekân bağlamındaki izdüşümüdür” (Arlı, 2006: 96). Karpat’a göre Devlet “ İslam dininin koruyucusu, hem değişimin mimarı, hem de eski düzende etnik-dinsel ve kültürel gruplar arasında uzlaştırıcıydı” (Karpat, 2019: 4). Devlet ya da uygulamada bürokrasi aynı zamanda toplumsal ve siyasal örgütlenmenin odağı olup modernleşmeyle kurumları değişmiş bireyle olan ilişkisi yeniden düzenlenmiştir (Ortaylı, 2019a: 15). Geleneksel yapı ve değerlerin etkileşimi kültürel kişiliği şekillendirmekte olup devlet bu süreçte düzenleyici ve denetleyici konumunda olmuştur. Devlet modernleşme öncesi Osmanlı Müslüman kimliğini sonrasında ise bunu reddedip modern bir milli kimliğe ilişkin bir kavrayış gerçekleştirmiştir. Türk modernleşmesine yönelik ele aldığımız devletin siyasal yapısının değişmesinin ve beraberinde toplumu değiştirmesindeki en etken güç merkeziyetçilik olmuştur. Fiziki ve kültürel değişikliklerin toplum geneline yayılmasında merkezi otoritenin yetkilerini arttırmasının rolü büyüktür. Devlet yapmış olduğu kanunlar ve dışarıdan almış olduğu ceza, ticaret gibi kanunlarla bu yetkilerini temellendirmiş bu durum kültürel değişikliklere yönelik zemini oluşturmuştur (Karpat, 2019: 1). Osmanlı sistemi siyaset ve devlet anlayışı açısından Fars, İslam Bizans ve Orta Asya Türk Moğol siyaset gelenekleri ile oluşmuştur (Vatandaş, 2010: 114). Osmanlı’nın Bodin’in ifadesiyle “hükmedici monarşik yapısı” Machiavelli’nin Türk İmparatorluklarına yönelik düşüncelerinde belirttiği gibi “ sadakatin muhafaza edilmesi” ile sürdürülebilirliğini korumaktadır. Hükümdarın eyaletlerin ve hükümetin yönetimindeki kurmuş olduğu sistem ve ordu üzerindeki etkisi bu süreci desteklemektedir (Ahmad, 2020: 31). Tüm tebaanın sadakatının beslendiği adalet ilkesi İmparatorluğun kültürel kişiliğinin şekillenmesini sağlayan özsel değerlerden en önemlisidir. Adalet anlayışının etkisiyle reayaya iyi davranılmasının toplumsal sorunların panzehiri olduğu şeklinde görüş hâkimdir. Ancak son dönemlerdeki patlak veren Sırp, Yunan ayaklanmaları ve bunları takip eden diğer ayaklanmalar Devlet-i Aliyye’nin üst bir kimlik olarak oluşturdukları Osmanlılık ideolojisinden kopuşuna onun yerine kültürel kimliklerine sahip çıkmalarına neden olmuştur. Genç Osmanlılar ile kavramlaşmış olan bu zihniyet değişikliği aslında devletin kurucu topluluğu olan Türkleri ön plana çıkarmış ve devleti kurtarmak sorunsalında esas öge konumuna getirmiştir. Onlar bu sorunun

çözümünü devlete karşı muhalif bir duruşla gerçekleştirmeye çalışmıştır. Padişah ile sembolleşmiş olan merkezi otoritenin etkisi altındaki kültürel kişilik tebaanın tarihsel süreç içindeki deneyimlerinden kaynaklanan geleneksel dokunun içinde şekillenmiştir. Toprak, dil, ortak geçmişin aidiyet duygusunu pekiştirmiş olduğu bu yapı değerler, inançlar, gelenekler ve alışkanlıklardan beslenmiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e modernleşmenin oluşturduğu toplumsal kimliklerden en çok yaygınlık kazananı “Ulusal Kimliktir” (Vatandaş, 2010: 22). Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin ulus devlet modeli ile ilgili takındığı tavır, geleneksel yapının restorasyonundan çok yeni bir düzen yeni bir toplum yapısı kurmaya yöneliktir. Yapılan çalışma kapsamında amacı laikleşmek ve modernleşmek olan bu yönelimi siyasal toplumsallaşma başlığı ile ele alınması kültürel dokunun analiz edilebilmesini ve kültürün siyasallık üzerindeki etkisinin görülmesini sağlayacaktır. “Siyasal toplumsallaşma bir toplumda hâkim olan siyasal kültürün toplumun üyeleri tarafından karşılıklı etkileşim yoluyla sürekli olarak üretilmesi ve toplumun üyeleri tarafından yeni nesillere siyasal kültür birikiminin aktarılması yoluyla işletilmektedir” (Akın, 2015: 119). Devletin kendi ideolojisiyle toplumsallaşmaya ortak olduğu bu yapı Türk modernleşmesinde kendisini Kemalizm ile inşa etti. Atatürk'ün fikirlerinden feyizlendiği Ziya Gökalp Kemalizm ile Batıyı okurken takılması gereken gözlüğün merceğini oluşturdu. Kemalist ideolojinin özünü oluşturan Türkçü akım Batılılaşmanın asrılık ile İslamcılık ilgili kavramlarına Türk ulusal kimliği ve terbiyesi ile sınır koymaya çalışmıştır (Göle, 2014: 79). Türkiye'nin hâkim siyasal kültürünün adı Kemalizm'dir. Bu reddedilebilir bir miras değil bunun içerisindeki yorumlar çeşitli etkileşimler ve çelişkilerden doğan yeni bileşimler üzerinden Türkiye yol almaktadır.

2.4. MİLLİ KİMLİK

İmparatorluk düzeninin politik ve kültürel yapısını oluşturan çok milletli ve etnikli yapısından ulus devlete yönelik milli kimlik kavramının ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Türk modernleşmesi ile genç Cumhuriyet'e Osmanlı geleneğinden aktarılan kültürel değer ve simgeler bireylerin yeni kimlik kazanımlarında özsel dokuyu oluşturmuştur. Neticede her kültür aslında bir kimlik olup eğitim, gelenek ve görenekler sayesinde bireye aktarıldıklarıyla içinde bulunduğu toplumun milli kimliğini oluşturmaktadır (Kösoğlu, 2020a: 28). Kültürün kişilik verdiği bireylerin sosyalleşmesi milli kimliğin bütünleştirici

etkisiyle kültürel kişiliği şekillendirir. Milli kimlik kültürel kişiliğin toplumda ortaya çıkan üslubudur. Kişiyi ve toplumu diğerlerinden farklılaştıran özellikler kişiye ve topluma has olan temel özelliklerdir. Smith'in millet tanımında ortak olan mitler ve tarih belleği, kamu kültürü, ekonomik ve yasal hak ve görevler baz alınmış olup tarihi bir toprak /ülkede yaşayan insan toplulukları betimlenmiştir (Smith, 2017: 75). Bu kavramının çatısı altında inceleyeceğimiz hayat görüşünü eyleme dönüştürdüğümüzde bireylerin tavır ve davranışlarının, yaşam biçimlerinin güldükleri, ağladıkları şeylerin yas tutuşlarının farklılaştığı görülmektedir. Böylece topluma kimlik kazandıran birçok ritüelin başkalarından ayırt edildiğini ve de maddi manevi çeşitli bileşenlerden meydana geldiği anlaşılmaktadır. Toplamların milli kültürüne göre şekillenen gündelik yaşam biçimleri, aile yapıları modernleşmenin etkisiyle kültürel temaslarla etkileşimler meydana getirir de bütünüyle aynileşmek söz konusu değildir. Özellikle iktisadi alanda Avrupa'nın sömürgecilik ağına takılan Osmanlı'nın son dönemlerindeki zihin dünyası kendi inanç dünyasından uzaklaşmış ve Avrupa'yı medeniyetin tek misali olarak görmeye başlamıştır. Özellikle adalet ilkesinden onun toplumsal yapıdaki uzantılarından vazgeçilmesi bundan doğan zulüm halleri Osmanlı'nın son dönemlerinde geri çekilmesinin nedeni olmuştur (Kösoğlu, 2020b: 26). Türk modernleşmesi ile Modern olanın gelenekten beslenen toplum yapısı içinde kendine yer açmaya çalışması Cumhuriyet ideolojisi içinde emredici yasalarla gerçekleşmiş, kontrol ve denetim odağı olan siyasi yapının yaklaşımıyla halka benimsetilmeye çalışılmıştır (Söğütü, 2008). O halde Milli kimlik içinde bulunduğu toplumun siyasi olarak hüküm sürdüğü dönemde izlediği politikalara göre şekillenmekte; bireylerin sahip oldukları hayat görüşlerini farklılaştırmaktadır. O yüzden milli kültür, milli birlik ve medeniyet kavramları özellikle Osmanlı modernleşmesinde iç içe geçmiş yapılarıyla toplumsal analiz için başvurulması gereken kavramlardır (Özdemir, 2020). Bu girift yapının içinde milli kültür Gökalp'ında belirttiği gibi bilimsel teknolojik kurumlardan oluşan medeniyetin içinde tek bir millete ait olan kurumlardır (Karpas, 2019: 624). Sahip oldukları adetler, gelenekler, ahlaki kaideler, oluşturdukları edebi eserleri, masalları, destanları, güzel sanatları, folkloru hatta giyim tarzları farklı olan birçok millet aynı inanca sahip olsa bile aynı medeniyet içinde farklı kültürel toplulukları meydana getirmektedir. Bu farklılık her bir milletin kültür unsurlarını oluşturur. Türk milletinin sahip olduğu dili, töresi, dini sosyal hayatı düzenleyici hukuku, olaylar karşısındaki davranış örüntüleri yüzyıllardır varlığını

sürdürdüğüne göre bir milli Türk Kültüründen bahsedilebilmektedir (Kafesoğlu, 2020: 16). Millet ile ilişkilendirilerek ele alınması zaruri olan bu kavramda değerler esastır. Değerlerin Milli kültüre mal edilip üslubuna katılabilmesi toplumun kendine özgü şartlarında, siyasi gelişmelerinde yaşanan olaylara verilen tepkilerle mümkün olmaktadır. Bu tepkilerde vücut bulan milli kimlik aynı zamanda içinde bulunduğu toplumun kültürel kişiliğidir.

Milli Kimlik aidiyet duygusunu pekiştiren güven duygusunu yineleyen bir kimliktir. Bu duyguları pekiştiren Milli Kimliği Ortaylı savaşı bir millet olan Türklerin mücadelesini gösteren kan, barut, ateş, ter ve gözyaşı ile ilişkilendirmiştir (Ortaylı, 2019b: 20). Mücadelenin göstergesi olan bu kavramlar sayesinde millet olma bilinci kazanılmıştır. Milli Kimlik duygusu olmazsa o toplumlar millet değil halk olur. Halkın çözülmesi kolaydır. Millet; aynı soydan gelen insan topluluğudur (Vatandaş, 2010: 145). Millet ve milliyetçiliği doğru anlayabilmek için yaşayan toplumun gerçekliği yani halk kavramını ele almamız gerekir. Siyasi erkin milli egemenliğe dayalı olması tezinin taşıyıcısı olan halk unsuru millet adına milli iradeyi ve milli kültürü temsil etmektedir Milli kültüre dayanan milliyetçiliğin taşıyıcısı halktır (Atasoy, 2010: 4). Hem resmi ideoloji hem de farklı siyasi görüşler Türk ulusunu; sınıfsız imtiyazsız bir halk kütlesi olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlama bizi sınıf ayrımının olmadığı toplum yapısına sahip Türk milleti için Türk devriminin demokratik bir hareket olarak görülmesi gerektiği sonucuna ulaştırmaktadır (Akpolat, 2014: 17). Türk modernleşmesi Cumhuriyet ile vatandaş ve toplum arasındaki ilişkiyi resmileştirilmiştir. Cumhuriyet ile birlikte modern ulus inşası aslında toplumsal ekonomik, siyasi ve kültürel değişmelerin bir ürünü ve bu faktörlerin türevi olarak doğmuştur. Nitekim bir toplumun ulus niteliği kazanabilmesi siyasal olarak örgütlenmiş insan topluluğunun paylaştığı ortak kültürle türdeşik bir yapı oluşturmaya bağlıdır. Bu oluşum bünyesinde belirli özellikleri barındırmaktadır. Bu özellikler ilk başta kültür birliği sonrasında, soy birliği ortak bir dil, ortak bir vatan ve ortak bir tarih olarak tespit edilmektedir (Vatandaş, 2010: 29). Türk modernleşmesiyle yeni bir bilince kavuşmuş olan ulus kavramıyla nitelendirilen bu topluluğun milli kimliğin çerçevelediği yapı içinde elde etmiş olduğu kazanımlar kültürel kişilik kavramı ile yeniden yorumlandığında siyasal olanın tarih, kültür, maneviyat, inanç üzerinden kişiliğe yansıdığı görülmektedir.

2.4.1. Genç Osmanlılar ve Jön Türklerin Şekil Verdiği Osmanlı Türk Düşüncesi

Yeni bir hayat şeklinin savunucuları olan Genç Osmanlılar onları izleyen Jön Türkler 19.yy'ın başlarından itibaren geleneğe ve onun dayattığı otoriteye karşı gelmiş Avrupa örneklerinden esinlendikleri yeni kanunlar ve yeni kurumları gündemlerine almışlardır. Aşınan geleneklerin ve Moderniteye geçişteki sıkıntıların habercisi olan bu oluşumlar Osmanlı Türk düşüncesinde önemli veri zenginliği sunmaktadır (Oktay, 2017: 52). Osmanlı denildiğinde Müslüman ve Türk'ün anlaşıldığı sosyal yapıda hukuken belirleyici unsur din idi. Türkler bu yapıda asli unsur olup devlet yönetiminde etkin konumdaydılar. Müslüman olmayanların görev almadığı bu yapı Islahat fermanından başlayarak değişmiş siyasi ve idari alanda Müslim -Gayrimüslim farkı ortadan kalkmıştır. Osmanlıcılık akımı ile birlikte Osmanlı lafzı vatandaşlık göstergesi olarak gayrimüslimleri de kapsayacak şekilde kullanılmıştır (Kösoğlu, 2020a: 37). Daima üstünlük telkin edilen bir yetiştirme tarzıyla Osmanlı kimliğini kazanıp daha sonra hâkim görülen medeniyete yönelik takınılan tavır gelgitleri beraberinde getirmiştir. “ Benliğin oluşumu ve kimlik edinme sürecinde bir sembolik anlamlar dünyası ve kültürel kod olarak çalışan ve çevresel bir değer olarak bireyin siyasal alana çıkmasını içsel bünyesinde barındıran tasavvufi yapı ” islamcılık akımını oluşturmuştur (Takış, 2008: 236). Bu akımın etkisiyle şekillenmiş olan sosyal yapıdaki bireyin toplumla ilişkisini çözümlerken ele aldığımız kültürel kişilik kavramına zemin oluşturan ortak inanç şeklini, ritüellerle birlikte ele aldığımızda; halkın modernleşme sürecine kendi sembolik sistemleri arasında yer vermeye çalıştığını görmekteyiz. Mardin'e göre özellikle İslamcılık akımıyla merkez ve çevre arasında tampon görevi gören dinin yöneten ve yönetilenler arasında çift işlevi bulunmaktadır. Bir yandan yerel toplumsal yapı ile yönetici konumu arasında aracı konumunda olurken, diğer yandan da yöneticiler için alternatif bir yönetim şekliydi. Din kurumu ve onun değişik boyutlardaki yansımaları olan ümmetçilik ve onun toplumla bağlantı noktaları olan cemaat ve tarikatlar insanların anlam arayışında etkin rol oynamış ve değerlerin oluşmasını sağlamıştır. Ülken'e göre bürokratların Batıya dönük askeri ve teknik alanlardaki üstünlüğünü kabul eden yaklaşımının karşısında, tüm yenilikleri gâvur icadı olarak niteleyen bir görüş bulunmaktadır. Sıkışmışlık hissinin beslediği modernleşmeyle, İslamcılığın bir araya gelmesi imkânsız görülmüş, geçmişe özlem, geleneğe yönelim söz konusu olmuştur. Gelenekselci ve İslami değerlere odaklanmanın yoğun bir şekilde yansıtıldığı tutumun temsilcisi olan Aydınlar, imparatorluğun kültürel kişiliğinin özelliği

olan devlete bağıllık ve otoriteye itaate yönelik takınılan tavrın esas olduğu Tercüme Odası ve Encümeni Daniş gibi kurumlarda yetişmiş böylelikle kendilerini devletle özdeşleştirmişlerdir. Bireyci olmayı engelleyen bu yaklaşım geçmişe ihtişamlı günlere dönüş arayışını da beraberinde getirmiştir (Altınkaş, 2011). Modernleşme sürecine direnmenin de bir göstergesi olan bu arayış öte yandan da çürüyen kurumların yenilenmesi gerekliliğinin ve bozulan düzenin yeniden inşa edilmesine yönelik aktör ve dinamiklerin hızlı değişimini beraberinde getirmiştir. Toplumsal kitleyi farklı kimliklerle tanıma girişimleri olan akımlar toplumsal düzen fikrine siyasal içerik kazandırılmasına yönelik eğilimlerdir. Sözelimi Türkçülük kaynaklı kültürel yaklaşım süreci düşünce sistemini ümmetçilikten milliyetçiliğe doğru yönelmiştir (Aksakal, 2021: 93). Osmanlının son dönemlerinde Tanzimat’la başlayan aşırı çatışmacı ortamdaki demokratikleşme çabaları bir birikim yaratmış ve bu birikim Cumhuriyetin kuruluşuyla vücut bulmuştur. Kendini ifade etme birikimini yakalayan bu süreç aynı zamanda modernleşme hareketinin de bir sonucudur. Milliyetçilik hareketinin de ele alınması gereken bu birikim aslında Osmanlı’nın son dönem okullarında eğitim görmüş elitlerinin örgütlenişi ve siyaset yapma becerisiyle meşruiyetini kazanmıştır. Siyasi becerileri olan askeri bu elitler ve bunun yanında sivil elitlerinde olduğu bir dönem söz konusudur. Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran milliyetçi kadro olan bu gruplar Türk modernleşmesi aracılığıyla geç dönem Osmanlı bürokrasisi ve aydınları olarak Osmanlı Devletinin dönüşümünde rol almışlardır (Karpas, 2020: 156). Kemalizm’in yükseldiği siyasal alanın zeminini oluşturan birçok görüş Tanzimat Aydınları, Bürokratları ve Jön Türk elitlerinin katkılarıyla gelişmiştir. Çoğu zaman görüşlerin eklektik bir halde Cumhuriyet dönemine kadar geldiği kimi zaman kopuşların olduğu bu sürecin tahlil edilmesi Tanzimat aydını ve bürokrat ile Jön Türk elitleri arasında yapılmıştır. Süreklilikleri ve kopuşları yönelik tahlilleriyle siyasal alana zemin sağlamış olan Mardin bu konuyu kitap ve makalelerde teferruatıyla işlemiştir. Osmanlının mevcut otoritesinin sarsıldığı on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda “ Devlet nasıl kurtulabilir? ” sorusuna verilen farklı cevaplara karşılık gelen birçok farklı düşünce akımı modernleşme sürecinin safhalarını oluşturmuştur (Kaya, 2014: 268). Mardin’in Jön Türkler ve Genç Osmanlılara yönelik çalışmaları Cumhuriyet’in kökeninde bulunan siyasi ve fikri düşüncelerin formüle edilmesini sağlamıştır. Yeni Osmanlılar ardından Jön Türkler ve Osmanlı İttihat ve Terakki cemiyetine uzanan 50 yıllık süre, Türk siyasal hayatının yapı taşı olup bu

dönemin beslendiği Comtecu pozitivizm yeniden işlenerek Cumhuriyet döneminde yurttaşlık bilincinin şekillenmesini sağlamıştır. Nitekim Cumhuriyetin kurucu kadrolarının da yer aldığı Geç Osmanlı dönemindeki birçok siyasi oluşum kültürel dokuyu şekillendirmiş ve devamlılıkla Ulusal ideolojiye yön vermiştir (Arlı, 2008: 640).

2.4.2. Atatürk Milliyetçiliği

Milliyetçiliği Batılılaşmanın en belirgin özelliği olan laiklik için bir zemin olarak ele alan Atatürk siyasi iktidarın Tanrıdan millete geçmesi için bu oluşuma ihtiyaç olduğunu öngörmekteydi. O'nun millet tanımı “siyasi vatandaşlar” kavramını kapsamaktadır. Sivil toplumun siyasallaştırılması söz konusudur (Akpolat, 2014: 16). Milliyetçilik Rusya göçmeni milliyetçilerden öğrenilmiş olup; İsmail Gaspralı, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Turan periferi milliyetçisi olarak bu grubun öncüleridir. Anadolu milliyetçilerinden farklı olarak bunlar Rus devletiyle problemlili kenar milliyetçileri olarak ele alınabilir. Bu çalışmada milliyetçilik görüşünü benimseyen Gökalp'in görüşlerini bu periferi milliyetçileri ile kıyaslandığında Gökalp'in devleti önceleyen Devleti Ulusun önüne koyan yaklaşım görülmektedir. Otoriteye bağlılığın ve güçlü devlet geleneğinden beslenen düşünsel yapının etkisi Gökalp'in şahsında Türk toplumunun kültürel kişiliği hakkında ipuçları vermektedir. Ulus inşa etmeyi Devletin bekası için zorunlu gören Gökalp 'in karşısındaki Yusuf Akçura gibi milliyetçiler ise önce Ulusu inşa etmek gerektiğini ve bunu Alman modeli üzerinden gerçekleştirip ulusun gelenekleri dayanışmasıyla bunu etkin hale getirilmesini öne sürmüştür. Önce ulus kurup bununla uyumlu bir devlet kurma görüşündeydiler. Cumhuriyet'e bu kafa karışıklığı miras kalmıştır. Bu manada Osmanlının fikir hayatını en güzel Yusuf Akçura sınıflandırmıştır; Üç tarzı siyaset; Türkçülük Osmanlıcılık İslamcılık Milliyetçilik akımlarının ortak fikri ilerlemedir. Akçura denemesinde Türkçülük siyasetini gündeme getirirken Osmanlıcılık ve İslamcılık akımları ile birlikte konuyu ele almıştır. Türklerin ne' ligi belirsiz bir Turan ırkından gelişine yönelik öne sürülen düşüncelere karşı olan Akçura biyolojik anlamda kullanılan ırk teriminin yerine ortak tarih, töre kültür birliği gibi kavramlardan bahsetmekteydi. Onun Türkçülük siyasetinin arka bahçesinde çeşitli milletlerden oluşan Osmanlı milleti, müslüman toplumları bir araya getiren İslam devleti ve Türk Milli birliği kurmak gibi söylemler bulunmaktaydı. Ancak Akçura' ya göre

bunlardan ilk ikisini gerçekleştirmek mümkün olmayıp geriye Türk milleti ile ilgili önerisi bulunmaktaydı. Ancak özellikle Osmanlı'nın son döneminde milliyetçiliğe karşı olumsuz bakışlar onun ortak dil, tarih ve kültür anlayışından beslenen düşüncelerini destekleyen kitlenin oluşumunu engellemiştir (Güvenç, 1995: 31). Atatürk devlet ulus yaklaşımını sergiledi. Ancak Fransız modeli mi? Alman modelinin mi esas alınacağı konusunda tercihinde Alman ve Fransız modelinin sentezinin yapıldığı bir yapılanma esas alınmıştır. Önce Devlet-Kurumlar-toplum ve sonrasında buna bağımlı hale getirilmiş sadakati sağlanmış Ulus inşa edilmiştir. Mustafa Kemal'in yapmış olduğu bu seçim eşsizdir. Ancak bu noktada çeşitli çelişkiler meydana gelmiştir. Özellikle kenardan gelen nüfusların merkeze yığılmasıyla kültürel uyumsuzluklar doğmuştur. Bu seçimin getirdiği çeşitli kültürel ve tarihsel kayıplar söz konusudur (Öğün, 2020a). Atatürk'e göre laik bir milli kültür yaratılması cemaat kültürünün aşılmasına özellikle eğitim-kültür-dil üçlemesindeki yeniliklere bağlıdır. Çağdaş bir ulus olabilmenin formülü olan bu yapılanmadaki eylemler onun kültür anlayışının temelini oluşturmaktadır. Gökalp'in öne sürdüğü milliyet düşüncelerini Türklükte toplayan Atatürk Cumhuriyet'i bu kavramın kökenine koymakta ve sahip olduğu laik, ulusal, çağdaş kültür anlayışıyla birlikte ele alınması gerekliliğini vurgulamıştır. Onun milliyetçilik ve kültür kavramlarını ele alışındaki amaç çağdaş Batının kültür ve medeniyet düzeyine ulaşmaktır. Nitekim Atatürk'te kültür ve medeniyet ayrımı söz konusu olmayıp esas gayesi kültür değişimleri ile dünya görüşünün akla ve bilime dayandırılması ve böylece çağdaş dünyaya açılımın sağlanmasıdır. Bu süreç yeni Türk insanını yaratmaya yönelik olsa da beraberinde birçok kimlik bunalımını beraberinde getirmiştir (Güvenç, 1996: 119-125). Özellikle modernleşme sonrası geleneksel yapılarda ve değerlerdeki çözümlerimiz ve bunların oluşturduğu boşlukların doldurulmaması kültürel kişiliğin sosyolojik ve psikolojik belirleyicilerinin zeminini oluşturmaktadır. Çok uluslu devletleri milliyetçilik akımları parçalamaktaydı, o halde bu akımların etkileyemeyeceği toplum nasıl bir toplum olmalıydı sorunsalını ele alan Mustafa Kemal dil, tarih, kültür birliği gibi bütünlük algılayışlarının önemini anlatmış; Anadolu Yarımadasından Çin Seddi'ne kadar uzanan topraklar üzerinde değişik adlar altında aynı yaradılış kaderini kültür dil din tarih olarak yaşayan toplumların bir araya gelebileceklerini düşünmüştür (Bozdağ, 2010: 8). Atatürk'e göre kültürel kişiliğin ortak tarih birliği ile ifade edilebilmesi ancak cumhuriyetçi ilkeler ve onları besleyen milli duygular sayesinde mümkün olabilecektir.

Gökalp'e ait olan hars, millet, medeniyet gibi kavramları Türk varlığı ile özdeşleştiren öncü lider bu varlığın ancak Cumhuriyet ile sahiplenilip sürekliliğinin sağlanabileceğini düşünmekteydi. Bu süreçte en önemli görev de gençlere düştüğü için temeli kültür olan Cumhuriyet onlara emanet edilmişti (Güvenç,1995: 40).

2.5. MODERNLEŞME SÜRECİNDE TOPLUMSALLAŞMA SÜRECİ

Osmanlı modernleşmesinin yeniçağın getirdiği koşullara uyma zorunluluğu ile oluşturduğu toplumdaki kurumlar ve bireyler arasındaki ilişkiyi sosyal etkileşim ve uyum, bütünleşme kavramlarıyla ele aldığımızda; değişimin tetikleyici kavramı olan Batılılaşma ulaşmaktayız. Değişime yönelik oluşan bilinci Batılı olarak isimlendiren Ortaylı ona müdahale edilebileceğini de belirtmiştir (Ortaylı, 2019a: 20). Bu bilinç savaş meydanlarında ya da ticarete karşı karşıya kaldığı Avrupa'yı sonrasında yakından takip eden, değişiklikleri analiz eden yeni aydın zümre ile topluma renk vermeye başlamış olup; Tanzimat ile de Batılılaşma olarak isimlendirilmiştir. “Sosyal değişimin toplumda bireye yansıyan yüzünde yayılma, öğrenme modernleşme, kültürleşme, toplumsallaşma süreçleri yer almaktadır. Sosyal sistem düzeyinde ise kalkınma, farklılaşma, uyum ve bütünleşme bulunmaktadır” (Ersoy, 2006: 151). Değerler sosyal yapıya göre farklılaşmış olsa da geleneksel dönemden modern döneme taşınmış olan birçok yönü bulunmaktadır. Nitekim geleneksel değerlerin hâkim olduğu Osmanlı toplum yapısındaki modernleşme süreçleri nesilden nesile aktarılan geleneklerin belirlediği sınırlar içinde işlevsel hale gelebilmiş; kurumlar bazında ele aldığımızda birçok yenilik yapılmış olsa da; tebaa sürekli toplumsal bütünlük için uyum sağlamıştır. Bu noktada “bireylerin değişime yönelik tavırları ve seviyeleri ” modernleşme sürecinde esas önemli konudur. Osmanlılık zaman içinde edinilen, saray kültürüne nüfuz etmeyi gerekli kılan bir kavramdı. Dolayısıyla toplum içinde bu niyetle toplumsallaşma sahip olduğu kimliklerden arınmayı bu yönde yeni bir kimlik benimsemeye yöneldi. Nitekim Osmanlı toplumsal yapısı imparatorluğun devlet yapısının şekillendirdiği üç temel sınıftan oluşuyordu. Bunlar “Asker ve sivil bürokratlardan oluşan bir yönetici sınıf, Ayan, Eşraf ve Tüccarın meydana getirdiği ara sınıf, Geniş Hareketsiz Halk Yığınları şeklindedir” (İnalçık ve Akdağ, 2019: 319; aktaran Kongar, 2019). Türk modernleşmesinin yarattığı toplumsal gerçeklikte

etkileşim sadece bu öznelar arasında iletişim kurma durumundan daha fazla bir şeye karşılık gelmektedir. Etkileşimin kendisine ait bir çerçevesi olsa bile etkileşim süreci ona katılanların kendi kişiliklerine, içinde bulundukları durumlara göre yorumlanabilen bir çevre üretmektedir (Akın, 2021: 239-240). Bu çevredeki etkileşimlerde etkin olan sosyal davranışı belirleyen Levi Strauss'a göre ben ve öteki bilinci olup kültürden kaynaklanmaktadır (İnalçık, 2022: 200). Benlik ve etkileşim odaklı bu çevrede değerler kültürel kişiliğin en önemli belirleyicilerindendir. Osmanlı toplumunda sosyal yaşamın merkezinde yer alan değerlerin kökeninde gelenekler, adetler ve din bulunmaktadır. Özellikle geleneksel toplum yapısına özgü akrabalık ilişkilerinin şekillendirdiği sosyal ilişkiler, beslendiği kaynaktan dolayı çok kuvvetli, duygusal ve samimidir. Geleneksel toplum yapısının ferde olan yaklaşımında esas olan norm ve kurallarla birey arasındaki ilişkinin formel yapısı karakteri kişiye değil içinde bulunulan kültüre ait kılındığı belirtilmektedir (Ersoy, 2006: 152). Toplumsal yapının ortaya koyduğu bu kültürel kişiliğin belirlediği çerçevede beklenen davranışları sergileyenler sosyal uyumu sağlarken aksi şekilde davranış sergileyenlerde toplumsal vicdan ile karşılaşmaktadır. Bu noktada vicdan kavramını ortaya çıkaran da din kavramıdır. Toplumsal yapıdaki dönüşüm gelenek ve dinden bağımsız olarak ele alınamaz. Osmanlı'da Sosyal uyum ve bütünlüşmeyi sağlayan itici güç olan dinin değişim sürecinde frenleyici etkisi olmuştur. Özellikle Osmanlıda din sadece medreselerde okullarda değil aile içinde ve sosyal kurumların temel ekseninde yer almaktadır. Sosyolojinin ele aldığı toplumsallaşma “ sosyal yönüyle benlik, sosyal eylem, sosyal ilişkiler, yapı değişme ” kavramlarıyla, akılcılık ve onun dışındaki manevi alanla ilişkilendirerek ele alan Ülgener'in çizgisinde açıklanmaya çalışıldığında da sosyal eylemin esas olduğu bu kavramda akılcılık ve akıldışı manevi alan olarak din kurumunun etkin olduğunu, bunun sosyal değişmeyi ve tabakalaşmayı da beraberinde getirdiğinden bahsedilmesi gerekmektedir (Duran ve Özen, 2020: 139). Modernleşme sürecine bireyin uyum sağlaması onun tutum ve değerlerinde farklılıkları beraberinde getirmiştir. O halde sosyal uyum sosyal değişimin fitilediği ateşi devam ettirmektedir. Osmanlı modernleşmesinde askeriyele başlayıp diğer kurumlarla devam eden sonrasında Cumhuriyet'te sosyal hayatta yaşanan birçok yenilik sosyal hareketliliğin yaşanmasını bireylerin bu sürece uyum sağlamasını gerekli kılmıştır Modernleşmenin ülkelerin gelişimine yönelik takındığı tavır süreci değişimden gelişim amaçlı oluşa çevirmiştir (Ersoy, 2006). Türk modernleşmesi Batıyı model

almaktan ziyade onun gibi olmayı amaçlayan bu yönde birçok kültürel yapı ve değerlerdeki değişikliklerin etkisiyle şekillenmiş olan ekonomik ve siyasal hayatı da beraberinde getirmiş olan bir süreçtir. Sosyal yapıdaki değişiklikler bireylerin birçok farklı kurumla karşılaşmasına neden olmuş ve sosyal sistem içinde birçok değer değişikliğe uğramıştır. Geleneksel değerlerin içselleştirilmesinde aracı konumundaki vicdanın yerini modernleşme ile birlikte uyulması zaruri olan kurallar almıştır. Genel olarak bu değer farklılaşması Tablo 8’de sıralanmıştır.

Tablo 7. Geleneksel ve modern olana göre ideal alınan değerler

Geleneksel Toplum	Modern Toplum
Biz Duygusu	Ben duygusu
Toplum	Birey
Soyut/ Manevi Değerler	Somut/Maddi Değerler
Mahremiyetçi	Gösterişçi
Gelenek/Töre	Hukuk
Vicdan	Kural
Din ve Büyü	İdeoloji ve Bilim
Geniş Aile	Çekirdek Aile
Ev içi Üretim/Tarım	Pazar için Kitle Üretimi/Sanayi
Birincil İlişkiler	İkincil İlişkiler
Duygusalılık/Kadercilik	Akılcılık(Rasyonelleşme)
Doğuştan Statü	Kazanılan Statü
Dayanışma/İmece	Rekabet/İş Bölümü
Otoriter Ahlâk	Bireyci Ahlâk
İtaatçılık	Bağımsızlık
İç Huzur	Hazcılık
Yardımseverlik	Bencillik
Mütevazı	Hırslı
Sadakat /dürüstlük	Çıkarıcılık/hile
Dostluk	Arkadaşlık
Şeref	Sosyal itibar
Kanaatkârlık/Şükür	İleriye dönük plan
Güven	Risk

Kaynak: Ersoy, 2006: 157

Bireyin kim olduğunu ortaya koymasında önemli faktör olan sosyal uyum ancak bireyin değerlere uygun davranması ve zamanla içselleştirmesiyle sağlanır. Toplumsallaşma bireyin benlik algısı üzerinde etkin olup içinde bulunduğu kültüre uygun davranmasını sağlar. Etkileşim süreçlerini içeren kültür birey, grup ve toplum için son derece önemlidir. Özellikle kültürlenmenin etkisiyle öğrenilen her yeni şey yeni kimlikler oluşturur ve bu öğrenme sürecinde değerler etkilidir (Alver, 2014). Bir insana kişiliğini

veren sosyal yapıdaki etkileşimlerin Batılılaşma süreci ile farklı bir dokuda gerçekleşmesi, değerleri erozyona uğratmıştır. Batılılaşmak, batı gibi olmaya yönelik tavırlarla dayanışmanın esas olduğu toplumsal yapıda büyük kırılmalar yaşanmış olup yeni kurulan devletin ideologu olan Gökâlp'in düşüncesinde ise “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” üçlemesinde olduğu gibi din, kültür, tarih meselelerinde sosyal uyum, sosyal bütünleşme ile toplumsallaşmanın sağlanması hedeflenmiştir. Batılılaşmak Türk modernleşmesinin ana gayesi olsa da Türk milletinin maddi imkânları ve manevi unsurları ile oluşturmuş olduğu kültürel kişilik bireyin kim olduğunu ortaya koymasında önemli bir faktördü (Ortaylı, 2019a: 19).

3. BÖLÜM

TÜRK KÜLTÜRÜ

3.1. TÜRK KÜLTÜRÜ KAVRAMSAL ANALİZİ

Türk kültürünün kökenini oluşturan Türk kelimesi ilk kez Orhun abidelerinde “Türük” olarak geçmektedir. Devletin resmi adının Türk olarak kabul edildiği Göktürk İmparatorluğu ile milli ad olarak kullanılmaya başlanmış ve devamında aynı soydan gelen toplulukları belirtmeye başlamış olan Türk kelimesinin manaları Kafesoğlu’nun çeşitli kaynaklardan aktardığı şekilde “Tu-küe (Türk)=miğfer ,Trk (Türk) = terk edilmiş ,Türk = Olgunluk Çağı, Takye = deniz kıyısında oturan adam; cezb etmek ..vb. gibi, (Ziya Gökalp) = kanun nizam sahibi, güç kuvvet ...” şeklindedir (Kafesoğlu, 2020: 11). Kaşgarlı Mahmut Divan-ı Lügat it Türk’te Türk sözcüğü ile ifade ettiği kavimlerin coğrafi sınırlandırmasını yapmış, bu kavramın zaman içinde genetik farklılıklara maruz kalsalar da Karadeniz ve Akdeniz’in doğusundan Japonya’ya kadar olan alanda yaşayan insanlara verilen ortak bir isim olarak nitelemiştir. Yani Türk denildiğinde kökenleri Altaylılar, Kazaklar, Uygurlar, Hunlara kadar uzanan, farklı dönemlerde ve Orta Asya’nın farklı bölgelerinde var olmuş olsalar bile Türk kültürünün kökenlerini oluşturan bir yapının kavramsallaştırılmasından bahsetmekteyiz (Candan, 2021: 458). Bu kavrama yönelik 4000 yıllık mazileriyle Asya, Avrupa ve Afrika’ya yayılmış bir millet olan Türkler’ in tarihini ele almak demek, farklı bölgelerde coğrafi ve siyasi bölünmelerin etkisiyle yerleşik ya da göçebe yaşam tarzını benimsemiş olsalar da milli kültürün taşıyıcısı olan dili, dini, töresi, gelenekleri aynı olan Türk zümrelerini incelemek demektir (Kafesoğlu, 2020: 41). Bu çalışmada Türk Milleti Türk devleti derken kullanılan Türk sıfatı etnik bir sınıflandırma olarak ele alınmamakta vatandaşlık ve kültür olarak ifade edilmektedir (Güzel, 2006). Öğrenilmiş yaşam tarzı olan kültür Türk toplumunda inançların, toplumsal düşüncülerin, toplumsal duyguların, toplumsal davranışların bütünü şeklinde manevi gerçek olarak ruh bulmaktadır. Bizim toplumumuza indirgediğimiz Türk Kültürünün genel tanımını bize ait olan bu ortak özelliklerle ilişkilendirebilmek için Fuat Köprülü ‘müşterek hissiyat’ kavramını kullanmıştır; yani bir millete ait olan ortak duygular. Bu

kavram ile kültürü manevi bir gerçek alan Köprülü aslında kültürü dar bir kalıba sokuyormuş gibi görünse de bu ortak duygunun yarattığı sinerjinin bireylerin yaşam tarzını, toplumsal ve kültürel kurumların devamlılığını sağladığı sonucuna varmaktadır. Türk Kültürünün farklı medeniyetler içinde bulunsa bile özünde sahip olduğu bu müşterek hissiyatla devamlılığını sağladığını; kültür ve medeniyet ayrımını yapmış olan Köprülü'nün düşüncelerinden yola çıkarak belirtilebilir. Ayrıca ve özellikle Köprülü'nün kültürün özünü anlayabilmek için tarihsel gerçekliğin önemini vurguladığı göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Nitekim İmparatorluktan Devlete geçiş döneminde Türk toplumunun yaşadığı tarihsel süreçte kültürel değişiklikler (maddi kültür unsurları) olsa bile bu öz daima muhafaza edilmiştir (Ergun, 2000). Kafesoğlu'nun 4000 yıllık tarihe sahip olduğunu belirttiği, Asya bozkırlarında geliştirildiğini ifade ettiği Türk kültürünün incelendiği “Türk Milli Kültürü” adlı kitabının ilk baskısının önsözü de benzer bir açıklama içermektedir. Bu manada Kültüre ait unsurların zaman ve çevre değişkenlerinden etkilendiğini fakat ana vasıfların daima korunduğu gerçeğinden hareket ederek sosyal karakterin özelliklerine ulaşma gayretindedir (Kafesoğlu, 2020: 9). O'nun Türk kültürünü kültürel kişilik bağlamında ele aldığı çalışması bu yönde yapılmış olan ilk eser niteliğindedir. Göka (2011) ise Türklük kavramını tarihsel sürekliliği içinde ele almış ve bu kavramın bileşenlerini biyolojik, ırksal tabiiyetinden uzak tutup karşısında durmuştur. Türklük kavramını dil ile birlikte ele alan Göka neticede yaşam tarzının kodu olan dil ile birlikte o toplumda yaşamının genel kurallar, ortak düşünme mekanizmaları benzer davranışlara götüren adet ve gelenekler benimsendiği görüşündedir. Dilin tanımsal çıkış noktası olduğu bu yaklaşımda dil sayesinde öğrenmenin kültürü içselleştirmede en etkin araç olduğu vurgulanmaktadır. Kültürün kişiliğe yansımaları olan Kültürel kişiliğin en etkin belirleyicilerinden olan dil bünyesinde barındırdığı birçok kalıpla içinde bulunduğu kültürün özellikleri yansıtmaktadır (Atasoy, 2006). Kösoğlu “Türklerin fethederken aslında fethedilen de olduğunu”(Kösoğlu,2020a: 41) belirttiği görüşüyle Türk kültürünün unsurlarının içinde bulunduğu coğrafyanın kültürel zenginliklerinden oluştuğunu ifade etmiştir. Yapılan çalışma kapsamında bu topluluklara dikkat çektiğimizde diğer milletlerle bir arada iç içe geçmiş ilişkilerinden kültürel dokularının etkilenmiş olsa da özde kültürel kişiliklerinin sahip olduğu değerleri koruyabildiklerini, zamanla form değiştiren bu kültürel kodlarının nesiller arası aktarıldığı görülmektedir. Dönemsel olarak Türk Kültürünü Osmanlı öncesi ve sonrası olarak ele aldığımızda da

aktarılan bu değerlerin etkisiyle şekillenmiş olan toplumsal yapıyı görmekteyiz. Nitekim Osmanlı Öncesinde Türk toplumlarında sosyal roller töre inanç ve geleneklerle belirlenmekteydi. “Türkün yaşamı çadırda doğmak kırdan ölmek çizgisinde, sürekli deneyim kazanmak hayat için elzem bilgileri edinmekle geçiyordu. Türk boyları içinde sınıfsal farklılıklar yoktu. Deneyim mücadele ve eşitlik yoksulların bile erdemli, onurlu, yürekli yetişmelerine imkân vermektedir” (Duran ve Özen, 2020: 552). Birinin diğerlerinin varlığını inkâr etmediği kadın ve erkek ayrımı olmayan yapıda savaşçı bir erkek ve evde çocukların diğer bireylerin bakımını yapan bir kadın figürü vardı. Erkeğin yanında olan kadın önemsenirdi. Zamanla başka toplumlarla karşılaşan, özellikle İslamiyet’in kabulünden sonra Arap kültürünün etkisinde kalınan dönemde “Toplum içinde erkeğin din adını koyduğu tutum ve yargılar kadınla üzerinde uygulanmıştır” (Duran, 2020: 552). Osmanlı sonrası dönem de yine dinin etkisiyle sosyal rollerin belirlendiği yapıda gündelik hayattaki etkinlikler özellikle kadınlara yönelik yaklaşımlarda din adına yapılan dayatmalarla kısıtlanmıştı. Eğitim hayatının mahalle mektepleri ve sıbyan mekteplerinde Kur’anı Kerim kaynaklı olduğu yapı Tanzimat sonrasında batı usulü eğitim veren askeri ve sivil okullarla modern bir çehre kazanmış olsa da Osmanlı öncesinde etkin olan töre ve geleneklerinde etkisi devam etmekteydi. Dolayısıyla Türk kültürünü Türklerin İslam medeniyeti ile ilişkilerinden bağımsız olarak ele alınmamalıdır. Sonuç olarak savaşçı bir millet olan Türkler kendi içinde parçalanmışlığa ayrışma ve çatışmaya düşmüş Osmanlıda öne çıkan bir millet olmuştur. Türkler Osmanlı’nın son dönemlerindeki farklı milletlerin isyanıyla sınırları küçülen bir imparatorlukta tebaanın içinde savaşan, savunan ve 1071 de girdiği Anadolu’nun parçalanmasına izin vermeyen bir millettir. Öyle ki Genç Cumhuriyet’in kuruluşunda komuta dili Türkçe olan ordudaki öncü komutanlarla ortak bir amaç için bir araya gelmişlerdir (Duran, 2020: 554).

3.2. TÜRK KÜLTÜRÜNÜN KAYNAKLARI

Her bir kültürün diğer kültüre yaşama şansı verdiği Anadolu farklı kültürlerin iç içe geçtiği birbiriyle kaynaştığı çoğu zaman birbirinin içinde eriyip yeni bir hal aldığı “ortak alan”dır. Çoğu zaman kendi kültüründen birçok özelliği bırakıp göç eden birçok uygarlığı bünyesinde barındırsa da; bıraktıkları diğer kültürle öylesine kaynaşmıştır ki diğer kültürle sağladığı uyumla “koalisyon kültür zinciri” meydana getirmiştir.

Dolayısıyla Türk kültürünün kökenlerine indiğimizde incelediğimiz herhangi bir geleneğin hangi kültürün özelliği olduğunu bulmak çok zordur. Geleneğin içinde şamanik unsurlar kadar Mitraik inanca ait unsurlarda bulunabilmektedir (Candan, 2021: 14). Kendine has bir dokunun oluşturduğu Türk Kültürünün kökenleriyle ilgili “Türkler’in hem genetik, hem de kültürel köklerinin iki temel unsuru vardır, bunlardan birincisi Mi Kültürü diğeri ise Siriusyen Kültürü’dür”(Candan, 2021: 513). Orta Asya’da ilk ortaya çıkışlarının Mu’nun Uygur ve Moğollar kollarıyla ilintili olduğu bilinmekte onların torunları ve Karyenler’in torunlarıyla kaynaşıp Anadolu Türklerini oluşturdukları öne sürülmektedir (Candan, 2021: 513). Kültür ulusların sahip olduğu sosyal karakterlerinin taşıyıcı unsurudur. Bir prizmanın farklı renklere ayrılan ışınları misali farklı özellikler gösterebilir de aslında temelde bir ve aynı gerçekler çevresel faktörlerin, genetik farklılıklardan dolayı belirli ezoterik yani kozmik kökenli batını bilgileri kendince üsluplarla açıklamaya çalışmışlardır (Candan, 2021: 11). Türk kültürünün geleneksel anlayışı olan “içimizi eylemlerimize yansıtmak” olgusunun en belirgin görünüşü savaşçı tarzın ve inanç olgusunun kültür olarak hayata yansımalarıdır (Köseoğlu, 2020: 46). Türk Kültürünün unsurları Tuna’dan Çin Denizine kadar Orhun boylarından Afrika ekvatoruna kadar muazzam bir coğrafyanın uzun yüzyıllar içindeki yaşayan ve derinliklerinde kalan kültürel zenginliklerinden alınmıştır (Köseoğlu, 2020a: 41). Anadolu’nun mozaik yapısına da yön veren Türk kültürü sahip olduğu kültürel değerlerle diğer kültürleri etkilemiş ve toplumun genel yapısına hâkim olmuştur. Cumhuriyet modernleşmesinin Türk milliyetçiliği ile ilgili sahip olduğu özellikler ve toplumsallaşmanın etkisiyle, kültürel kişiliğe özgü birçok özellik sayesinde, benzer davranış ve tutumların sergilendiği sosyal yapı meydana gelmiştir. Toplumun sosyal uyum süreçlerine zemin oluşturan bu yapının içeriğini anlayabilmemiz için Köseoğlu’nun belirttiği gibi “Halk yaratıcılığı, folklor ve etnoloji malzemeleri gibi toplumun gündelik yaşam biçimini aktaran, duyuş, düşünüş kavrayış biçimleri hakkında bilgi veren kavramları ...” (Köseoğlu, 2020a:35) çözümlememiz gerekmektedir. Bu kavramlar kendine özgü kültürü olan Türk milletinin Kültürel kişiliği ile bağlantısını kurmamızda yardımcı olan kaynaklardır. Her ne kadar modernleşmenin etkisiyle birçok sosyal kurumun çehresi değişmiş olsa da kültürel mirasın temellendirdiği değerler çerçevesinde toplumsal birliği, bütünlüğü ve örgütlenmeyi sağlayan kültürel kişilik bu süreçte karmaşık, dinamik ve anlamlı gerçekleri gösteren bir rehber olmuştur. Özellikle halk kültürüne ait ortak motifler sayesinde

Türklerin “ çocuk yetiştirme tarzları, türküleri, ninnileri, ev düzenleri, ölüm, düğün, saygı törenleri, karşılama, uğurlama merasimleri, yemekleri, inanışları gibi birçok alanda bilgi sahibi olunabilir” (Kösoğlu, 2020a: 35). Türk Kültürü kendi rengini her dönemde üretilen edebiyatın farklı formlarında özellikle destanlarda muhafaza etmiştir. İslamiyet sonrası Türk inanışlarının da dâhil edildiği bu eserlerde kültürün kökenindeki birçok temel unsur yansıtılmıştır. En önemli ve yaygın olarak bilinen Türk destanları şunlardır: Oğuz Destanı (Oğuzname), Manas Destanı ve Gılgamış Destanı. Ayrıca Türklerin en eski yazılı metinlerinden olduğu kabul edilen, Orhun Abidelerini de bu eserlerin en önemlilerinin arasında saymak gerekir. Yusuf Balasagun’un “Kutadgu Bilig’i”, Kaşgarlı Mahmut’un “Divan-ı Lügat-i Türk’ü”, Hoca Ahmet Yesevi’nin “Divan-ı Hikmet’i”, Ahmet Yükneki’nin “Atabet’ül Hakayık’ı”, Türk kültürünün değerlerini taşıyan çok önemli edebi eserlerdir (Özkul, 2015). Dede Korkut Hikâyeleri ve Köroğlu Destanını da bu grupta ele alabiliriz. Bu destanlarda Türk kültürünün devamlılığını gösteren birçok gelenek, inanç, yaşam biçimi ve değerlere ait motifler farklı dönemlerde de olsa ortak kavramlarla ele alınmıştır. Özellikle farklı kültürlerle iç içe olan Türklerin özsel değerlerini korumakta yansıttıkları dönemin olaylarına bir tanık görevi gören bu edebi metinler aracılık etmiştir. Farklı bölgelerde farklı dillerde anlatılsa da, anlatıların benzerliğinden ziyade hissettirdikleri ve inanışları belirleyiciliği Türk Kültürüne ait kişiliğin şekillenmesinde kaynak olmuştur. Milli kültüre rengini dokusunu hikâyeler, masallar, atasözleri ve örneklendirdiğimiz destanlardaki söylemler vermektedir. Türk kültürüne ait olan unsurların kaynakları farklı olsa da bütüne bakılmalı milli üslup ve deha bütününde tezahür eden yapıları milli kültür çatısı altında birleştirmeliyiz. Sözelimi kemer kubbe bizim kültürümüze ait öğeler olmasa da bu yapılarla sahip Süleymaniye, Selimiye camilerinin Türk kültürünün özgün bir eseri olduğunu kabul ederiz. Aynı şekilde türkülerimizde birçok farklı ezginin kaynağı çok geniş bir coğrafyada çok farklı kültürlerden yüzlerce ses ve renk alarak şekillenmiş olsa bile Bozlaklar, Rumeli havaları Türk musikisine ait türlerdir (Kösoğlu, 2020a: 20). Hayatın başlangıcı doğum ve ölümle ilgili ritüeller, Türkleri hayat felsefesinin metafizik boyutunu ilgilendiren sayılar, tabiatla ilişkilerini sergileyen renkler gibi kavramlar da Türk kültürüne ait ortak motiflere kaynaklık eden kültürel unsurlardır. Kolektif bilincin oluşmasını sağlayan Türk devletlerinin liderlerinin kahramanlık hikâyeleri, Atatürk’te olduğu gibi kurucu liderlerin taşıdığı değerler ortak kültürel kişiliğin oluşmasına kaynaklık etmiştir. Göçebe bir millet

olan Türkler bu ortak kültürel değerler sayesinde kuşaklar arasında kültürel kodlarını muhafaza edebilmiş ve bu olgularla kültürel bütünleşmeyi sağlayıp ulus niteliği kazanmışlardır (Özkul, 2015).

Toplumun kültürüne etki eden bir teşkilat olan ahilikte mesleki eğitimin yanında değerler eğitime de verilmektedir. Tasavvufi anlayışta kâmilî insan mertebesine ulaşabilmek için gerekli olan norm ve değerler bu çatı altında nakşedilmeye çalışılmış sosyalleşme yoluyla tüm topluma aktarılmaya çalışılmıştır. Ahilik sisteminin özündeki ahlaki değerler İslamiyet'ten beslenmiş olup evrensel ve milli bir karakter kazanmalarına yol açmıştır. Sosyal hayata ait birçok düzenleyici kuralı İslamiyet'e özgü değerlerle ibadet formu kazandırmış olan "ahilik" şeklindeki bu yapılanmayı ele aldığımızda; yardımlaşma ve paylaşma esaslı değerlerden beslenen; dürüstlük, faziletli olmak, rasyonel bilgiye yönelmek gibi özellikleri bünyesinde barındıran bir topluluk olduğu görülmektedir. İyilik halini kendine düstur eden bu yapılanma ile inanç boyutunda da Allah Peygamber ve insan sevgisini bünyesinde barındırmaktadır (Çandır ve Aydın, 2021). Ahilikte insan bir mesleğe girerek bir yandan üretici ve yaratıcı olmayı öğrenirken bir yandan da toplumsal, manevi, insani değer ve normları özümseyerek sosyalleşmektedir (Aydın, 2020).

3.3. TÜRK KÜLTÜRÜNÜN ORTAK ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Yaşanılan tarihsel süreç Türk kültürünü Türkiye'de egemen kültür konumuna getirmiştir. Türk kültürü toplumumuzda bireysel bilinçlere sunduğu kişilik özellikleri ile etnik kökenleri ve inançları farklı olsa bütün vatandaşların ortak bir paydada buluşmasını sağlayan kültürel bir kişilik oluşturmaktadır (Ergun, 2000: 182). Kültürel kişiliğin bireysel farklılıkların dışında toplumdaki bireylerin birbirine benzer yani ortak özelliklerin bütünü olması savından yola çıkarak; ortaya çıkışlarından Osmanlı İmparatorluğu'na sonrasında günümüz Türkiye'sine kadar olan süreçte Türklere özgü tutum ve davranışlarına yön veren özellikler ile ilgili Roux şu görüşlere yer vermektedir:

“ Maddi ve manevi sağlamlık, yüksek onur, verilen söze sadık kalmak, ihanet edenlere karşı acımasızlık, ırkçılıktan uzak oluş, vurgulu bir askeri anlayış ve buna uygun erdemler, gözüpeklik, savaşanlar arası dayanışma, üste kesin itaat kendisinin ve başkalarının hayatını hiçe saymak, idarecilik ve muhasebe anlayışı, arşivleme becerisi, toplumsal sınıfların çok güçlü bir biçimde yapılandırılmış olması ile birlikte aralarında geçiş yapma kolaylığı, bilim ve sanat sevgisi, büyük mimarlık başarıları, İslamiyet'in çok yavaş süreçle yok edebildiği

kadınların toplum içindeki konumları, dini inanışları, hoşgörü, tasavvuf merakı bir tür alaycı kuşkuluk’’ (Roux, 2013: 27).

Bu özelliklerden en belirgin olanı alçak gönüllülüktür. Kibrin olmadığı yaklaşımları sergileyen Türklerin davranışları daha çok mütevazı görünümlüdür. Anadolu’nun kültürel dokusunda esas olan başkalarına karşı kendini meth etmemektedir. Toplumdaki diğer kişilerden de herhangi bir üstünlüğünün olmadığı kabulü vardır (Candan, 2021: 16). Türk devletlerine de sirayet eden bu görüş siyasi anlayışlar için belirleyicidir. Türklere ait olan kültürel değerler hangi medeniyetin içinde olursa olsunlar karar mekanizmalarını ve diğer topluluklarla olan ilişkilerini biçimlendirilmiştir. Özellikle kozmopolit bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğunun farklı topluluklara yönelik yaklaşımlarını, fethettikleri ülkelerdeki ırkçılıktan ve ayrıştırıcılıktan uzak tavırlarını bu değerlerden beslenen kültürel kişilik belirlemiştir. Meraklı ilgili azimli anlama gayreti olan bireylerden oluşan bu yapıyı içinde bulunduğu şartlarla ele almak lazım. Osmanlı hep kendisinden farklı olanını ve de kaliteli olanını devşirerek sitemin içine sokuyor. Osmanlı imparatorluğu kadim bir formasyon kendisinden olmayanı da hesaba katarak adım atmaktadır. Sözelimi Tanzimat döneminde kurulan mecliste bile kompleksiz bakışını devam ettiriyor ve Rumlar Ermenilerin en kaliteli devlet adamlarını devşirerek çok renkli meclisi oluşturuyor. Müesses bir nizam kurma meselesi söz konusudur. Türkler öğrenmeye çok müsait bir devlettir. Özellikle Oğuz Türkleri Önce İran Medeniyeti ile karşılaşp devlet geleneği kurumları yerleşik hayatı öğreniyorlar ancak dillerini kaybedip asimile olmuyorlar sonra İslamiyet’le İslami gelenekle karşılaşp en sonunda da Roma ile temas ediyorlar. Türkler öğrendiklerini öğretmeye başlayan bir konuma ulaşıyorlar. Bu çok önemli esnek bir zihin dünyasıyla kompleksiz bir bakış yakalamak çok önemli. Türkler dışarıdan aldıklarını sürekli özümseyerek rollerini belirliyor. Toplumsal uyum süreçlerini çok etkin bir şekilde kullanabiliyorlar. Türk devlet geleneğinin devam ettiği Cumhuriyette’ de “ devlet mukaddesattır ” (Kösoğlu, 2020a: 24). “Türk devlet geleneğinde soy hassasiyeti hiç olmamıştır ” (Kösoğlu, 2020a: 37). Devşirmeler devlet yönetiminde yer almışlardır. Kendine ait simgeler ağının olduğu yapıda dil, din, bayrak gibi kavramlar değerlidir. Batının bireyci yaklaşımına tezat Türk kültüründe İslami etkinin şekillendirdiği ahlak kuralları biz kavramının zeminini oluşturmuştur. Yardımlaşma duygusunun çimento görevi gördüğü bu zeminin üzerindeki değerler Türk kültürünün sürekliliği için yaşatılması gereken geleneklerden ve inançtan beslenmektedir.

Medeniyetimizin inanç boyutundaki yönlendirmeleri yardımlaşma esaslı olup bunun toplumsal yapıda sürekli olmasını sağlayacak uygulamalarla pekiştirilmek istenmiştir. Kazanılanda kazanamayan yoksulun yetimin çaresizin hakkı olduğu düşüncesinden hareket edilmiştir (Kösoğlu, 2020a: 24). Adalet duygusunun etkin olduğu toplumda risk algısı düşüktür. Türk Kültürünün Kişilik Yapısının Özelliklerini Ergun şu şekilde belirtmektedir;

“ Türk Halkının çoğunluğu, esneklikten yoksun bir eğitimle yani baskıcı bir eğitimle yetişir. Türk Halkının çoğunluğu, özerk bireylik geliştiremez bir hale indirgenmiştir. Türk halkının çoğunluğu nemelazımcıdır. Türk Halkının çoğunluğu eğlenmeyi bilmek ile birlikte hüznölüdür. Türk halkının çoğunluğu tehditlenir. Türk Halkının çoğu konukseverdir. Türk Halkının çoğunluğu devletçilik geleneğinin sürmesinden ve devlet otoritesinin üstün tutulmasından yanadır. Türk Halkının çoğunluğu topluma ve devlete bağımlı bireylerden oluşur. Türk halkının çoğunluğu değer sistemini hiyerarşide /aşama sırasında gösteren insanlar arası ilişkilerde yaşamaya koşullandırılmıştır. Türk halkının çoğunluğu maddeyi tanımak ve açıklamak bakımından yani doğa önünde nesnel bilgidenden çok anlama önem/öncelik veren bir eğilim yatkınlık içindedir. Türk halkının çoğunluğu korkulu bireyler çoğunluğudur, başta “devlet korkusu” olmak üzere çoğunluk genel olarak girişimlerde korkuludur. Türk Halkının çoğunluğu ulusal ve dinsel kimliklerine önem veren çoğunluktur. Türk Halkının çoğunluğu için aile bağlarına sadakat ve geleneklere bağlılık çok önemlidir ” (Ergun, 2000: 177).

3.4. TÜRK LÜĞÜN DEVLET İÇİNDEKİ KONUMU

Türkler Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin doğduğu topluluğun ismidir. İnşa edilecek ulusun ismi olarak seçilen Türkler yönetimde etkin olmasa da Osmanlı gücünün temelini oluşturmaktaydı. Şanlı bir tarih ve mazi anlatılarına sahip Türkler her ne kadar Osmanlıların kâfirlere karşı gaza ve cihada yönelik seferlerinde kahramanlıkla anılsalar da on altıncı yüzyıldan itibaren Türk toplumları ve devletleri gözden düşmüş ve olumsuz anılmaya başlanmıştır. Osmanlıya karşı ayaklanmalarda adları anılan Türkler ve özellikle Fetret devrindeki Türk beyliklerinin yıkıcı tavırları olumsuz anlamda anılmalarına neden olmuştur. Acımasızlık ve savaşçı karakteri ön plana çıkarılan “Türk kavramı” Osmanlı için de anlamdaş olarak karşımıza çıkmıştır (Vatandaş, 2010: 137). Çeşitli toplulukları bünyesinde barındıran Osmanlı ‘da Türkler “ imparatorluğun kurucusu, dilini, töresini, kıyıl elmasını devlete hâkim kılan ve yönetim de bulunan topluluk idi. Osmanlı ve Türk’ü iki ayrı kültürel varlık şeklinde ele almamalıyız” (Kösoğlu, 2020a: 34).

Kadim ve dinsel geleneksel yapıdan beslenen Osmanlı devlet yapısında sultan beşeri düzene ilahi kudretin yansıması olarak görülüyordu. Bu durum Osmanlı tebaası

tarafından da içtenlikle paylaşılıp ulema, leşker ve reayadan kurulu hiyerarşik yapıda kutsal bir düzen olarak kabul edilmekteydi. Kadim ve dinsel geleneklerden beslenen devlet geleneğinde usul ve adetleri aynen sürdürmek ve geçmişten kopmamak esastır. Sultanın düzendeki ilahi tezahürü bu sürekliliğe yönelik davranış örüntülerinin ibadet formu kazanmasına neden olmaktadır. Tanzimat’la başlayan Ve Genç Cumhuriyet ile devam eden süreçte “yeni” Avrupa’nın terakkisinde görülmeye başlanır. Oysa klasik adalet name ve siyasetnamelerde meşruiyetin kaynağı altın çağdır ve akıp giden tarihsel an altın çağı aşındırmıştır (Oktay, 2017: 54). Bütün bu önyargılı yaklaşımlara karşılık “ Osmanlı kendisinin Türk olduğunu hatta Oğuz Han neslinden geldiğini bilir, inanırdı. Osmanlı Türklerin siyasi kimliği idi. Selçuklu, Karakoyunlu yahut Dulkadirli gibi ” (Kösoğlu, 2020a: 35). Türkçülük düşüncesinin kökeninde Üç Tarzı Siyaset ile belirleyen Türklük algısının niteliklerinin değiştiği özellikle Cumhuriyet döneminde “ Türk milliyetçiliği çerçevesinde sınırlarımız içinde yaşayan herkesin Türk olduğunu iddia eden bir uluslaşma projesi ” (Uyanık, 1999) söz konusudur. Atatürk muasır medeniyete ulaşma yolunda Batılılaşmayı bir araç olarak görmüş ulusal bir kültürün oluşturulmasını hedeflemiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e modernleşme sürecinin iki ana boyutu olan laikleşme ve ulusal kimliğin oluşumu sürecinde gündeme gelen Türklüğü esas alan vatandaşlık modeli geliştirme amacı, bu çalışmada ele alınan Türk kültürünün incelenmesine neden olmuştur. Osmanlıdan Cumhuriyete geçiş ile birlikte ülkede yaşayanlar bir kimlik etrafında tanımlanmaya çalışılmış Türk Ulusal Kimliği ile Türk milliyetçiliği Osmanlıyı çözen Cumhuriyetin kuruluşunu hazırlayan süreçlerin tetikleyici kavramı olmuştur. Ulus inşası denilen bu sürecin içinde iki tane ana akım var; bu iki ana akımdan biri Fransız yani hiçbir şekilde Ulusa herhangi kültürel bir kimlik yüklenmeyen hatta mevcut tüm kimliklerinden bağlarından onu arındırarak yurttaş formasyonuna ulaştırmak isteyen bir düşünce iken on dokuzuncu yüzyılda etkin olan Alman düşünce sisteminde ise Fransız devriminin ilkelerine reddiye getiren; ulus inşa etmenin devletin bekası olduğunu belirten bir görüş söz konusudur. Siyasal olarak saf tanımlanan ulusa, tarih giydirmenin gelenek giydirmenin söz konusu olduğu bu süreç coğrafyanın farklı köşelerindeki bölgesel geleneklerin büyük harfli geleneğe oturtulmasını amaçlamaktadır. Bu iki görüş Osmanlıdan Yeni devletin kuruluşuna değin etkisini göstermiştir (Öğün, 2020b).

3.5. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E TÜRK KÜLTÜRÜNE AİT ORTAK UNSURLAR

Sosyolojinin inceleme sahası, ana teması olan toplum ve ona ait olan değerlerin insan davranışlarındaki izleri ve sosyal yapının belirlenmesini kapsamaktadır. Yani toplumdaki değişimleri, dönüşümleri, çözümleri değerlerin belirlediği çerçeveden çözümlemeye çalışmaktadır. Bu süreçte ele aldığı değer yargılarına karşı takındığı tarafsız tavrıyla sosyologlar bireylerin gösterdiği tepkilere yönelik herhangi bir tutum sergilemeden önyargısız olayları analiz etmektedir (Ersoy, 2006: 15). Osmanlı Türk modernleşmesinde Türk Kültürüne ait ortak unsurların değişimlerini incelerken sosyolojinin bakış açısının rehberliğiyle insan davranışlarının arkasındaki değerleri, kabulleri, inançları, gelenekleri, töreleri, bağları bu yaklaşımla ele almamız gerekmektedir. Türk kültürüne ait ortak unsurları oluşturan bu kavramların oluşturduğu sosyal dokunun kabuk kısmında değişiklikler olsa da özsel değerler için süreklilik esastır. Osmanlı değerler sistemi hiyerarşisini en iyi anlatan tespitleri Şekip Tunç'un divan edebiyatına yönelik açıklamasında buluruz; Tunç'a göre divanlardaki kutsal olan kavramlara yönelik sıralama ki bu Allah, Peygamber, Evliyalar, Kaside denilen methiyeler ve en son şahsi duyguların yansıtıldığı gazeller şeklindedir. Toplum için önem arz eden bu değerlerin nasıl mertebelendiğini göstermekte, saygıyı pekiştirmektedir (Oktay, 2017: 11). Bireyin devlet karşısındaki konumunu gösteren önceliği devlete veren anlayışın olduğu bir gelenekten bahsetmekteyiz. Nitekim Türk töresinden beslenen toplumsal yapı Arap kültürü sonrasında, Bizans Kültüründen de etkilenecek Osmanlı Devletine kadar gelmiş, bu süreçte içinde bulunduğu kültür ile dini inanca ait olan öğretinin harmanladığı yapı kültürel kişiliğinin kökenindeki sosyo kültürel değerler ile birlikte Türk kültürüne ait ortak unsurları oluşturmuştur. Türk kültürüne ait ortak unsurların başında otorite ve güç arayışı gelmektedir. Türk insanındaki otorite ve güç arayışı geçmişte farklı medeniyetlerle, İran-İslam, temas etmelerini sağlamış; İmparatorluk döneminde nizam kurma meselesi haline gelmiş modernleşme sonrası Genç Cumhuriyet'te ise Batıdan aldıklarını özümseyerek rol belirleme şekline dönüşmüştür. Türkler çevrelerinden hem etkilenmekte hem de etkilemektedirler.

Batı ile olan ilişkilerinde sergiledikleri bu tavra yönelik farklı yorumlar olsa da yaşayabilmek için Avrupa medeniyetine dönük yenilenmenin şart olduğunu ilk düşünen

doğu Ulusu Türklerdir. Bu yenilenmeye dönük sosyal psikolojik zemini oluşturan yapı Türklerin fethetme ve hükmetme gibi siyasi özellikleriyle tamamlanmıştır (Akpolat, 2014: 14). Özellikle İslamiyet'in etkin bir şekilde içselleştirildiği Osmanlı döneminde maneviyatın etkisiyle fetih ruhu beslenmiş kazanılan her zafer yeni bir hedefe yöneltmiştir. Halifelik makamına da sahip olunan bu dönemde cihan hâkimiyeti olma amaç edinmiştir. Bu amacı gerçekleştirirken önemli olan, yönetme ve hâkim olma eğilimini bahsettiğimiz güç ve otorite arayışı ile birlikte devlet geleneği ile bütünleştirip ortak değerler üretebilmektedir. Bu noktada Ortak değerlerin üretilmesine aracılık eden devşirme sistemini kendisinden farklı ve kaliteli olanı sistemin içine sokan bir yapı olarak kompleksiz bakış açısının ve kadim formasyonun bir göstergesi olarak ele alınmalıdır. Yani Türkün geçmişinden gelen fethetme savaş kazanma dürtüsellliği İslamiyet'le birlikte gaza ruhu ile birleşmiştir. Türk kültürünün içinde bulunduğu siyasi yapı ne olursa olsun kültürel kişiliğine ait değerler farklı belirleyici kavramlarla etkinliğini göstermiştir. Son dönemde yaşanan bozgunlar ve modernleşmeyle toplumsal kişiliğinin görünümü gururla yetersizlik arasında iniş ve çıkışların olduğu bir hal almıştır. Özellikle geçmişteki başarılarla övünmek modernleşmeye dönük değişimleri engellemiştir. İmparatorluktan ulus devlete geçiş olayı, savaş meydanlarında büyük zaferler kazanırken toprak kayıpları yaşanması Türk toplumunun psikolojisinde olumsuz benlik algısı yaratmıştır (Gerçek, 2020). Türk toplumunun özellikle hüznü acıya eğilimli tavrı ve olayları geçmişte yaşadığı savaşlar, göçlere, yoksulluklarla ilişkilendirerek gösterdiği tepkiler onun sosyal karakterinin özelliklerindendir. 600 yıllık imparatorluğun verdiği gurur hissi işgaller savaşlar ve modernliğin yıkıcı etkisi ile yerini mağduriyete bırakmış; bu süreçte mazlumluk ideolojisini pekiştirmiştir. Özellikle duygusal ve aceleci tavırlar sergileyen insanımız mantıksal muhakeme yerine genelde kişi ve olaylara duygusal yaklaşır. Yüzeysel analizlerle anlık verilen kararlar ile ilkeler yerine özne ile uğraşır. Sorunları kişiselleştirip problem çözme stratejilerinde duygu ve sezgileri ön plana çıkarmak öz yerine kabukta dolaşmasına sebep olur. Özellikle Batılılaşma sürecinde takınılan tavırda bu yaklaşım esastır.

Türkiye'de özellikle iki uçtan biri olma, esnek olamama kendine benzerleri yüceltip karşıt görüşe aşırı tepki gösterme uçlara eğilimin tipik örnekleridir. Türklerin olaylara bakışlarındaki ya evet ya hayır tarzındaki yaklaşımları ikisinin arasına bir şey koyamama durumunu getirmiştir (Tekinalp, 2015: 26; aktaran Gerçek, 2020). Bir yanda olma

zorunluluğunu hissetmek yeniliğe karşı çoğu zaman mesafeli ve önyargılı olunmasına sebebiyet vermektedir. Kısa vadeli zaman algısına yönelik tavırlarımız gündelik yaşantımıza hâkimdir. Uzun vadeli planlara sınırlama getiren bu yaklaşım diğer kültürlerden ayırt edici bir özellik kazandırmaktadır planlama ve uygulama zayıflığına yönelik tavırların Osmanlı Devlet geleneği ve toplumsal yapının içinde varlığını sürdürmüştür. Uzun süren savaşlar, yenilgiler can ve mal kayıpları Türk insanına hep sığınılacak manevi limanlar aratmış ötelere duyulan inanç kültürüyle uzun vadeli planlardan uzak durmaya çalışmıştır. Kadim bir çerçevenin söz konusu olduğu Osmanlı toplumundaki anlayışta ticarete yönelik tavır daha çok içe dönük olup kafir olarak nitelenen düşmanla yapılacak olan ticaretin gereksiz olduğu görüşü hâkimdir. Neticede düşünce dünyasında hâkim olan görüş onun ülkesinde ticaret yapmak için herkesin yalvarmakta olduğu şeklindeydi (Sayar, 2000: 119). Yapılan bu izahatlar ticari faaliyete yönelik tavrın ne kadar mesafeli olduğunu, hatta kendini yücelten bir tutumla sergilenen yaklaşımında planlama ve organizasyondan alıkoyduğunun göstergesidir. Türk kültürünün en belirgin özelliklerinden biri de pratik zekânın ürünlerini bünyesinde bulundurmasıdır. Türkler göçebe kültürün etkisiyle farklı medeniyetlerle temas halinde bulunmuş karşılaştıkları sorunları basit yöntemlerle çözmeye yönelik uyum süreçleri gerçekleştirmişlerdir. Türk toplumunda yeniliğe yönelik bakışta esas olan üretimden ziyade ona sahip olmaktır. Böylece sürece kolaylıkla uyum göstermektedir (Güneş, 2010: 259; akt. Gerçik, 2020). Öğrendiklerini öğretmeye başlayan Türklerin pratik zekâsı sorunlara anlık çözümler üretmiş savunma mekanizmalarını aktif hale getiren bu anlayışla da günü kurtaran Türk usulü çözümlere yönelmişlerdir. Otorite baskısının Türk toplumunda bireyleri kolaya kaçma, hile, aldatma gibi durumlara yönlendireceği düşünülmektedir (Gerçik, 2020: 12). Türk toplumunun ataerkil yapısının etkisiyle özellikle bir liderin etrafında onun karar mekanizmalarıyla hareket etmek esastır. Çoğu zaman zekânın suiistimaline sebebiyet veren davranışlarında sergilenmesine yol açan bu yapı özellikle Modernleşmenin Türk insanının davranış örüntülerine yön veren gelenek ve ahlak kurallarının üzerindeki yıkıcı etkisi ile pratik zekânın para kazanma güdüyle birleşip yolsuzluğa, hileye ve aldatmacaya dönük sonuçlar çıkarmasına sebebiyet vermiştir. Manevi göçebelik olarak tanımlanabilecek olan taklitçilik toplumsal hayatın her aşamasında izlenebilmektedir. Özellikle hukuk sistemine ait birçok unsur Avrupa ülkelerinden kültürel sisteme aktarılmış, pek çok kurumda taklit edilmiştir. (Tezcan,

1997: 189; akt. Gerçik, 2020). Belirsizliğe toleransın düşük olduğu Türk toplumunda değişime yönelik direnç yüksek de olsa başarılı kurumlara yönelik taklit etme eğilimi çok yüksektir. Türk devrimine ideoloji kazandırma sürecinde ele alınan “Batıya rağmen Batılılaşma ve Halka rağmen Halk için” düşüncelerinden hareketle, Türklerin özelliklerini bu süreçte izlenen başa çıkma mekanizmaları kapsamında ele almak gerekir (Akpolat, 2014: 14). Özellikle Cumhuriyet ile birlikte sekülerleşmenin etkisiyle hızlı sosyal değişimler yaşanmış Türk kültürüne ait olan unsurları besleyen birçok değer geri plana itilerek bilimin süzgecinden geçen değerler oluşturulmaya çalışılmıştır (Ersoy, 2006). Kişisel çıkarı besleyen bu yapı bilgi ile sermayenin evliliği ile oluşmuş kapitalist düzenin tüketim esaslı ikliminde farklı sorunları beraberinde getirmiştir. Nihayetinde Modernleşme olgusu dinin tartışılmasını ona atfedilen kurum ve kuralların dönüşümünü beraberinde getirmiş olup değerlerin değersizleştirilmeye çalışılmasına neden olmuştur. Oysaki ferdin ve toplumun birleşmesini benzeşmesini sağlayan ortak değerlerin zayıflaması aslında toplumsal çözülmeyi de beraberinde getirecektir (Sözen, t.y.). Yabancılaşmayı beraberinde getiren bu süreç milli kimlikten uzaklaşma kaygısı toplumda bireylerin kendince savunma mekanizmaları oluşturmaya sebebiyet vermiş, düşünceleri, dünya görüşleri ve yaşam şekillerinde farklılaşmalar görülmeye başlanmıştır. Modern Batı karşısındaki tutumunda savunma mekanizmalarına yönelik davranış örüntüleri gerçekleştiren insanımız bir yandan çevreye uyum sağlamaya çalışırken bir yarıdan milli benliğe yönelik kaygıları beraberinde yaşamaktadır (Göka, 2010: 192). Oysa gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet dönemindeki bireyden beklenen davranışların sergilendiği ortam dönemsel olarak farklılık gösterse de kurumlar, ahlaki norm ve kurallarda süreklilik esastır. Bireyin geleneksel değerleri zaman içinde form değiştirse de etkisini göstermeye devam etmektedir. Modernleşme bölümünde detaylı bir şekilde açıkladığımız süreklilik esaslı değişim kaynaklı olarak bu ortak değerlerden beslenmekte olup Türk toplumuna ait kültürel kişiliği şekillendirmektedir.

3.5.1. Türk Kültürünün Hâkim Olduğu Yapıda Bireysel Özellikler

Türk kültüründe bireyi ve ona ait değerleri ele almamız dolaylı olarak toplumsal ilişkilerin açıklanmasını sağlayan bir değişken olan bireyin öznel alanına ait bireysel

benlik ve kişisel kimlik kavramlarını ve bu kavramların kapsadığı alanı incelememizi gerekli kılmaktadır. Özellikle Osmanlı Türk modernleşmesi göz önüne alındığında ekonomik, siyasi ve toplumsal faaliyetlerin etkili olduğu ortamda şekillenen bu alanda kişinin kendisine ait özelliklerini yani bireysel benliğini yansıttığı kısımdır. Bireylerin Türk kültürü tarafından koşullanmış kişilik yapılarında dini anlayışları etkin idi. “Bir Ben var Benden içeri ” beytinden de anlaşılacağı gibi bireyin iç dünyasında etkili olan inancı dünya görüşünü etkilemekteydi. Her ne kadar dini anlayışa yönelik şekillenen kişilik özelliklerinden bahsetsek de Berkes, Ülgener ve daha çok araştırmacıya göre Osmanlı düzenini belirleyen diğer bir unsurda gelenektir. Geleneğin kökeninde potlaç kültürü bulunmaktaydı. İnsanları dayanışmayı iten bu karşılıklı yükümlülük düzeni başlangıçta kargaşa içinde olan Anadolu’da Bizanslılarla Türklerin aynı zihniyet ve kültürü paylaşmalarına neden olmuş sonrasında da Osmanlıda fütüvvet, ahilik, tarikat, tekke, zaviye gibi kavramların temeline oturmuştur. “Potlaç tek tanrılı dinler öncesi yeryüzüne egemen olan yaşam biçimidir”(Adanır, 2015: 33). Mübadele mekanizmalarından karşılıklılık örneği olan Potlaç “vermek” veya “bir hediye” anlamlarında kullanılmaktadır. Ritüel işlemlerinde hediyeleşme ve ziyafet verme süreçlerindeki uygulamalar özellikle yaşam döngüsü olayları (doğum, ölüm, evlilik gibi),yıllık olaylar ve bir defaya mahsus olaylar (barış yapma, yeni bir ev yapma gibi) sergilenmekteydi (Cengiz,2021: 111). Franz Boas, Malinowski ve Marcel Mauss tarafından özellikleri belirlenmiş olan bu yaşam biçiminin Osmanlı tipinde belirleyicisi ekonomik olan değil; toplumsal, kültürel ve politik olandır. Veren el alan al el ilişkisinin dinamiklerini şekillendiren Potlaç kültüründe Marcel Mauss ’un karşılıklı yükümlülük ya da armağan toplumunun özellikleri söz konusudur. İki belirgin özelliğe sahip olan potlaçta zenginlik kökenli şeref, prestij ilki olup ikincisi hediyeleşmenin sonrasında iadeye yönelme şeklindedir. Otoriteyi şekillendiren bir yaklaşım esastır (Adanır, 2015: 35). Potlacın esas teması “vermek mecburiyeti, iade mecburiyeti, sahavette rekabet mecburiyeti Mösyö (Turnovald) bu gidip gelme, aldığından fazla verme mecburiyeti hakkında Almanca (Sich Revanchieren) yani mukabele etmek, altta kalmamak tabirini kullanmaktadır (Kurt, 2017: 91). Ülgener’in Osmanlı toplumunda fütuhatla ele geçirilen altın ve gümüşe yaklaşımını da Potlaç kültürüne ait çerçevede ele aldığımızda; büyüklük ve makam göstergesi olan bu ziynetlerin servet ve ihtişamın göstergesi olarak el değiştirmesini otoritesine yönelik itaat çemberinin etki alanını genişletmek olduğu

şeklinde yorumlayabiliriz. Nitekim Ülgener servet ve mevkiyi iç içe geçmiş yapılar olarak görmektedir (Adanır, 2015: 36). Potlaç geleneklerinin zorunlu kıldığı eylemlerin bulunduğu Ahilik ve fütüvvet örgütlenmeleri toplum içinde ekonomi ve gündelik yaşamı şekillendirmekteydi. Oradaki yaşam biçimlerine bakıldığında özellikle tekke ve zaviyelerde misafiri ganimet bilmek esastı. Empati, hoşgörü, bağışlayıcılık, sevgi, sabır, şükür ve cömertlik gibi kişilik özelliklerini oluşturan bu ortamlar hep potlaç kültüründen beslenmektedir. Çünkü o geleneklere göre insan tükettiği her şeyi iade etmek zorundaydı. Osmanlı zihniyetinin temelinde dayanışma ve yardımlaşmayı tetikleyen potlaç kültüründen beslenen yükümlülük anlayışı esastır (Adanır, 2015: 38). “ Zamanın akışkanlığı içerisinde Tanzimat’ın ilanından İmparatorluğun son günlerine hatta Cumhuriyet’in ilanından günümüze kadar toplumumuzda bireyin hakkıyla ortaya çıktığı elbette ileri sürülemez ” (Sayar, 2000: 233). Tanzimat öncesinde bireyin toplumda eridiğinin göstergesi olan aşırı güven ve itaat Osmanlı toplum yapısındaki bireyin karakteristik özelliği idi (Sayar, 2000: 136). Bu dönemde kul statüsü konumunda olan bireyin davranışları Osmanlı’nın şer’i ve örfi hukukunun emredici hükümlerine göre şekillenmiştir. Geleneksel korporatif olan bu yapıda yüzyılların ürkekliği, ticarete ve özel mülkiyete karşı mesafeli bir yaklaşım içine kapanış söz konusuydu (Sayar, 2000: 242). Bu durum “...Mal çoğaltmak ve onunla fahretmek için olursa ol şeytan yolundadır. Malı hod sen saklarsın. Dahi onun sebebinden dünyada ve ahirette belalardan kurtulamazsın... Mal raiyyet gibi mahkûmdur” şeklinde ifadelerde belirtilmektedir (Şeyh Sadi, t.y. akt; Sayar, 2000: 127). Tasavvufi anlayışın şekillendirdiği teslimiyetin göstergesi olan yaklaşımı sergilemekte olan Şeyh Sadi’ye ait olan bu adiname, girişimciliğe yönelik düşünce yapısı ile ilgili de fikir vermektedir. Osmanlı İmparatorluğunda bireyi ele alırken çıkış noktamız Tanzimat fermanı olmalıdır. Nitekim bireyin varlığının kabul eden bir devlet otoritesinin resmedilmesi Tanzimat ile birlikte ortaya çıkmıştır. Tanzimat öncesinde bireyi sindiren baskıların olduğu bir dönem olup birçok yönden Ben’i kuşatmış zincirlerin olduğu kurumlar ve anlayışa sahipti. Gelenekselliğin direnişi Tanzimat ile kırılmaya çalışılmış Osmanlı insan tipolojisinin birey ve madde ile olan ilişkisi Tanzimat’ın sağladığı imtiyaz ve serbestiyle değiştirilmeye çalışılmıştır (Sayar, 2000: 73). O dönemi değerlendirirken Meriç Bizim kendimizi Batı’nın imal ettiği çarpıtıcı bir aynadan seyrettiğimizi hatta bu aynadaki hayale göre inşa ettiğimizi belirtmektedir (Meriç, 2018: 16). Onun yorumundan yola çıkarak süreci Osmanlı bireyine ait tipolojide

taklitçilik, fanatik olmaya meyilli olmak ve muhalif olanlara yönelik de kendi gibi düşünmeyenlere tahammül edememek gibi özellikleriyle ilişkilendirebiliriz.

O yüzyılda yaşayan insanlar arasında kişilik özelliklerine yönelik ortak noktalar olarak toprağa bağlılık, istikbal kaygısını bir kenara itme, ağalık şuuru, tasavvuf terbiyesi sıralanabilmektedir (Sayar, 2000: 121). Yaşadıkları zamana yansıyan altın çağın gurur verici zaferleri önü alınamaz tabiiyeti de beraberinde getirmiştir. Geleneğin geçmişle özdeşleştiği yapıya ruhunu veren bireyin iç dünyası idi. Osmanlı nizamının mükemmel ve denge üzerinde olduğu fikrinin ilmek ilmek işlendiği birey toplumla bütünleşmiş, atalarının deneyimlerinden süzülüp gelmiş olan bilgi ile yönünü bulmaya çalışmıştır. Özellikle ulemanın ve geleneğin çizdiği çerçevede anlam arayışlarını sürdüren birey için “geleneksel bilgi apriori idi.” (Oktay, 2017: 44). Batının belirlediği bir çerçeve olan madde insan ilişkisi sosyokültürel ve ekonomik hayatta başat unsur olsa da Osmanlıda farklı bir görünüm arz etmektedir. Dini ahlaki faktörlerin esas alındığı bu dönemde töre, boy, soy ilişkilerinin sürekliliğinin olmazsa olmazı konumunda özne olan bireyin iç dünyası daralmış bu durum O’nun insan -insan ve insan-madde ilişkilerine yansımıştır. “Günlük rızık için bile endişe etmeyen bir toplumda yarın kaygısı ve birikim endişesi söz konusu değildir” (Sayar, 2000: 127). Zengin Osmanlı toprakları, hammadde bolluğunun fiyatlar üzerindeki olumlu etkisi kişinin maddeye olan bağımlılığını azaltmış ve hırs gibi çalışmayı tetikleyici özelliklerden arındırmıştır. Osmanlıda tasavvufi anlayış ve devletin müdahaleci tavrıda Osmanlı-Türk insanının madde ile olan ilişkisine yansımış ve mesafeli kalmasına yol açmıştır. İnsan tipolojisi daha çok kanaatkâr, yumuşak başlı, tevekküle inanan, cemaatçi, maceracı ve hırs sahibi olmayan özellikler sergilemiştir (Doğru, 2008). Sistemi Meşrulaştırma Kuramı ile birlikte ele alabileceğimiz bu süreçte (Jost ve Banaji, 1994; akt. Aronson ve diğerleri, 2020) birey hâkim/egemen olan Osmanlı zihniyetinin yarattığı koşulları /yaklaşımı meşrulaştırma eğilimindedir. Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki toplumsal dönüşüme yönelik Mahmut Esat Bozkurt “ Atatürk İhtilali ” adlı eserinde devrimin kolaylıkla itiraza uğramadan içselleştirilmesinin özellikle halkı uysal memleketlerde gerçekleştiğini bildirmektedir (Akpolat, 2014: 62). Ancak aynı zamanda muhafazakâr da olan bu bireylerin irticanında vücut bulmasında etkili olduğu görüşündedir. Halkın gericiler tarafından tahrik edilmesinin galeyana gelinmesinin de yine kişilik özellikleriyle ilişkilendirilebileceği görüşündedir. Çatışmacı, aşırı kararlılıkla uygulanan disiplin, fanatik olmaya meyilli olmak, kendi gibi düşünmeyenlere tahammül

edememek gibi kişilik özellikleri de Türk kültürünün hâkim olduğu yapıdaki bireylerde mevcut olup sosyal etkileşim sürecinde etkin olmaktadır (Baltaş, 2013: 196).

3.6. OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E MODERNLEŞMENİN TÜRK KÜLTÜRÜNE OLAN ETKİLERİ

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş aşamasındaki kişiler ve toplum içinde bulunduğu şartlardan ve çağın akımlarından bağımsız ele alınamamaktadır. On yedinci yüzyıldan On dokuzuncu yüzyıla kadar Avrupa özellikle milletleşme uluslaşma çabalarının sergilendiği, toplumsal ve siyasal dönüşümlerin yaşandığı yeni bir toplumsal düzene geçiş sürecini yaşamıştır. Bu sürecin ürünü olan modernleşme Osmanlının yenilikçi hareketlerini şekillendiren bozulan düzeni yeniden kurma düşüncesini tetiklemiş bu düşünce ile askeri, eğitim ve ekonomik kalkınma ile ilgili yeni girişimlerde bulunulmuştur. Modernleşmenin etkin hale gelmesini sağlayan bu girişimler çalışmanın verilerinde insan ilişkileri, bünyesinde barındırdığı kurallar, değerler anlam arayışları ile birlikte ele alınmalıdır. İnsanın madde ile olan ilişkisinin biçimlendiği bu dönemde Osmanlı insanının davranışlarını anlamlandırmak ve o anlam haritalarının çizdiği yolda Türk insanının izini sürebilmek için onun kültürel kişiliğine ve bu kişiliği besleyen fikirlere ulaşmak gerekmektedir. Türklerin Osmanlı toplum yapısındaki konumları ile ilgili birçok farklı görüş olsa da özellikle İmparatorlukta Batılılaşma hareketlerinin etkisiyle şekillenmiş olan Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük gibi akımlarda etkin olan yaklaşımları belirleyen “‘Türk’ü İslam’dan, İslam’ı özellikle İslam’ı Türk’ten, Türk ve İslam’ı Osmanlılıktan ziyade seven, düşünen ” kitlenin varlığıydı (Akçura, 2015: 101). Bu kitle çalışmanın bağlamı olarak ele alınan kültürel kişilik kapsamında incelenen Türk Kültürü özelliklerine göre şekillenen yaratılış olarak mütedeyyin, hür fikirli oluştan etkilenen bireylerden meydana gelmiş bir yapıya sahipti. Birey ve toplumun birbirini etkilediği bu yapı birey ve toplumun karşılıklı olarak birbirine bağımlı olduğu gerçeğine bağlıdır. Nitekim Osmanlının özellikle son dönemlerinde Mardin’in belirttiği gibi dinin bireyin kişilik ve kimlik edinme sürecinde etkin bir rol aldığı göz önünde bulundurulduğunda kültürel batılılaşma sürecine yönelik şekillendirici etkisiyle Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarının ortaya çıktığı görülecektir (Takış, 2008: 211). Türk modernleşmesi ve o dönemlerdeki toplumun sosyal ve iktisadi

oluşumları; Türk toplumunun kendi kültürel ölçüleri içinde yaşamakta olduğu gerçekliğini kavramlaştırmış ve milli kültüre ait unsurların incelenmesini zorunlu kılmıştır. Modernleşmenin Geçmişin ideal ve sorunsuz düzeninden ve kadim yasalardan uzaklaşmanın sebebi olarak görülen dönemi Cemil Oktay Sened-i İttifaktan aktardığı “gerdiş-i çerh-i gerdan” kavramıyla yani çarkı feleğin işlediği dönem olarak ele almaktadır. Oktay bu kavramla idealleştirilen toplumsal ve siyasal dengeden uzaklaşıldığını vurgulamaktadır. Zamana hükmeden güç olan çark-ı felek onun getirdiklerine katlanma halidir; çünkü Osmanlı toplum yapısında hayatın üzerine yürüyen, ona hükmeden bir anlayışa sahip bireyselleşme yoktu. Tarım toplumu olan Osmanlı’da Toplumsal sistemin denge halini korumasının ancak yaygın kabul gören değerlerin ve statülerin sahiplenilmesi ile gerçekleşebileceği görüşü hâkimdi (Oktay, 2017: 11). Türk kültürünü bir yönüyle benzerlikler diğer yönüyle farklılıklar açısından ele almak aslında bireyin onun ortak değer ve ilişkilerinin yardımıyla kendisini tanımlamasını sağlar. Bireylerin karşılıklı ilişkilerinden beslenen kişilik yapısı toplumun genelinde yaygınlaşan bir dünya görüşü oluşturup kültürel kişiliği belirginleştirmektedir. Bu dünya görüşüyle kimliğimizi çağdaşlıkta bulabilir, varlığımızı çağdaşlaşarak koruyabilirdik; ancak kimselere benzemeye kalkışmadan kendimiz kalarak da bunu yapabilirdik. (Kösoğlu, 2020a: 82).

Antropoloji disiplini aracılığıyla ele aldığımız Kültürel yabancılaşma duygusunun dayanaklarından olan kültür buhranı kavramı kimlik bunalımlarının hızlı değişimlerin olduğu toplumlarda görülmekte olup kültür boşluklarının, kültür şoklarının belirleyici unsurudur. Bu unsurun etkisiyle değer sıralamaları değişmekte ve bu durumun yarattığı belirsizlikle de bahsi geçen kültürel yabancılaşma oluşmaktadır. Toplum içindeki parçalanmalar ve değişmeler sosyal uyumu zorlaştırmakta yaratmış olduğu çelişkilerle kimlik ve kişilik sıkıntıları oluşmaktadır (Kösoğlu, 2020a: 28). Kültürel yabancılaşmada o kim ve ben kimim sorularını sorduran kimlik belirleyici kültürel değişmeler esastır. Özellikle Tanzimat dönemi Batılılaşmaya dönük birçok yeniliği beraberinde getirmiştir özellikle kadının sosyal değişimine yönelik “cariyeliğin kaldırılması arazi hukuku, giyim kuşam ile ilgili gelişmeler, yabancılarla evlilik” gibi öne çıkan konular toplum geneline yansıtılmaya çalışılmıştır (Duran ve Özen, 2020: 555). Islahat fermanının eğitime üzerine odaklanan yenilikçi yapısıyla Osmanlı toplumundaki tüm milletlere okul açma hakkı tanınmış; özellikle Batılı düşünce tarzının Osmanlı eğitimine yansıtılması sağlanmaya

çalışılmıştır. Meşrutî sisteme dayalı yönetim anlayışının etkin olduğu dönem ülke içinde hem yatay hem de dikey birçok değişim ve gelişimle sosyal hayatı etkilemiştir. Gelenekselliğin Batı tarzı değişiklikler karşısında tutunmaya çalıştığı bu dönemde eğitim alanındaki yeniliklerle çağın ihtiyaçlarına cevap veren kurumlar oluşturulmaya çalışılmıştır (Duran ve Özen, 2020: 556). Dolayısıyla Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının yetiştiği bu kurumlar hem bu tutuculuğa karşı fikirlerin yeşerdiği siyasi kadroların, hem de basın gibi siyasal kurumların temellerinin atılmasına vesile olmuştur. Ortaylı'ya göre Modern dünyanın getirdiği zorlayıcı etkinliklere uyum sağlamaya yönelik yeniliklerde Tanzimatçı aydın-bürokratlar geleneksel toplumun ihtiyatlı tutuculuğu ile birlikte yol almak zorunda kalmıştır (Ortaylı, 2019a: 32). Kültürel unsurların modernleşme başlığı altında Osmanlı toplumuna aktarıldığı dönemlerde esas olan yapılacak olan uygulamaların milli kimliğe uygun hale getirilmesine yönelik değişikliklerin yapılmasıdır. Aksi takdirde yama gibi alacak olan birçok kültürel unsur zihin ve kişilik parçalanmalarına sosyal çelişki ve başarısızlıklara yol açmaktadır (Kösoğlu, 2020a: 19). Modernleşmenin yaşandığı dönemle ideal olan arasındaki uçurum öncelikle adalet sağlamaya yönelik yetersizlik de kendini gösterir. Moderniteye dönük toplumsal yapıdaki değişiklikler güncel yaşamın dayattığı sorunlar haline geldiğinde geçmişten bugüne devam eden meşveret usulünün devamlılığına işaret edilir. Makulü bulmak için gerekli olan bu usul değişmez bir şekilde devam etmiştir. Bu manada her ne kadar hukuk ve siyasetle ilgili konular zaruri ve ideal olan arasına sıkışsa da bu meclislerde kanun ve ilkelerin esnetilmesi kabul görülmüştür (Oktay, 2017: 63).

3.6.1. Modernleşmenin Birey Üzerindeki Etkisi

İnsan içinde yaşadığı topluma ait sorumlulukları ve gerçekleştirdiği eylemlerle mensubu olduğu medeniyeti oluşturur veya yok eder. Toplumsal değişmelerin öznesi konumundaki bireyin kişiliğinin değişime ve yeniliğe yönelik tavrı, medeniyet çapındaki oluşumlara neden olur. O'nun medeniyetin ilke ve ölçütleri ile uyumlu davranışları sosyal uyumun sağlandığı süreci beraberinde getirecektir. Toplum çapında gerekli yoğunluğa ulaşan bu süreç de dönüşümü gerçekleştirecektir. Bu durum kurulmak istenen medeniyetin heyecan ve eylem ölçülerinin önce ferdin kişiliğinde içselleştirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır (Kösoğlu, 2020b: 7). Bu çalışmada ele alınan Türk modernleşmesinde

etkin rol alan Batı medeniyetine öykünerek yapılan değişimin toplumca ne kadar benimsendiği, yoğunluğunun hangi ölçülerde olması gerektiği belirsizdir. Bu belirsizliğe yönelik birçok yorumun yapıldığı bu alanda esas olan kişilerin sorumluluk bilincidir. Birey eylemlerinin belirleyicisi olan anlam haritalarını şekillendiren bu sorumluluk bilincini ve ölçütlerini içine doğduğu milli kültüründen(kimliğinden) alır. Buna ferdin kimlik ve kişiliğini bulması sosyalleşmesi denilmektedir (Kösoğlu, 2020a: 13). Kişinin bu anlam arayışında yol göstericisi inançlarıdır. Sahip olduğu inanç döngüsünün etkisi ile duygu düşünce ve davranışları oluşur ve kişiliğinin potansiyel imkânları yaratıcılıkla birleşip medeniyete yönelik değişimleri gerçekleştirir. Türk modernleşmesinin gerçekleştiği İmparatorluğun çöküş ve Genç Cumhuriyet'in oluşumundaki sürece katkılarında da bireyin bu inanç döngüsü etkindir. Temelinde tarihi Türk kültürü ve onun birikimleri olan Osmanlı İmparatorluğundaki bu inanç döngüsünde ana kavram Türk kültürünün esas aldığı adalet fikriydi. Özellikle İslamiyet'in kabulünden sonra diri ve sade olan inanç sistemiyle adaletin tecellisine yönelik şuura sahip olan Türk kültürü, Osmanlıda uzun ömürlü ve özgün kurumların oluşumunu sağlamıştır. Adalet fikir ile Devlet-i Aliyye Batı kültüründe yeşeren sömürgecilik fikrinden uzak durabilmiş ve insanı merkeze alan değerler silsilesiyle kültürel kişiliğini oluşturmuştur. Bu kişilikle şekillenmiş kültürde başlangıçta Türk kültürüne özgü kendine güvenli, atak ve her türlü olgudan yararlanmayı bilen tavır zamanla adalet anlayışının değişmesi ile güvensizliğe, kendi içine kapanmaya dönüşmüştür.

Türk kültürünün özünde olan milli kültürü şekillendiren ölçütler İslam kaynaklarından beslenen değerler olmuş olup özellikle Osmanlı'da sonrasında Cumhuriyette bireyler tarafından hâkim anlayış olarak yaşanmıştır. İnsanlarımızın temel zihniyet yapılarının kökenindeki değerler aslında onun iç değişmesi için belirleyici olmaktadır. Türk modernleşmesini özellikle kültürel kişilik bağlamında ele aldığımızda bu iç değişimden kültürel değişime giden süreçte bireye yönelmemiz onun zihin haritalarını çözümlememiz gerekmektedir (Kösoğlu, 2020b: 43). Milli kültürün ölçütleriyle oluşmuş olan bu haritalar inanç söz ve eylem bütünlüğünü oluşturmakta, böylece her ferdin inancında, konuşmasında ve kendi işini yapışında sadece kendini değil içinde bulunduğu medeniyete olan katkısının bilincinde olmasını sağlamaktadır. Bu noktada toplumun bütünüyle sahip olunan kader ortaklığı milli kültürün beslediği değerlerle vücut bulmuş olan kültürel kişiliği biçimlendirmektedir. Türk kültürünün etkisiyle hamuru yoğrulmuş olan

bireyin İmparatorluktan Cumhuriyete geçiş ile birlikte değerlerinde değişme oldu mu? Yani Heyecanlarını, sevinçlerini, üzüntülerini ifade ediş biçimleri, savaşçı yönleri, özgürlük için mücadelecı tavırları her iki dönem içinde kültürel kişiliğin çizdiği çerçeve içinde mi kaldı? Hayatlarında önemli bir kırılma noktası olan bu dönemde insanların davranışları hem bireysel hem de duruma bağlı etkenlere göre değişiklik göstermektedir. Bireylerin yeniliklere yönelik yaklaşımlarının oluşturduğu önyargılar ya sosyal yapı ile uyumlu bir tavır sergilemesine ya da muhalif bir tutum ile davranışına yol açmıştır. Kültürel kişiliğin kişilik boyutlarında yer alan bireylere ait şemaların şekillendirdiği davranışın kökenindeki önyargılar ve tutumlar o kültürde yaşıyan insanlar arasında ortak olup nesilden nesile aktarılmaktadır (Aronson, Wilson ve Akert, 2020: 235). “ Zamanın akışkanlığı içerisinde Tanzimat’ın ilanından İmparatorluğın son günlerine hatta Cumhuriyet’in ilanından günümüze kadar toplumumuzda bireyin hakkıyla ortaya çıktığı elbette ileri sürülemez” (Sayar, 2000: 233). Bireyin aidiyet esaslı yaklaşımıyla kolektif kimliği oluşturduğu sosyal yapıda farklı etnik kökenlerden oluşın Türk milleti modernliğin etkisiyle gündelik yaşam tarzını değiştirmiş olsa bile ortak kültürel kodlarını muhafaza etmeyi başarmıştır. Sosyal etkileşim ve uyumun birlikteliğinin oluşturduğu toplumsal yapıda aidiyet duygusu Türk kimliğini oluşturan ortak kültürel değerlerin özünü oluşturmakta ve modernleşmenin etkisiyle ortak değerlerin çözülmesini engellemektedir. Bireylerin benlik anlayışına yönelik değerlerinden olan aidiyeti Kültürün özellikle sosyal psikolojide belirleyici olan etkisi ile ele alındığında kültürel değerlerin zorunlu tuttuğu birçok davranışın bireylerin benlik anlayışını etkilediği görölmektedir (Aronson, Wilson ve Akert, 2020: 104). Bu noktada çalışmaya konu olan Türk modernleşmesi ile gündeme gelen birçok yenilik insanların toplumdaki davranış örüntülerini şekillendirmiş birçok zorunluluk onların benlik kavramını dolayısıyla aileleri ve içinde bulundukları sosyal gruplarla ilgili düşüncelerine yön vermiştir. Doğu ve Batı kültürlerindeki benlik konusundaki farklı yaklaşımlar bağımsız benlik ve karşılıklı bağımlılık kavramlarını gündeme getirmiş ve sosyal yapıyı şekillendirmiştir. Bağımsız Benlik görüşünde insanların kendilerini başkalarının değil kendi içsel düşünce duygu ve eylemleri ile tanımladıkları görölmektedir. Karşılıklı Bağımlı Benlik görüşünde esas olan Kişinin kendini başkalarıyla ilişkileri bağlamında tanımlaması, davranışlarının genellikle başkalarının düşünce, duygu ve eylemleri tarafından belirlendiğinin kabul edilmesi şeklindedir (Aronson, Wilson ve Akert, 2020: 244). Bireyci ve toplulukçu kültürlerde

farklı davranış örüntülerine neden olacak bu yaklaşımlar kültürel kişiliği belirleyen değerlere göre anlam mekanizmaları üretmektedir. Özellikle Osmanlıda “Ben” yerine aile ya da dini cemaate yönelik aidiyetlerin vurgulanmasında bu görüşler esastır. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e modernleşme meselesi Türk toplum yapısının kültürel kişiliğini incelemeyi zorunlu kılmıştır. Çünkü kültür ve kişiliğin iç içe geçmesinden kaynaklı bir toplumun kimliğini gösteren unsurlar, aynı zamanda o toplumun kültürel özelliklerini de yansıtmaktadır (Özkul, 2015: 168). Özellikle Tanzimat döneminde Batılılaşma hareketlerine yönelik cesaret, karar alma ve önünü görebilme yetenekleriyle kişiliklerini tanımlayabileceğimiz Osmanlı toplum yapısındaki Türklerin; Modernitenin getirdiği koşullar çerçevesinde geçmişten gelen mitleri kullanarak sistem oluşturmaları ve terakki fikrinin temel alındığı birçok akımda bunu dillendirmeleri sergiledikleri ahlaki tavrın bir örneğidir (Oktay, 2017: 13). Bu süreçte Türk kültürüne ait değerlerle beslenmiş olan bu yeteneklere sahip bireyler ile toplumsal kültür arasındaki ilişki önemlidir. Bu ilişkiyi modernleşmenin getirdiği sorunlar ve getirdiği imkânların etkisiyle oluşmuş zihniyetin hâkim olduğu kapitalistleşememe boyutuyla da ele alabiliriz. Nitekim Ülgener’in Osmanlı iktisat düşüncesine yönelik araştırmalarında temel dinamik insan insan ilişkileri olup ele aldığı yaklaşımında “ İktisadi süreçlerin iktisadi olmayan unsurlarla yani belirli bir zihniyetle ortaya çıktığı şeklindeydi. Osmanlı Türk toplum yapısında bu zihniyeti besleyen kaynak Bâtınileşmiş İslam tasavvuf anlayışıydı ” (Duran ve Özen, 2020: 138). Bahsettiğimiz Osmanlıdaki kapitalistleşememeyi beraberinde getiren bu anlayış bireydeki kanaatkârlıktan beslenmekteydi. Modernleşmenin etkisiyle Türklerin Batı karşısındaki kompleksleri oluşmuş, büyük bir imparatorluktan devlete geçişten kaynaklı; özellikle devletlerin karar mekanizmalarında etken konumdayken edilgen hale gelmesinin beslediği olumsuz bir zihinsel tutum sergilenmiştir. Özellikle kültürün sosyal biliş üzerindeki etkileri ile meydana gelmiş zihinsel şemalar tarafından üretilen otomatik düşünceler duygu, düşünce davranış döngüsüyle sosyal ilişkilere yön vermiş ve bu olumsuz tutumların kaynağı olmuştur. Neticede “Herkes dünyayı anlamak için şemaları kullansa da şemaların içeriği yaşadığımız kültürden etkilenir” (Aronson, Wilson ve Akert, 2020: 156). Türk modernleşme sürecinde bireylerin içinde yaşadığı “ Türk Kültürü ” şemaların önemli bir kaynağıdır. Onun etkisini gösterdiği alan ile olayları anlama ve yorumlama kabiliyetini kazanan bireylerin dünya görüşü oluşmuştur. Sonuç olarak toplumsal kültürle kişilik arasındaki ilişkiler ortak bir değer ve anlam dünyası

yaratarak toplumdaki bireylerin davranış örüntülerini etkilemektedir. Bu davranışlar ve onlara yüklenen anlamlar her kültürde farklıdır. Özellikle toplumların değişime maruz kaldıkları dönemlerdeki önceliklerinin ve değerlerin değişmesi kültürel dokuyu da etkilemiştir. Toplumdaki kişilerin hafızasını canlı tutan birçok gündelik yaşam pratiği, ortak olan dil ve inançlar, çocuk yetiştirme tarzları adetler, görenekler varlığını sürdürdükçe hayat görüşünü oluşturan toplumsal zihniyet kuşaklararası aktarılabilmektedir (Gerçik, 2020 : 241).

3.7. TÜRK MODERNLEŞMESİNİN TÜRK KÜLTÜRÜNE OLAN ETKİLERİNİN SOSYAL ETKİLEŞİM VE SOSYAL UYUM SÜREÇLERİ İLE ELE ALINMASI

Gerek Osmanlıdaki Monarşi gerekse sonrasındaki Cumhuriyet farklılıkların ve özerk adacıklardan oluşan insani bir dokuda işler hale gelmektedir. Siyaseti şekillendiren toplumsal yapıdaki bu farklılıkların kendi aralarındaki mücadeleleridir. Dolayısıyla her iki dönemin ortak paydasında bulunan modernleşme hareketlerine yönelik toplumsal tavırları bulunduğu zamana ve şartlara göre sosyal uyum ve bütünleşme kavramlarıyla incelemek gerekmektedir. Toplumsal bütünleşmeyi sağlayan sosyal uyum her iki dönemde de ideolojiye yönelik ulaşılması zaruri amaç değil sosyal yapı içindeki farklılıkların kendiliğinden oluşturdukları etkileşim ve uyumdur. Bu süreç kültürel yapıda yerleşik değer sistemi aracılığıyla işlerlik kazanmaktadır (Oktay, 1998: 214). Braudel kimlik sorununa yönelik yaklaşımının çıkış noktasını “geçmişle bugün arasında uyum sağlama” olarak görmüştür. Günümüz toplumu içindeki fertlerin kültür kodlarının 600 yıllık bir imparatorluktan devir alındığını düşündüğümüzde Osmanlı modernleşmesinde zihniyet değişikliklerinin ancak geçmişe yönelik kültürel kişiliğe ait değerlere yönelik bu uyum ile sağlanabileceğini düşünebiliriz. Nitekim Kültürel kişilik bağlamında ele aldığımız Türk modernleşmesinde incelediğimiz kısım birey ve içinde yaşadığı toplumun batılılaşma sürecinde ne denli uyumlu olduğudur. Özellikle son dönemlerde yaşanan toprak kayıpları ve kültürel geri kalış; manevi değerlerin göz ardı edilmesine bireysel çıkarların ön plana çıkmasına sebebiyet vermiştir. Kültürel kişiliği geçmişte besleyen kaynakların kurumaya başlaması yozlaşmayı beraberinde getirmiş kurumları işleyemez halde kılmıştır. Ancak fertlerin tutum ve davranışlarına yansıyan bu kültür değişimleri her ne kadar hayranlığın bir süre sonra aşağılık kompleksine dönüşümünü getirirse de;

bireyin sosyalleşmesinin getireceği sosyal etkileşim ve sosyal uyum geçmiş kahramanlıklarla dolu olan bir imparatorluğun son dönemlerinde yoksun hale düşmesinin kabulünü sonrasında yeni kurulan Cumhuriyet’e yönelik mücadele ruhu vermiştir. Türkün mücadele gücünün şekillendirdiği kültürel kişilik, modern ol başkası ol diyen söylemin karşısında; bireylerin modernliğe ait kodlarda “red, kabul, eksiltme, yoğunlaştırma” (Sözen, 2011) kavramlarına yönelik takındıkları tavır da kişilik özelliklerinin önüne geçmiştir. Özellikle Tanzimat’ın getirdiği unsurlar kültürel kişiliğe ait olan değerlerin yerini dolduramamıştır. Neticede bizi biz yapan değerlerin kabuk kısmında değişiklikler olsa da öze dokunamamıştır. Psiko-sosyal süreçlerle ele alınması gereken bu dönemde topluma ait değerleri, kuralları insan-madde, insan-insan ilişkilerini belirleyen bireyin davranış örüntülerinde görmemiz mümkündür. Nitekim Türk kültürünün fertlerinin sosyal etkileşimle kazandıkları ortak davranış örüntüleri Türklerin kimliğinin ötesinde toplum olarak yaşayışlarındaki süreçlerden birini simgelemektedir. Simgelenen bu süreç Türkler’ in kişiliğiyle ilgili olup Türk Kültürünün özelliklerinden birinin somutlaştırılmasıdır. Türk kültüründe karşılıklı bağımlılığın toplumsallaşması söz konusudur (Sayar, 2002). Osmanlıda toplumsallaşma sürecinin özü olan din bu bağımlılığın çimentosunu oluşturmaktaydı. Kültürel kişiliğin belirleyicisi olan ilişki dinamiklerinin belirleyicisi toplumsallaşmanın bağımlılık yönünün temelinde Parsons’un terminolojisinde alt-sistem” adını verdiği birbirleriyle ve bütünle karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde olan parçalardan oluşan ve kendini devam ettirme özelliği bulunan, bütünlük arz eden dengeli bir yapı bulunmaktadır. Toplumsallaşma ile bu alt sistemler aynı hedefe yönelik ilişki dinamikleri ile bir araya gelip toplumu temsil ederler.

Mevcut kültürün kendine has yapısının ve orijinalitesinin kaybolmaya başlamasının başlangıcı olan Tanzimat ve sonrası dönem toplumda kültürel dengenin bozuluşunu da beraberinde getirmiştir. Modernleşmeyi temsil eden zihniyet ile birey arasındaki uyum bozulmuş özellikle bu yapının içinde yer alan kurumlarda mekanik bir işleyiş hâkim olmaya başlamıştır. Geleneksel, toprağa bağlı iletişimin yüz yüze olduğu bu toplum dinamizmini karşıtlar yerine tecrübe, gelenek ve tarihten almaktadır. Herhangi bir öteki ya da karşıt öteki üretmeyen bu gelenek kültür içindeki farklı kültürel kimliklerdeki ayrımları en aza indirmekte kültürel kişiliğin oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Özellikle Batı medeniyetinden somut kavramların aktarıldığı süreçte değerler göz ardı edilmiştir. Ferdin böyle bir toplum içinde değer kaynaklı şahsiyeti gelişmemektedir. Cumhuriyet

dönemi modernleşme hareketleri organik dayanışmacı toplum yapısını öngörmüş olmasına rağmen mevcut olan mekanik dayanışmadır. İki farklı sosyal realitenin yan yana olduğu bu yapıda modern toplum kurallarına göre düzenlenmiş normlarla birlikte helal-haram, sevap-günah, iyi-kötü gibi ayrıştırıcılarla sisteme dahil olan kişiler bulunmaktadır. Bu durum Nesilden nesile aktarılan kültürel bilincin etkisiyle şekillenmiş olan kültürel kişiliğin kavrayıcılığıyla bireyi sarmalamasından kaynaklanmaktadır (Sözen, 2019: 44). Yüzeysel ve samimi olmayan ilişkilerin esas olduğu cemiyetlerde cemaatin içten, samimi ve güvenilir ilişkilerini bulmak çok zordur. Cemaat duygusunda asıl olan insanları birleştiren ortak değerlerdir. Ortak mekânlar, kahvehaneler, mahalleler birliktelik duygusunu pekiştiren toplumsallaşma araçları olup cemaatin parçası olduğu hissi veren sosyal yapılar. Mustafa Kemal “cemaat kültürünü aşıp laik ve milli bir kültür” yaratılmasını zorunlu görmüş “eğitim, dil, kültür” üçlemesinin etkisiyle gerçekleştirdiği değişiklikleri toplumsallaşmayla toplum geneline yaymayı hedeflemiştir (Gerçik, 2019). Cumhuriyet döneminde “Türk tarih Tezi” ve “Güneş dil Teorisi” kişiliğin kültüre bağlanmasına yönelik ideolojik oluşumlar olup modernleşme sürecinde Osmanlının şanı ile değil de yeni bir benlik anlayışı ile yol alınmaya çalışıldığının örneklerindendir. Dayanışmacılığın ve özdeşleşmenin esas olduğu bu dönem de esas olan sosyal uyumun sağlanıp ulus devlet oluşumunu sağlamaktır (Ortaylı, 2019b).

SONUÇ

Tanzimat Fermanıyla başlayıp Genç Cumhuriyet ve inkılâplarıyla gelişimini tamamlayan Türk Modernleşmesinde laikleşme ve ulusal kimlik oluşturma fikri esastır. Geç Osmanlı ve genç Cumhuriyet'i kapsayan bu dönemde idari, askeri ve toplumsal yapı başta olmak üzere siyasal ve hukuki alanlardaki revizyonist hareketler bir çok kurumda yapılan yeniliklerle karşılığını bulmuştur. Özellikle Cumhuriyet döneminde modern ulus inşa etme amacına yönelik yaşananlar melez ve eklektik bir yapıya sahip ortamı oluşturmuştur. Bu ortamda Avrupa merkezli bir düşüncenin ve sekülerizmin sonucu olarak gelişen modernleşme ben/ biz ve sen/öteki arasındaki ilişki üzerine kuruludur. Dolayısıyla Ben neyim ve kimim? Biz neyiz ve kimiz? sorularına yönelik arayışlar kimlik kavramını gündeme getirmekte, kişiliğin gelişimine katkıda bulunan bu süreç de bireysel ve kültürel kişilik kavramlarını ortaya çıkarmaktadır (Sözen, 2019: 38) Kültürel kişilik kültürel antropoloji disiplini içinde kültürel psikoloji, (psikolojik antropoloji) kapsamında yapılan çalışmalar ile gündeme gelmiştir. Özellikle Boas ve ardılları tarafından şekillenmiş olan Kültür ve Kişilik öğretisinin kuram ve kavramlarına göre kültüre bağlı özellikler bireylerin kişilik yapılarına yansımakta ve davranış örüntülerini etkilemektedir. Sosyoloji, Antropoloji ve Psikoloji disiplinlerinden elde edilen verilerle kişilik merkezli yapılan çalışmalarda, bu kavram toplumsal karakteri oluşturan toplumdaki bireylerin ortak payda oluşturan özelliklerinin bütünü olarak ele alınmaktadır. İnsanların bulundukları çevreye uyumunu sağlayan kültür sahip olduğu değerlerin belirleyiciliğiyle bireylerin duygu, düşünce davranışlarını şekillendirmektedir (Kırımlı, 2014: 212). Ancak psikolojik antropoloji sosyal olguyu sadece psikolojik ve bireysel değişkenlerle değil kişilik sistemi ve sosyal kurumlar arasındaki ilişkiler boyutunda da ele almaktadır (Güvenç, 1979: 90). Bunlar arasındaki karşılıklı etkileşim toplumsal yapıyı oluşturan değerler ve normlar baz alınarak incelenmektedir.

Farklı düşünürlerin bilgi ve yaklaşımlarıyla incelenen Türk modernleşmesinin geç Osmanlı ve Genç Cumhuriyet'i kapsayan dönemlerdeki çok boyutlu yapısının ele alındığı bu çalışmada Türk Kültürüne ait olan değerler esas alınmıştır. Türk kültürü; toprak dil, din, ortak geçmişin pekiştirmiş olduğu değerler, inançlar, gelenekler ve alışkanlıklardan oluşan geleneksel dokunun içinde betimlenmiştir (Vatandaş, 2010: 22). Türklere özgü

tutum ve davranışlara yön veren özelliklerin kökeninde Köprülü'nün müşterek hissiyat kavramıyla açıkladığı ortak kültürel kodlar bulunmaktadır. Modernleşmenin etkilediği bu belirleyici etmenlerle oluşmuş Kültürel kişilik ve onu yansıtan birey ve devlet arasındaki ilişkiler toplumsallaşma ile dönüşüme uğramıştır. Geleneksellikten modernliğe geçişin olduğu süreç birçok yeni düşünceyi değerler skalasına eklemiş olsa da kültürel kişiliğe ait ortak unsurlar sabit kalmıştır. Bir milletin ortak değerleri, bireylerin zihni yapısını, alışkanlıklarını, tutum ve davranışlarını da etkilemektedir Nihayetinde insan dünyası olan toplum, kendi bireyselliğine hapsolmuş bireyin kolektif olanla birbirine karıştığı alandır. Karşılıklı etkileşimlerden oluşan toplumdaki kültürün birey tarafından içselleştirilmesi zihni, zihin ve toplum arasında da kimlik ve kişiliği oluşturmaktadır. (Jenkins, 2016: 34). Osmanlıyı anlamak ve Türkiye Cumhuriyet'i ile süreklilik bağlarını ortaya çıkarmak aslında her iki dönemde de var olan Türk kültürünü sahip olduğu özellikleriyle ele alınmasını ve oluşan ortak kişilik ve kimliği resmetmek demektir. Bu ortak özellikler başlığı altında ele alınan Kültürel kişilik kavramı da Türk kültürünün özelliklerinden etkilenmiş olup bünyesinde İslami inanç, Potlaç kültürü ve Ahilik Teşkilatını barındırmaktadır. Kolektif olanın çıkarına yönelik oluşturulan potlaç kültürüne ait özelliklerin birey tarafından içselleştirilmesi toplumsallaşma ile gerçekleşmektedir. Her ne kadar Psikolojik-Psikanalitik yönelimli antropolog Benedict Kültürü “toplumsal ölçekte yansıtılmış bireysel psikoloji” (Özbudun, 2014: 93) olarak tanımlamış olsa da “insanın bireysel psikolojisi dışında içine doğduğu anadiliyle kurulmuş topluluğun bir parçası olmaktan kaynaklanan bir başka psikolojisi bulunmaktadır. ” (Göka, 2020). Bireyin devletle olan ilişkisini belirleyen bu kültürel psikolojisini Osmanlıda “ Bireyin toplumda erimesinin bir ifadesi olan devlete aşırı güven ve itaatinde görmekteyiz ” (Sayar, 2000: 136). Bu çalışmada Türk kültürüne ait birçok özellik sosyolojik Türkiye okuması neticesinde kültürel kişilik bağlamında Osmanlıdan Cumhuriyete Türk kimlik ve şuuru yerleştiren milli kimlik ile ilişkilendirilmiş; bu şuurun kökenindeki sadakat, aidiyet, güven gibi unsurların şekillendirdiği kavram detaylandırılmıştır. Bir toplumun milletleşmesi ve birliğinin gerçekleşmesi milli kültürünün bütünleşmesi ölçüsünde olur; kültür bütünleşebildiği hayat milli bir üsluba kavuşabildiği ölçüde birlik de gerçekleşmiş olur (Kösoğlu, 2020b: 20). Türk modernleşmesiyle birçok kurumda değişiklikler yapılmış olsa da asıl olan insan faktörünün ele alınmasıdır. Bireye yönelmek onun zihin haritalarını çözümlemek çağdaş

kalabilme gayretleri için gereklidir. Batıda bireyin toplum denilen soyutlamadan önce gelmesi bizim anlayışımızla taban tabana zıttır. Bizim hayata bakışımızı “ kendimizden sonra inşa ettiğimize inandığımız erdemleri ardımızda kalanlara aktarabilmemiz” oluşturmaktadır. Bu özsel değerler iyilik, güven, adalet, yardımlaşma, ülkü ve aşk gibi kavramlar olup bulunduğu muhitin kültürünü şekillendirmekte ve o kültürü içselleştiren bireylere kimliğini kazandırmaktadır (Alatlı, 2003). Nitekim Batılılaşma ve modernleşmenin etkisiyle bireyin toplum içindeki hak ve sorumluluklarına yönelik bilinç seviyesi yükselmiş olsa da kültürel kişilik bağlamında özsel olarak aynı anlayış söz konusudur. Neticede bireyselleşmenin gelişmesine imkân tanımayan bürokratik ideoloji toplum genelinde yaygın davranış örüntülerine sebebiyet veren standartlaşma yaratmaktadır. Oysaki kültürel dokunun yaslandığı ortak değerler sosyal dokuya rengini vermekte ve sürekliliğini sağlamaktadır (Sayar, 2000: 135). Sahip olduğu gelenekleri dolayısıyla kim olduğunun bilincinde olan bireylerden oluşan Anadolu’nun tarihi bu sürekliliğin içinde kimlik değişimlerinin tarihidir. Sahip olunan rolleri şekillendiren geçmişin izleri ve geleceğe yönelik beklentilerin etkisiyle uluslararasıdaki ayrıcalığımızı belirleyen toplumsal kimliğimizdir (Güvenç, 1996: 149). Kültürün etkilediği kimliği anlamının en iyi yolu toplumu anlamlandırmaktan geçer. Bu süreçte kültürün nasıl anlamlandırıldığı, süzüldüğü, göz ardı edildiği ve saygı duyulduğunun ifadesi olan değerler, hedefler, inançlar ve alışkanlıklar kişiliğin de belirleyici etmenleri olmaktadır. Çalışmanın verilerinden elde edilenler ile her iki dönemde de ele alınan modernleşme sürecinin kültürel üretiminde Türk Kültürünün genel özelliklerinin merkezi konumda olduğunu, geleneğe ve değerlere yaslanan yapısı ve sahip olduğu değerlerle Kültürel kişiliği oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. O halde kültürel, toplumsal kişilik önemli ortak şeylere sahipliği gerektirir. Bu ortak değer ve anlam dünyası toplumsal kültürle kişilik arasında köprü vazifesi göstermektedir. Bireylerin davranış örüntülerini etkileyen bu yapılanma her kültürde farklı anlam mekanizmaları üretmektedir. Osmanlı toplum yapısında yaşanan değişikliklerin ürettiği bu yeni anlamlandırmalar; İmparatorluktan devlete dönüşte zayıflayan geleneksel otoritenin toplumsal yapı üzerinde etkileri ile başlamış olup bu sürece farklı sosyal tabakaların verdiği tepkilerle form kazanmıştır. Bu tepkiler onların kişilik yapısından bağımsız olmayıp Türk kültüründen beslenmiş; ,psikolojik faktör etkileşim ve uyumla toplumun kültürel kişiliğinin ortak unsurlarını oluşturmuştur. Bu unsurlar süreklilik esaslı olup geçmişten geleceğe köklü olmak

lksnn rnleridir (Oktay, 2017: 60). Ancak bu süreklilik esas olsa da Türk'e göre Tanzimat'tan beri kültürle uygarlığın Türklükle Avrupalılığın birbirine karıştırılması pahalıya mal olmuş olup; bu durum Batı'dan hazır alınan teknik, eğitim ve hukuk gibi unsurlara farklı işlevler yükleyerek kullanılmasına sebebiyet vermiştir. Bundan dolayı da ne Batılı olunabilmiş ne de kendi kültürel kimliğimiz korunabilmiştir (Türk, 2021: 30).

KAYNAKÇA

- Açıkel, F. (1996). Kutsal Mazlumluğun Psikopatolojisi. *Toplum ve Bilim Dergisi* (70),153-193
- Adanır, O. (2015). *Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış* (2.bs.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Adler, A. (2020). *İnsanı Tanıma Sanatı*. (Çev. L.Uslu). İzmir: Cem Yayınevi.
- Ahmad, F. (2020). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (18.bs.). (Çev. Y.Alogan). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akçura, Y. (2015). *Üç Tarzı Siyaset*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Akın, H. M. (2015). *Toplumsallaşma Sözlüğü* (2.bs.). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Akın, H. M. (2021). *Türkiye'de Modernleşme Din Siyaset ve Toplumsal Değişme*. Ankara: Türkiye Notları Yayınevi.
- Akın, H. M. (t.y.). *Çağdaş Sosyoloji Teorileri Ders Notu*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul. Erişim adresi: <http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/cagdassosyolojiteorileri.pdf>.
- Akıncı, M. (2008). Türk Muhafazakar Düşüncesinde Cumhuriyet Dönemi Hakim Modernleşme Anlayışı Eleştirisinin Bir Boyutu Olarak Anti pozitivist Tutum ve Bu Tutumun Kaynağı. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 5(18), 125-146.
- Akpolat, Y. (2014). Türk Sosyolojisinde Devrimcilik, Buhran ve Muhafazakârlık. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Aksakal, E. (2021). Türk sağ ve Türk Modernleşmesinin Sosyolojisi. *Mavi Atlas*, 9(1), 87-97.
- Alatlı, A. (2003). Milli Kimlik'e dair yazılar; Kadim Değerler: Akıl, Ahlak, Adalet, Adap, Aşk. Erişim adresi: <https://www.alevalatli.com.tr/kadim-degerler-akil-ahlak-adalet-adap-ask/>
- Altınkaş, E. (2011). The Uniqueness of the Ottoman Modernization; Intellectuals. *History Studies Internetal Journal of History*, 3(3), 37-47.
- Altun, F. (2021). *Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş* (3.bs.). İstanbul: İnsan Yayınları.

Alver, K. (2014). *Kültür Sosyolojisi ve Kültürel Çalışmalar Ders notu*,

İstanbul Üniversitesi, İstanbul. Erişim Adresi:

http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/felsefe_ao/kultursosyolojisiyekult.calismalar.pdf

Arkonaç, A.S. (t.y.). Sosyal Psikolojiye Giriş Ders notu, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Erişim adresi:

<http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/sosyalpsikolojiyegiris1.pdf>

Arlı, A. (2006). Devletin Sürekliliği Devrimin muhafazası toplumun denetimi sorunu Merkez Çevre Paradigmasının sınırlılıkları üzerine notlar. *Toplum ve Bilim Dergisi*, (105), 96-129.

Arlı, A. (2008). Türkiye’de Sosyolojinin Eleştirel Kapasitesi; Şerif Mardin Üzerine. *Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi*, 6(11), 633-652.

Aronson, E. ,Wilson, T. D. ,ve Akert, R. M. (2020). Sosyal Psikoloji (4.bs.). (Çev. O. Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Aslan, S. ve Alkış, M. (2015). Osmanlı’dan Cumhuriyete geçişte Türkiye’nin modernleşme süreci: laikleşme ve ulusal kimlik inşası. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6(1), 18-33.

Aslan, T. (2006). Hemşinlilerde Sosyal Yapı ve Kültürel Kimlik. Sosyal Yapı Sosyal Değişme Anabilim Dalı, Yüksek lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Assman, J. (2018). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik* (3.bs.) (Çev. A. Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Aşkın, M. (2007). Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Dergisi*, 10(2), 213-220.

Atasoy, F. (2006). Erol Göka ile Türk grup Davranışı Kitabı Üzerine Söyleşi. *Türk Yurdu dergisi*, 95(228).

Erişim adresi: <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=4142>

Atasoy, F. (2010). Sosyal Değişme ve Modernleşme Bağlamında Erol Güngör’ün Milliyetçiliğe Bakışı, Prof. Dr. Erol Güngör’ün Anısına Sosyal-Kültürel-Siyasal-Ekonomik-Dinsel Açından “Türkiye’de Değişim Sempozyumu. Gazi Üniversitesi: Ankara.

- Atatürk, M. K. (2017). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk Gençler için Fotoğraflarla Nutuk* (17.bs.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aydın, K. (2020). Selçuklu ve Osmanlı'da Sosyoekonomik Modeli olarak; Ahilik. *Journal Social Research and Behavioral Sciences*, 6(12), 166-185.
- Baltacı, A. (2019). Sosyal Sistem Kuramı ve Eğitim Örgütlerine Etkileri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-19.
- Baltaş, A. (2013). *Hayalini Yorganına Göre Uzat*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Barnard, A. (2020). *Antropolojide Tarih ve Teori* (1.bs.). (Çev. S. Doğan). İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Bates, D.G. (2018). *21.Yüzyılda Kültürel Antropoloji İnsanın doğadaki Yeri* (3.bs.). (Çev. S. Aydın). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bauman, Z. (2020). *Küreselleşme* (9.bs.). (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Bayraktar, L. (2016). Kimlik ve Kişilik Üzerine. *Referans Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi*. (4), 40-43.
- Benedict, R. (2019). *Krizantem ve Kılıç* (5.bs.). (Çev. T. Turgut). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Benedict, R. (2011). *Kültür Örüntüleri*. (Çev. M. Topal). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bock, K.P. (2001). *İnsan Davranışının Kültürel Temelleri*. (Çev. N. Altunkek).Ankara: İmge Kitabevi.
- Bora, T. , ve Gültekingil, M. (2006). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Muhafazakârlık* (Cilt 5). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Bozdağ, İ. (2010). *Atatürk’ün Avrasya Devleti*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Burger, M. J. (2016). *Kişilik* (5.bs.). (Çev. İ. D. Sarıoğlu).İstanbul: Kaknüs Yayınevi.
- Candan, E. (2021). *Türkler’in Kültür Kökenleri* (11.bs.). İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.
- Cengiz, S. (2021). İktisadi Antropoloji: Toplum, Kültür ve Ekonomi. Türk, H.(Ed.), *Kültür Kuramı ve Kavramı Sosyal ve Kültürel Antropoloji* (s.195-229) içinde. İstanbul: Nobel Yayınevi.
- Çandır, M. ve Aydın, Y. (2021). Ahilik Teşkilatının Türk Kültürünün Aktarımındaki Rolü. *DEUİFD Türk Kültürünü Mayalayanlar Özel Sayısı*, 769-785.
- Çaylak, A. , ve Çelik, A. (2008a). Cumhuriyet Modernleş(tir)mesinde Tarih, Din ve Etnisite Algısı. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 5(18), 71-108.

- Çaylak, A. , ve Çelik, A. (2008b). Osmanlı Modernleş(tir)mesinden Cumhuriyet Modernleş(tir)mesine Geçiş; Tarihsel/Teorik Okuma. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 5(18), 55-69.
- Demir, İ. (2017). Benlik, Kimlik ve Kişilik. Ergin, H. , ve Köseoğlu, A. (Ed.), *Gelişim Psikolojisi* (s.183-202)) içinde. İstanbul: Nobel Yayınevi.
- Demirci, İ. (2017). Huzurlu ve mutlu yaşamın değerler ve karakter güçleri bağlamında karma bir araştırmayla incelenmesi. Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Doğru, C. (2008). Osmanlı Toplumunda Kapitalist - Girişimci Sınıfın ve İnsan Tipinin Oluşumunu Engelleyen Faktörler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 75-91.
- Duran, A. , ve Özen, G, Ç. (2020). *Tarih, Sosyoloji Antropoloji Bağlamında İncelemeler*. İstanbul: Hiperyayın.
- Durul, F. (2022). Antropoloji Hümanizmanın Son Noktası. Akıncı, E. R. (Ed.). *Bizi Şekillendiren Kültür Sosyal ve Kültürel Antropolojiye Giriş* (s. 11-29) içinde. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. İstanbul: Ataç Yayınları.
- Eker, M. ve Eryılmaz, B. E. (2019). Kimlik'te Benlik İnşası ve Sanatçı Şahsiyeti. SETSCI Conference Proceedings 4(7), 121-126.
- Emiroğlu, V. (1977). Kültür-kişilik ilişkisinde antropolojik yaklaşımlar. *Antropoloji dergisi*, (10).
- Engin, İ. (1990). Kültür ve Kişilik. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 33(1-2), 171-176.
- Ergun, D. (2000). *Kimlikler Kısılcığında Ulusal Kişilik Bütün Olarak Kişilik ve Göreli Olarak Kimlik* (1.bs.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Ergun, D. (2004). *Türk Bireyi Kuramına Giriş* (2.bs.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Erickson, A. P., ve Murphy, D. L. (2019). *Antropoloji Kuramlar Tarihi* (1.bs.). (Çev. Ö. Kanlı). İstanbul: Sümer Yayınevi.
- Ersoy, E. (2006). Değer Farklılaşmalarının Sosyolojik Boyutu. Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Ertugay, F. (2020). Cumhuriyet'in "Kopuş" Söylemi ve Paradigması: Kurucu Anlatı ve Eski-Yeni Dikotomisi. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 31-45.

- Gerçik, İ. Z. (2019). Türk Modernleşmesi Düşmanına Aşık Olmak Modernleşmenin Oluşturduğu Kimlik Bunalımı. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 16(57), 151-171.
- Gerçik, İ. Z. (2020). Türk Sosyal Karakteri Üzerine Kuramsal Bir Çalışma. *Alanya Akademik Bakış*, 4(1), 1-23.
- Gezgin, S. (t.y.). Kültürel Antropoloji Ders notu, İstanbul Üniversitesi, İstanbul. Erişim adresi: http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/gazetecilik_ue/kulturelantropoloji.pdf
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. (Çev. E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. ve Turner, J. (2013). *Günümüzde Sosyal Teori*. (Çev. Ü. Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınevi.
- Göka, E. (2008). *Türklerin Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Göka, E. (2010). *Türk'ün Göçebe Ruh*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Göka, E. (2011, Şubat). Türk Toplumunu Nasıl Analiz Edilir? Perşembe Konferanslarında sunulan bildiri, Rekabet Kurumu, Ankara. Erişim adresi: <https://www.rekabet.gov.tr/tr/Sayfa/Yayinlar/diger-calismalar/persembe-konferanslari?sayfa=5>
- Göka, E. (2020). Tarih ve Psikolojik Bilimler: Bir İmkân Olarak Sosyal Psikoloji ve Psikodinamik Yaklaşım. Erişim adresi: <http://www.erolgoka.net/tarih-ve-psikolojik-bilimler-bir-imkan-olarak-sosyal-psikoloji-ve-psikodinamik-yaklasim/>
- Gökalp, Z. (2014a). *Türk Töresi*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Gökalp, Z. (2014b). *Türk Ahlakı*. İstanbul: Bilge Oğuz Kitabevi.
- Göktürk, İ. (2020). Bürokratik Kültür ve Kişilik. Erişim adresi: <https://iksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2020/10/BÜROKRATİK-KÜLTÜR-VE-KİŞİLİK.pdf>
- Göle, N. (2011). *Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (2014). *Modern Mahrem* (12.bs.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Gross, R. (2019). *Psikolojide Temel Meseleler ve Tartışmalar*. (Çev. F. Zengin). İstanbul: Kaknüs Yayınevi.
- Güven, U. Z. (2022). Sosyal Antropolojide Kültür ve Kişilik Kuramları: Temel Konular, Güncel Yorumlar. Akıncı, E. R. (Ed.). *Bizi Şekillendiren Kültür Sosyal ve Kültürel Antropolojiye Giriş* (s.140-163) içinde. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Güvenç, B. (1979). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Güvenç, B. (1995). *Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları* (3.bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güvenç, B. (1996). *Kültür ve Demokrasi (Derlemeler)*(1.bs.). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Güzel, C. H. (2006). Türkiye bir mozaik değildir. Erişim adresi: <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/hasan-celal-guzel/turkiye-bir-mozaik-degildir-788715/>
- Haviland, A. W., Prins, L. E. H., Walrath, D., ve Mc Bride, B. (2008). *Kültürel Antropoloji*. (Çev. D. Erguvan). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Horzum, B. M., Ayas, T. , ve Padır, M. A. (2017) Beş Faktör Kişilik Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2),398-408.
- İlbars, Z. (1987). Kişiliğin Oluşmasındaki Kültürel Etmenler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 31 (1-2).
- İlhan, D, Ü. , ve Yemişçi, A, D. (2020). Ulusal Kültür, Örgüt Kültürü ve İş Güvenliği Kültürü İlişkisi: Hofstede'nin Güç Mesafesi ve Belirsizlikten Kaçınma Boyutları Açısından Türkiye Özelinde Bir Değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 27(3), 703-724.
- İnalcık, H. (2021). *İmparatorluktan Cumhuriyete* (9.bs.). İstanbul: Kronik Kitap.
- İnalcık, H. (2022). *Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı Mirası*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Jenkins, R. (2016). *Bir Kavramın Anatomisi Sosyal Kimlik* (Çev. G. Bostancı). İstanbul: Everest Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2020). *Türk Milli Kültürü* (45.bs.). İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2019). *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi Kültürel Psikolojide Kuram ve Uygulamalar* (5.bs.).İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Karadayı, F. (2001). Sosyo tarihsel yaklaşım ile Kültürel Psikoloji. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(8), 189-288.
- Karpat, K. (2014). *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. (2019). *İslam'ın Siyasallaşması Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kimlik, Devlet, İnanç ve Cemaatin Yeniden Yapılandırılması* (7.bs.). İstanbul: Timaş Yayınları.

- Karpat, K. (2020). *Osmanlı ve Dünya Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri* (8.bs.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaya, M. (2014). Geç Osmanlı döneminde Öykünmeciler Modernite Boyutları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 267-275.
- Kırımlı, Y. (2014). Sosyal Antropolojiye Giriş Ders Notu, İstanbul Üniversitesi, İstanbul. Erişim adresi: http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyalhizmetler_ao/sosyalant.pdf
- Kırnık, D. ve Altunkaynak. (2019). Değerler Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Öğretmen Görüşleri (Ed. Prof.Dr. Mustafa Talas). *II. Uluslararası Battalgazi Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 15-16-17 MART 2019*, (s.32.). Malatya
- Kongar, E. (2006). *Tarihimizle Yüzleşmek* (96.bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kongar, E. (2019). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği* (22.bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Körmeçli, P. (2019). Kentsel alanlarda erişilebilirlik ve sosyal etkileşim ilişkisinin irdelenmesi: Ankara Çukurambar Mahallesi örneği. Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kösoğlu, N. (2018). *Milli Kültür ve Kimlik* (6.bs.). İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Kösoğlu, N. (2020a). *Türk Kimliği ve Türk Dünyası* (4.bs.). İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Kösoğlu, N. (2020b). *Küreselleşme ve Milli Hayat* (3.bs.). İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Kurt, H. (2017). *Türk Antropoloji Mecmuası Transkripsiyonu 1925-1928*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Maalouf, A. (2020). *Ölümcül Kimlikler* (55.bs.). (Çev. A. Bora). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mardin, Ş. (1992). *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mead, M. (2018). *Samoa'da Ergen Olmak*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Meriç, C. (2018). *Kültürden İrfana* (6.bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oktay, C. (1998). *Siyaset Yazıları "Hum Zamirinin Serencamı" ve Diğerleri*. İstanbul: Der Yayınları.
- Oktay, C. (2017). *Siyasi Kültür Okumaları*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ortaylı, İ., ve Akyol, T. (2010). *Osmanlı Mirası*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2018). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*. İstanbul: Kronik Kitap.))
- Ortaylı, İ. (2019a). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı* (49.bs.). İstanbul: Kronik Yayınevi.

- Ortaylı, İ. (2019b). *Türklerin Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2020). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Kronik Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (2021). *Yakın Tarihin Gerçekleri*. İstanbul: Kronik Yayınevi.
- Öğün, S. S. (2020a). T.B.M.M. 100 yaşında. [Akıl Odası].N. Ersanel. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=vWNEhzhRfnA>
- Öğün, S. S. (2020b). Cumhuriyeti Devlet-Ulus ve Ulus-Devlet ayrımı üzerinden düşünmek. [Akıl Odası]. N. Ersanel. Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=glfY6OWn8sI>
- Özbudun, S. (2014). *Antropoloji Gözüyle Sınıf Kültür Kimlik Yazıları*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Özbudun, S., Şafak, B., ve Altunkek, S. (2019). *Antropoloji Kuramlar Kuramcılar* (6.bs.). Ankara: Dipnot Yayınevi.
- Özdemir, A. (2020). Nurettin Topçu'da Millet, Milli Kültür ve Milli Mukaddesat Düşüncesi. Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Özkul, O. (2015). Türk Kimliğini Oluşturan Ortak Kültürel Değerler. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(4), 166-185.
- Özmen, A. (2021). Etnisite, Kültür ve Kimlik. Türk, H.(Ed.), *Kültür Kuramı ve Kavramı Sosyal ve Kültürel Antropoloji* (s.343-368) içinde. İstanbul: Nobel Yayınevi.
- Ratner, C. (2014). *Kültürel Psikoloji, Kültürler Arası Psikoloji, Yerel Psikoloji*. (Çev. S. İçellioğlu). İstanbul: İKÜ Yayınevi.
- Ritzer, G., ve Stepnisky, J. (2018). *Klasik sosyoloji Kuramları* (7.bs.). (Çev. H. Hülür). Ankara: De ki Yayınevi.
- Roux, J. P. (2013). *Türklerin Tarihi*. (Çev. A. Kazancıgil ve L. A. Özcan). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Sarp, Ç. (2016). Parsons'un Sistem Kuramında Değerler ve Bütünleşme İlişkisi. *Turan-Sam Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 8(32).
- Sayar, G. A. (2000). *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Sayar, K. (2002). Aşman Kimlikler, Dağılan Kişilikler Benlik, Kişilik ve Kişilik Bozuklukları Üzerine Kültürel Bir Okuma. *Divan İlmi Araştırmalar Dergisi*, (13), 261-293.

- Smith, D. A. (2017). *Milli Kimlik* (9.bs.). (Çev. B. S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Söğütlü, İ. (2008). Türk Muhafazakar Düşüncesinde Cumhuriyet Dönemi Hakim Modernleşme Anlayışı Eleştirisinin Bir Boyutu Olarak Anti Pozitivist Tutum ve Bu Tutumun Kaynağı. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 5(18), 33-54.
- Sözen, E. (2011). Modernite ve Kültürel Kimlik. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi Sosyoloji Konferansında sunulan bildiri, (s.153-160). İstanbul Üniversitesi, İstanbul. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9525/119030>
- Sözen, E. (2019). *Kimlik Demir Kafesten Plastiğe*. İstanbul: Profil Kitap.
- Sözen, (t.y.). Tanzimat ve Kimlik Bunalımı. İstanbul Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yıllığı. Erişim adresi: <https://profil.hku.edu.tr/wp-content/uploads/istanbul-universitesi-basin-yayin-yuksekokulu-yilligi.pdf>
- Şahin, S. (2019). Türk Sosyolojisinde Çağdaş Bir Öncül Olarak Nilüfer Göle ve Sosyolojisi. Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük.
- Takış, T. (2008). *Şerif Mardin Okumaları*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Talas, M. (2012). Kültür. Coşkun, H. (Ed.), *Sosyal Psikoloji* (s. 360-378) içinde. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Turgut, G. (2008). Türk Kültürü ve Uluslararası Savaş Hukuku. Antropoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Turhan, M. (1987). *Kültür Değişimleri*. İstanbul: İlahiyat Fakültesi.
- Türk, H. (Ed.). (2021). *Kültür Kuramı ve Kavramı Sosyal ve Kültürel Antropoloji*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Uyanık, M. (1999). Türkiye'nin Uluslaşma ve Yeni Kimliğini Oluşturma Sürecinde Osmanlı Kültürünün Yeri. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2(25),91-130.
- Vatandaş, C. (2010). *Ulusal Kimlik Türk Ulusçuluğunun Doğuşu* (2.bs.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Wulf, C. (2021). *Tarihsel Kültürel Antropoloji* (3.bs.). (Çev. Ö. D. Sarısoy). Ankara: Dipnot Yayınevi.
- Yahyagil, Y. M. (2019). *Küreselleşme Girdabında Kültür Modern Zamanlarda Mutluluk Arayışı*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayınevi.

- Yörükhan, T. (2015). Tarihî Gelişmesi Açısından Antropoloji ve Psikoloji Etkileşmesi. Türk Yurdu, (104),340. Erişim Adresi: <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2519>
- Yücedağ, İ. (2010). Nilüfer Gölü'nde Batı Dışı Modernliği Anlamak. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, (3), 69-82

EK.1. Tez Orjinallik Raporu

 ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA
Tarih: 14/06/2022
Tez Başlığı: Kültürel Kişilik Bağlamında Türk Modernleşmesinin Türk Kültürüne Olan Etkilerinin Sosyal Etkileşim ve Sosyal Uyum Çerçevesinde İncelenmesi Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 133 sayfalık kısmına ilişkin 14/06/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 3 'tür. Uygulanan filtrelemeler: 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☐ Alıntılar hariç/dâhil 4- ☐ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nde belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.
14.06.2022
Adı Soyadı: Elba UYGUR Öğrenci No: 2000300003 Anabilim Dalı: Sosyoloji Programı: Sosyoloji Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora
<u>DANIŞMAN ONAYI</u> UYGUNDUR. Dr. Öğr. Üyesi Burak ŞAHİN

Ek.2. Etik Komisyon Muafiyeti Formu

 ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞINA Tarih: 05/07/2022 Tez Başlığı: Kültürel Kişilik Bağlamında Türk Modernleşmesinin Türk Kültürüne Olan Etkilerinin Sosyal Etkileşim ve Sosyal Uyum Çerçevesinde İncelenmesi Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam: 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmaması gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/ölçme çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. Tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim. 05.07.2022 Adı Soyadı: Elba UYGUR Öğrenci No: 2000300003 Anabilim Dalı: Sosyoloji Programı: Sosyoloji Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora
<u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u> _____ Dr. Öğr. Üyesi Burak ŞAHİN Detaylı Bilgi: https://www.ardahan.edu.tr/birim.aspx?id=1002003 Telefon: 0-4782117522 Faks: 0-4782117523 E-posta: sbe@ardahan.edu.tr

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Elba UYGUR

Doğum Yeri ve Tarihi :

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler
Fakültesi

Yüksek Lisans : Ardahan Üniversitesi
Öğrenimi

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :Akbank (2001-2004), Türkiye Finans
Katılım Bankası (2004-2014), Yeditepe
Üniversitesi (2022)

İletişim

E-Posta Adresi :

Tarih : 05.07.2022